

„KÉRKY STARÝCH MUKLŮ¹“ REFLEXE PROMĚNY SYMBOLIKY A VÝZNAMU TETOVÁNÍ V ČESKÝCH MUŽSKÝCH VĚZNICÍCH

ING. ALENA LOCHMANOVÁ

ÚVOD

Vězeňské prostředí představuje specifické výzkumné pole, neboť se jedná o prostředí s vlastními pravidly, vlastním řádem, jedná se o svět ve světě, který do jisté míry reflektuje logiku většinového světa, na druhou stranu však odhlíží od základních pravidel tímto světem přijímaných. Již turínský profesor Cesare Lombroso hovořil o odsouzených jako o primitivním typu člověka, který má vedle jiného zálibu v tetování, což dle jeho tvrzení charakterizuje člověka s bestiálními pudy (Lombroso 1976). Dodnes je tetování fenoménem, který je možno označit za subkulturní univerzálii objevující se prakticky v každém vězeňském prostředí. V praxi ovšem nalézáme značný rozdíl mezi tetováním původním, tedy tetováním, které vznikalo v rámci umělecké vězeňské tvorby v původních československých věznicích, a současným vězeňským tetováním. Nejedná se přitom pouze o rozdíl v motivech a symbolice, ale též v technikách provedení, samotném procesu tetování a motivaci pro to získat tetování, které původně mělo širší škálu významů než v současné době. Cílem tohoto textu je přiblížit vězeňské tetování v prostředí původních československých věznic. Současně je důležité upozornit na autoritativní omezování volné umělecké tvorby ve vězeňském prostředí ve smyslu zákazu a stíhování tělesných modifikací v českých (a též původních československých) věznicích.

TETOVÁNÍ VE VĚZEŇSKÉM PROSTŘEDÍ

Trest odnětí svobody představuje masivní zásah do identity uvězněného jedince (Berger 1963: 100-101), přičemž toto je výrazněji patrné u těch odsouzených, kteří vstupují do vězeňského prostředí jako prvotrestaní. Vstupem do vězeňského prostředí se začíná předvězeňská identita odsouzeného postupně transformovat. Zatímco předvězeňská identita odsouzených se v řadě aspektů liší, i přes tyto odlišnosti dochází až na několik málo výjimek v rámci transformace identity k tomu, že odsouzení v rámci prvních dnů a týdnů ve vězeňském prostředí sdílí běžné situace, které na jejich identitu působí. Zažívají pocity zranitelnosti, diskontinuity a odlišnosti od ostatních odsouzených. V emocionální rovině pociťují jak degradaci, tak deprivaci z institucionálního života (Goffman 1961, Sykes 1958, Garfinkel 1956). Současně není možné, aby odsouzený zůstal rezistentní vůči okolním vlivům vězeňského světa, neboť v tomto prostředí jednoduše tráví příliš mnoho času a vyhnout se interakci s ostatními odsouzenými prakticky není možné. Odsouzený tak začíná postupně budovat svoji vězeňskou image, vězeňskou identitu, a to jak ve smyslu změny na úrovni vlastního chování, tak změny na úrovni tělesné (Schmid, Jones 1987). Současně je identita svobodného člověka ve vězeňském prostředí postupně odstraňována skrze standardizované procedury a přístup zaměstnanců věznic, ale též v reflexi ostatních odsouzených, kdy Goffman v tomto kontextu hovoří o tzv. umrtvení předinstitucionální identity (Goffman 1961). Dané praktiky, které odsouzeného provázejí a vždy provázely již od vstupu do vězeňské instituce, jsou do značné míry pokořující a směřují k přijetí identity chovance ze strany odsouzeného. Dochází

1) MUKL – muž určený k likvidaci, označení pro vězně – často politického - zejména v komunistickém Československu (poznámka autorky)

k odebrání osobní image odsouzeného, jehož možnost prezentovat vlastní „self“ je ve vězeňském prostředí prakticky znemožněna. Odsouzený je zbaven věcí, s nimiž je spjata jeho sebeidentifikace, od civilního oděvu až po věci osobního charakteru, protože jedině, co mu výlučně zůstává, je jeho vlastní tělo. Před sebou samým ani před druhými již není schopen prezentovat žádoucí obraz sebe sama, a proto je přístupováno k využívání těla jakožto významného nástroje neverbální komunikace, kdy k vězeňskému prostředí dodnes patří (a vždy patřily) rozmanité tělesné modifikace, do roku 1989 především pak tetování a vpravování šatouů do kůže.

Vězeňské tetování je nástrojem identifikace se skupinou, významným komunikačním nástrojem, prostřednictvím něhož mohou odsouzení vyjadřovat svůj názor, postoj, vyznání či se dílčím způsobem seberealizovat, přičemž nelze opomenout ani aspekt estetičnosti. Nositelé tetování se vymezují proti vězeňskému řádu (dle platné legislativy, konkrétně zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, je odsouzeným zakázáno „*tetovat sebe nebo jinou osobu, nechat se tetovat nebo mít ve věznicích v držení pomůcky k provádění tetování; to platí obdobně také pro jiné způsoby porušování integrity lidské kůže a držení pomůcek k provádění takové činnosti*“), zdobí svá těla více či méně symbolicky významnými obrázky a skrze své tetování se do jisté míry identifikují s prostředím, ve kterém se pohybují. Také z toho důvodu je důležité dlouhodobě věnovat pozornost vězeňskému tetování, které je samo o sobě nositelem sdělení vůči ostatním odsouzeným, zaměstnancům věznic i vnějšímu světu. Ačkoliv řada aspektů do současné doby zůstala stejná, podoba tetování a jeho významnost se v čase proměnila, ostatně jako i ve většinovém světě. V následující části textu se budu věnovat především podobě tetování před rokem 1989.

METODOLOGIE

Data a výstupy prezentované v této studii vycházejí z pětiletého etnografického kvalitativního výzkumu realizovaného v letech 2013 - 2017 v rámci populace odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody v prostředí českých mužských věznic. Svůj výzkum jsem realizovala v pěti českých věznicích, a to z pozice outsidera, tedy jedince, který nemá žádný pracovní právní ani jiný obdobný vztah vůči Vězeňské službě České republiky ani Ministerstvu spravedlnosti České republiky.

Metodou sběru dat byly polostrukturované rozhovory a pozorování ve vnitřních prostorách věznic. Celkem jsem v letech 2013 až 2017 realizovala 102 rozhovorů s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody a zhruba 180 hodin pozorování ve vnitřních prostorách věznic doplněného o rozhovory se zaměstnanci věznic a pořizování fotografického materiálu za účelem následné analýzy jednotlivých tělesných modifikací, konkrétně tetování. Délka rozhovorů se pohybovala kolem 40 - 120 minut. Místem realizace rozhovorů se stala zpravidla kancelář speciálního pedagoga či psychologa, případně vychovatele, přičemž rozhovory byly realizovány s ohledem na citlivost tématu a snahu o minimalizaci pocitu kontroly ze strany autority pro odsouzeného bez přítomnosti dalších osob, kdy rozhovoru byl účasten vždy jeden výzkumník a jeden odsouzený. Snahou bylo omezit potenciální rušivé vlivy, které by mohly plynout z přítomnosti dalších osob. Rozhovory s odsouzenými byly zaznamenávány na záznamové zařízení (diktafon), pouze v případě dvou věznic nebylo umožněno toto zařízení použít, proto byly během rozhovorů pořizovány pouze stručné poznámky, které byly pro zachování kontinuity rozhovoru následně rozvedeny a přepsány až po jeho skončení. Nahrávky rozhovorů byly následně přepisovány a analyzovány na základě principů tematické analýzy.

Z celkového počtu odsouzených, s nimiž jsem vedla rozhovory, bylo celkem 29 odsouzených nositeli tradičního vyškraabaného tetování či tetování, které vzniklo před rokem 1989, přičemž na základě jejich výpovědí a tetování, která jejich těla zdobila, byl sestaven tento text.

Kvalitativní metodologie byla zvolena s cílem získání detailnějšího vhledu nejen do procesu tetování ve vězeňském prostředí, ale také do oblasti vazby tělesných modifikací na tzv. druhý život odsouzených s přesahem do oblasti funkcí, které tetování plní. Svoji pozornost jsem v rámci realizovaného výzkumu obrátila k perspektivám klíčových skupin aktérů, za které považuji odsouzené a příslušníky, potažmo personál věznic obecně.

Cílem výzkumného šetření bylo zachytit tradiční vězeňskou symboliku, a to jak tu současnou, tak symboliku vyškrabávaných tetování, což byla tradiční praktika československých káznic, a to napříč vězeňským prostředím, v reflexi tetování jakožto obranného nástroje proti institucionálnímu zbavení identity odsouzeného a artiklu s významným antiautoritativním podtextem s přesahem do oblasti druhého života odsouzených.

S ohledem na etický rozměr realizovaného výzkumu byl před realizací samotného rozhovoru odsouzenému předložen informovaný souhlas, odsouzený byl seznámen s účelem rozhovoru a v případě pořizování fotografického materiálu byly fotografie odsouzenému následně ukázány a byla mu dána možnost se vyjádřit, zda mohou být v dané podobě pro potřeby výzkumu použity. V průběhu celého výzkumu byla a i nadále je garantována anonymita věznic i samotných odsouzených. Z tohoto důvodu nejsou věznice, v nichž byl výzkum realizován, konkrétně jmenovány. Stejně tak u vybraných citovaných výpovědí odsouzených došlo ke změně křestních jmen.

Abych lépe pochopila rozdílné aspekty vězeňského života a užití (nejen) tradiční vězeňské symboliky oblíbené v prostředí bývalých československých věznic i její význam v tomto specifickém prostředí, doplnila jsem realizované rozhovory o pozorování ve vnitřních prostorách věznic, kdy jsem měla možnost se zúčastnit každodenních aktivit odsouzených od školní výuky přes aktivity programu zacházení, výdej stravy, bohoslužby až po vycházku či výkon pracovní činnosti na specializovaném pracovišti. V průběhu celého pozorování jsem si vedla terénní deník jako komplementární zdroj dat k záznamům rozhovorů a pořízenému fotografickému materiálu.

Dílní zjištění ve vztahu k tradiční vězeňské symbolice tetování populární v prostředí bývalých československých věznic budou prezentována v následující části textu.

SYMBOLIKA A VÝZNAM TETOVÁNÍ V ČESKÝCH MUŽSKÝCH VĚZNICÍCH PŘED ROKEM 1989

Tetování je prvkem, které je možné nalézt v každé věznicí, které k tomuto specifickému prostředí vždy patřilo, nadále patří a jeho vykořenění nelze očekávat ani v budoucnu, a to i přes snahu autoritativně limitovat tento fenomén v rámci vězeňské totální instituce. Ačkoliv v současné době je tetování rozšířeno obecně ve většinovém světě, před rokem 1989 bylo výsadou určitých skupin, přičemž odsouzení byli jednou z nich. Tetování tak bylo jedním ze stigmatizovaných prvků, které vedly ke generalizaci a často komplikovanému návratu odsouzeného do běžného života. O podobné praxi hovoří odsouzený Vladimír, který se setkal se stigmatizací svých vězeňských tetování, kterých má po celém těle celou řadu, v rámci období, kdy se pohyboval na svobodě.

Vladimír: „*No, ty starší lidi, no ty to jako odsuzovali jo. Někteří jako najevo to nedávali, něco pobrukávali jo, ale ty mladý spíš se jako, pokud nebyli trestáni nebo nebyli, neseďeli, tak spíš uhýbaly jo. Nedávali tak nějak najevo, že by se báli, to ne, ale nechťeli se nák stýkat nebo ... víte, co myslím. Ba naopak pryč vode mě třeba nebo tak. A pak, když jsem třeba chtěl seznat třeba nějakou ženu, no, tak to taky bylo blbý. Za komunistů se, no, dívali se na to lidi jinak.“²*

V současné době prochází tetování (i to vězeňské, ačkoliv s časovým zpožděním) poměrně dynamickým vývojem a stále nabývá na popularitě. Je plně integrováno do moderní společnosti a svá těla zdobí celá řada jedinců z různých sociálních vrstev i prostředí. Tato praxe je však v zásadě odlišná od praxe před rokem 1989. Do Sametové revoluce bylo tetování v československém prostředí odsunuto na skutečný okraj společnosti a bylo atribučováno právě především s trestanci, případně s prostitutkami a kolotočáři, tedy lidmi, na které bylo pohlíženo jako na jedince s nízkým sociálním statutem a praktickou nemožností sociální mobility ve vertikálním směru. Tomu odpovídala i praxe ve vězeňském prostředí, kde bylo tetování jako specifická forma sebepoškozování zakázáno. Obzvláště přísně byly nahlíženy především nápisy sexuálního rázu, hanobení státu či hlavy státu, protispolečenská tetování atd. Tetování prostě odporovalo společenské morálce a jako takové bylo nepřipustné. Zatímco dnes je v rámci provedení tatuáže odsouzený potrestán kázeňským trestem a umístěním na OVKT (oddělení výkonu kázeňských trestů), v praxi tzv. československých lágrů

2) Veškeré výpovědi odsouzených jsou ponechány v originálním znění a prezentovány bez úprav s cílem zachování nejvyšší míry autenticity.

(tj. věznic, káznic) se jednalo o tresty mnohem přísnější, často až navýšení doby, po kterou byl trest odněti svobody vykonáván. O této praxi hovoří odsouzený Václav.

Václav: „*Byl jsem v roce 1974 trestanej v Boleslavi za to, že jsem si nechal udělat na krk nacistickou orlici s hákovým křížem a za to jsem dostal tenkrát v Boleslavi rok. Jenom za to tetování, to byla tenkrát propagace fašismu. Paragraf 269, to si ještě pamatuju. No tak jsem si říkal, no tak roček jsem si přivydělal, no. Mamince jsem napsal: Maminko, já jsem si tu vydělal, vrátím se za rok.*“

Na příkladu Václava je možno demonstrovat ještě další specifikum. Zatímco dnes hovoříme o vězeňských tetováních, která plní rozličné funkce, od funkce identifikační, hierarchicko-skupinové, komunikační až po funkci estetickou, jednu podstatnou funkci, která byla typická především pro komunistické lágry, zde postrádáme, a to je funkce vizuální revolty, funkce výrazně antiautoritativního charakteru. Odsouzení často zdobili své těla symbolikou, která měla spíše provokovat než otevřeně vyjadřovat jejich názor, přesvědčení či přináležitost k určité skupině, která by v soudobé rétorice byla označena za extremistickou. Pan Václav dále vysvětluje, proč si nechal vytetovat několik extremistických symbolů, konkrétně orlici, několik hákových křížů a ženu v podobě vojandy SS.

Václav: „*To nebylo proto, že bych propagoval ten fašismus nebo tohle. To byla provokace tehdejších režimáků, těch policajtů tehdy, protože jsem s tím nesouhlasil, s tím režimem.*“

Václav antiautoritativní podtext svého tetování podtrhl ještě tím, že si pro něj zvolil viditelné umístění na svém těle, a to v případě říšské orlice na krk.

Václav: „*Tehdy se nosily košile, to se dalo schovat, ten krk ne, ale to mi bylo jedno. Prostě jsem s tím nesouhlasil... ale proti židům nebo těmhle, to nejsem, ani cikáni mi nikdy nevadili, já vyjdu s každým.*“

Vedle zmíněných revoltujících odsouzených, kteří využívali tetování jako nástroje vzdoru a vyjádření nesouhlasu, je specifická také preference menších obrázků, ale ve velké četnosti. Odsouzení z československých věznic jsou tak typičtí tím, že mají své tělo pokryté řadou obrázků, všech provedených ručních technikou s využitím tuše. To potvrzuje i odsouzený pan Ivan.

Ivan: „*No tenkrát já jsem byl do roku 1973 čistej kluk. Neměl jsem ani tečku, i když jsem měl nějakej výkon za sebou, ale viděl jsem u starších těch odsouzených nebo mukulů, jak se říká, tetování a mně se to tak nák začalo líbit. Chtěl jsem tak nák vědět, jak to bude značit se mnou po výkonu trestu třeba venku, jo, a tak dále. No tak prostě se mi to líbilo, tak jsem si udělal jeden velkej vobrázek a dospělo to tak, že potom jsem zjistil, že už ty obrázky nemam kam dávat. No takže...jsem to udělal takhle...*“

Co se samotné symboliky týče, v českých žalářích měla tetování podobu různých vzkazů či poselství. Jednalo se například o texty „*US Army*“, napsal v oblasti krku „*Zde odříznout*“, „*Rauge*“, který je odsouzenými interpretován jako lotr či lupič, či „*Born to raise hell*“. Dalším typickým napsáním je „*Bůh s námi*“ (Gott mit uns), kde se ovšem opět odráží extremistická symbolika, neboť se jedná o napsání, který byl v německé armádě na opaskových přezkách vojáků jako pozůstatek starší tradice ozbrojených sil Německa. Těla starších odsouzených také často zdobí úsloví „*Es kommt der Tag*“, které používali nacističtí členové Sudetoněmecké strany ve 30. letech minulého století jako výzvu k připojení Sudet k německé říši („Přijde ten den“). Faktem je, že ačkoliv se podobná úsloví a názvy používají i dnes, jejich formální i obsahová podoba se proměnila.

Tetováním, které primárně odkazovalo k vyšší moci a významnější pozici v rámci vězeňské hierarchie, bylo tetování očních linek. Oční linky se také tetují dodnes, ačkoliv zde se významnost prakticky vytratila a toto tetování je méně časté. V československých lágrech byly tzv. kočičí oči tetovány jako odkaz k homosexualitě odsouzených, oční linky nedotažené bývaly (především ve valdické věznici) spojeny s jistou prestiží odsouzeného a jeho výsostnou pozicí v rámci vězeňské hierarchie. Tento význam byl dnes již překonán a skutečně jej

dokáží interpretovat primárně jen „staří“ odsouzení, tedy ti s bohatou vězeňskou historií, kteří československými věznicemi prošli. K jisté prestiži ve vězeňském prostředí často také odkazovaly výložky. Ty se tetovaly na ramena a měly přímou návaznost na počet trestů, kdy platilo, že čím více trestů a čím více let, tím prestižnější hodnota byla tetována, přičemž při každém návratu do vězeňského prostředí docházelo k pomyslnému „povýšení“ odsouzeného do nové, vyšší hodnosti. Vězeňská historie odsouzeného byla vždy velmi důležitá, neboť se stávala jedním z klíčových faktorů působících na pozici odsouzeného v rámci nepsané hierarchie.

Velmi zajímavá je zahraniční inspirace, která pronikala do československého vězeňského prostředí. Zdá se, že odsouzení byli fascinováni vším americkým, od nápisů odkazujících k americké armádě, přes westernové hrdiny, zbraně v podobě koltů, indiány, až po americké komiksově postavy. Právě tyto poslední zmíněné infantilní motivy jsou zajímavou památkou na československé věznice, kdy odsouzení zdobili svá těla vyobrazením kačera Donalda, trpaslíků, šmoulů, krtečka a dalších postav z kreslených dětských seriálů. To do jisté míry svědčí nejen o nedostatku motivů, které by byly přijatelné a akceptovatelné ze strany odsouzených, ale v podstatě i o odklonu od logického uvažování nad tetováním v jiném kontextu než v kontextu antiautoritativním a estetickým. Řada odsouzených chtěla ozdobit své tělo, ale časopisy, z nichž bylo možno čerpat inspiraci, byly velmi limitované, proto odsouzení často přistupovali k motivům těchto postaviček, které pro ně byly známé a představovaly způsob sebe prezentace extrahující od konfliktní symboliky či symboliky, která by mohla být považována za morálně závadnou.

Jiným příkladem jsou ženy, která jsou neodmyslitelným doplňkem tetování odsouzených z prostředí československých věznic. Jedná se o ženy spoře oděné či nahé, které jsou abstraktního rázu, nejedná se tedy o konkrétní osobu, což je spíše dnešní praxe. Oproti současnosti, kdy si odsouzení tetují spíše ženská jména, je praxe československých věznic odlišná právě oním zobrazením abstraktních žen bez osobní vazby na osobu odsouzeného. Jedná se tak spíše o proklamaci ženského aspektu a adorace ženské krásy a nahoty v podobě, která se odsouzeným jeví atraktivní.

Dalším tetováním, které získalo postupem času punc vězeňského symbolu, jsou pavučiny. Ty pavučiny, které jsou umístěny na pravém lokti, často značí, že jejich nositel je rasisticky smýšlející osobou. V československém prostředí byl tento význam nahrazen významem demonstrace pobytu ve vězeňském prostředí. Pavučina asociuje pavouka chytajícího kořist. Zatímco kořist je chycena do sítě, vězeň je uvězněn za mřížemi. Ani umístění na lokti není zcela náhodné. Symbolizuje skutečnost, že vězni tráví značné množství času s lokty na stole. Často se lze ale setkat i s pavučinami vytetovanými na krku odsouzeného. Tento symbol se dochoval až do současné doby, kdy přináleží vedle ostnatého drátu, hvězd, slz a očních linek k tradičním vězeňským tetováním, která jsou historicky doložitelná.

Odsouzení často mívali na svých prstech jednoduchý křížek. Není sice pravdou, že by se jednalo o čistě vězeňské tetování, nicméně i zde se objevuje, častěji se však jedná o tetování z let předchozích, která odsouzený často trávil ve vybraném výchovném zařízení. Křížek se často objevuje na prstech druhé ruky, kterou odsouzený nepíše. Stejně tak na předloktí této ruky se často objevují první tetování, která si odsouzený provádí sám.

Z hlediska funkce tetování je zajímavé využití tetování jako tzv. „výplně“. Jak již bylo naznačeno, tetování odsouzených v bývalých československých věznicích vznikalo jako mozaika poskládaná z řady menších symbolů a motivů, přičemž některé symboly byly využívány primárně jako tzv. výplň, tedy k tomu, aby zaplnily prázdná místa na těle odsouzeného. Jednalo se například o květiny, listy, hrozny vína či již zmíněné pohádkové postavy. Takové tetování mělo odstranit volný prostor mezi jednotlivými tetováními, která byla ze strany odsouzeného subjektivně vnímána jako významnější. Jednalo se o bezduché motivy bez vazby na konkrétní významovou rovinu.

Všechna tetování, která vznikala v prostředí československých věznic, si zachovala svoji značně stigmatizační komponentu, kdy pobyt odsouzeného ve vězeňském prostředí je jednoznačně identifikovatelný a odvo-

ditelný nejen na základě prezentované symboliky, ale především na základě způsobu provedení a použitých barev. Zatímco ve většinovém světě byla na vzestupu převážně polychromová tetování, tedy tetování, která byla vícebarevná, barva byla a je ve vězeňském prostředí problém, a proto se jedná převážně o tetování černé (či s ohledem na tuš či jinou používanou barvu modré, často vypadané). Navíc provedení tetování bylo velmi primitivní, což sloužilo ve vzájemné kombinaci jako jednoznačný identifikátor bývalého vězně.

TECHNIKY VĚZEŇSKÉ TETUÁŽE A JEJICH PROMĚNY

Oproti současné době byla vězeňská tetování československých věznic výrazněji primitivní, což souvisí i s technikou, kterou byla vytvářena. Na rozdíl od stávajících ručně vyráběných strojků ze lžic, propisek a motůrků z holicího strojku či elektrického kartáčku na zuby se jednalo o ruční techniku vpichování, k němuž odsouzení referují jako k tzv. „vyškrabávání“. Jednalo se buď o tetování barev do kůže pomocí tohoto vpichování, o kterém dále hovoří vězeňský tatér pan Petr, případně o vtírání barviva do zraněné kůže, kdy se rány do kůže způsobovaly ostrými předměty, například žiletkami, a do ran jako takových byla následně vpravována barva.

Petr: „*Dřív se to dělalo ručně, prostě klacík a dvě jehly do věčka. To když se namočí do tuše, tak v tom věčku zůstane podíl barvy, takže můžete dělat třeba 10 cm. Pak na vypíchávání se dávaly jehly vedle sebe.*“

Obdobně ruční techniku popisuje i odsouzený tatér Jiří.

Jiří: „*Ručně, to jsou jehly přivázaný na klacíček a vyložené to jsou jen dvojky. Jedna je kratší, jedna je delší a podél ty kratší stějká tuš a ta delší zase píchá do kůže.*“

Veškeré potřebné věci pro tetování zpravidla obstarával tzv. chodbař, který byl zdrojem nejen materiálového zajištění, ale často také inspirace, neboť dokázal obstarat i vhodné obrázky, které následně sloužily jako předloha pro tetování. Jehly se propašovaly od krejčího, přivázaly se na dřívko, upravily se a tetovalo se buď klasickou tuší, nebo tzv. špínou. Postupem času původní techniku vpichování sponečkou jehel omotaných nití zastrčených do versatilky nahradily rotační strojky, což přispívá k výraznému snížení stigmatizace vězeňského tetování, které začíná být často jen stěží odlišitelné od běžného tetování většinového světa pořízeného v profesionálních salónech či na tetovacích konvencích.

Co se barvy týče, v prostředí bývalých československých káznic se často používala, jak již bylo naznačeno, klasická tuš, která je typická namodralým odstínem a zjevným rozpitím a v kombinaci s technikou klasického vpichování též častým vypadáváním. Pro doplnění barvy se využívalo temper, které taktéž nebyly příliš trvalé, a barva na tělech odsouzených příliš dlouho nevydržela. Velmi často se také používala tzv. špína, někdy označovaná také jako tzv. rus. Jedná se o prachové částice, potažmo reálnou špínu z podrážek pantoflí, která je získávána tak, že se pantofle zapálí a černá substance, která z ní kouří, je chytána do ešusu či obráceného talíře, případně jakékoli jiné další vhodné nádoby. Nachytaná špína se následně seškrabe a ředí se očními kapkami, případně kapkou šamponu.

Jako jehly byly používány klasické jehly na šití od krejčího. Dnes si je tatéři obstarávají jednoduše, je možné je koupit v šitíčku, ale využívají též špendlíky z nástěnek, štětiny z ocelového kartáče nebo i struny z kytary. Tetovalo se zpravidla tehdy, když měl tatér volno, přičemž pro průběh tatuáže ve vězeňském prostředí je využíváno tzv. stojky, tedy hlídače, který se snaží minimalizovat pravděpodobnost, že bude tetovací proces odhalen ze strany autority. Velmi často však odsouzení využívali a nadále využívají režimu kontrol ze strany příslušníků a volí vhodný čas pro tetuáž tak, aby se vyhnuli případným problémům a postihům. Odsouzený Jan hovoří o tom, kdy a jak se nechával tetovat on.

Jan: „*No, v té době, co jsem si nechával já dělat, tak jsme chodili do práce, byla povinná práce v té době. Já sem dělal na hutích, ve slévárně byl jsem zaměstnaný no a měli jsme ranní, odpolední, noční. No, a pokud se mi nechtělo spát ráno po noční, tak jsem si ho nechával dělat, protože jsem věděl, že dozorci nechoděj,*

že nás dávaj spát, chodí až na oběd kolem druhý hodiny. No a ten kluk nebo já, kterej mě tetoval, byl čas dvě tři hodiny na to.“

V současné době se je možné setkat s popsányi technikami pouze výjimečně. Namísto jednoduché versatily se používají vězeňské tetovací strojky, namísto tuše a špíny například barvy Rotring, Staedtler nebo i profesionální Kuro Sumi. Vězeňští tatéři povýšili své řemeslo na úroveň vězeňských profesionálů. Faktem však zůstává, že um tatérů z československých věznic, kteří dokázali s využitím techniky ručního vpichování vytvořit nejen řadu menších tetování, ale i rozsáhlé obrazce přes celá záda či hrudník, je nepřekonatelný. Ačkoliv se jedná z hlediska estetického o tetování, které rozhodně nemůže konkurovat současným vězeňským dílům, z hlediska technického se jedná o příklad skutečného umu na straně tatéra a skutečné vůle na straně tetovaného, neboť nutno podotknout, že tetování prováděné ruční technikou bylo výrazně bolestivější.

ZÁVĚR

Tetování ve vězeňském prostředí má dlouhou a bohatou historii. Cílem této studie rozhodně není pokrýt oblast symboliky vězeňského tetování v prostředí československých věznic v celé jeho škále, což ani není s ohledem na požadovaný rozsah tohoto textu možné. Cílem je především přiblížit, ozřejmit a odlišit specifika tatuáže z prostředí československých věznic od soudobé vězeňské praxe. Škála vězeňských tetování je pochopitelně mnohem rozmanitější, než byla představena, nicméně motivy, které jsou v této studii a současně v přílohách této práce představeny, jsou typickými reprezentanty tělesných modifikací ve smyslu tetování v československých věznicích.

Je nutno si uvědomit, že tetování je prvkem, který je možné nalézt v každé věznici, který k tomuto specifickému prostředí vždy patřil, nadále patří a jeho vykořenění očekávat nelze ani v budoucnu, a to i přes snahu autoritativně limitovat tento fenomén v rámci vězeňské totální instituce. Tetování je zde symbolem nesoucím význam, prvkem neverbální komunikace, který představuje pro svého nositele, pomineme-li estetické hledisko, symbol deklarace moci, vzpomínku či demonstraci vlastního přesvědčení, ale zapomínat není možné ani na doby, kdy bylo tetování formou revolty a vzepření se společností, režimu a sociálnímu kontextu.

Ing. ALENA LOCHMANNOVÁ³ je interní doktorandkou Ústavu etnologie FF Univerzity Karlovy v Praze, kde pod laskavým vedením Doc. PhDr. Marka Jakoubka, PhD. et PhD. realizuje svoji výzkumnou činnost. Profesionálně působí na Katedře rehabilitačních oborů Fakulty zdravotnických studií Západočeské univerzity v Plzni. Ve svém výzkumu, který realizovala v letech 2013-2017 v českých mužských věznicích, se zabývala reprezentacemi tělesných modifikací odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody včetně techniky jejich provedení a symbolického významu, ekonomickými vztahy a i nadále se zabývá otázkou identity v totální instituci.

WBerger, P. L. 1963. *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective*. Garden City, NY: Doubleday Anchor Books.

Garfinkel, H. 1956. „Conditions of Successful Degradation Ceremonies.“ *American Journal of Sociology* 61: 420-424.

Goffman, E. 1961. *Asylums*. Garden City, NY: Doubleday Anchor Books.

LOMBROSO, C. 1876. *L' uomo delinquente studiato in rapporto all' antropologia, alla medicina legale ed alle discipline carcerarie*. Milan: Hoepli.

Schmid, T., Jones, R. 1987. „*Ambivalent Actions: Prison Adaptation Strategies of New Inmates*.“ American Society of Criminology, annual meetings, Montreal, Quebec.

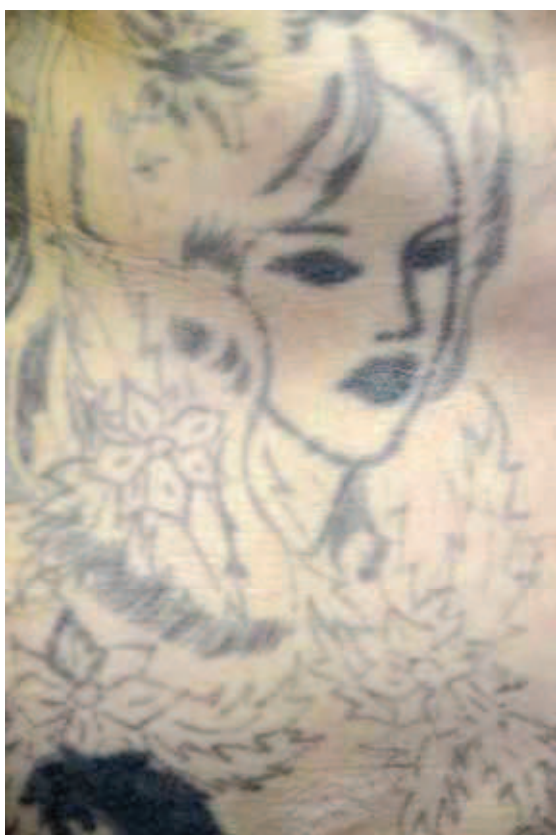
Sykes, G. 1957. *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*. Princeton: Princeton University Press.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů

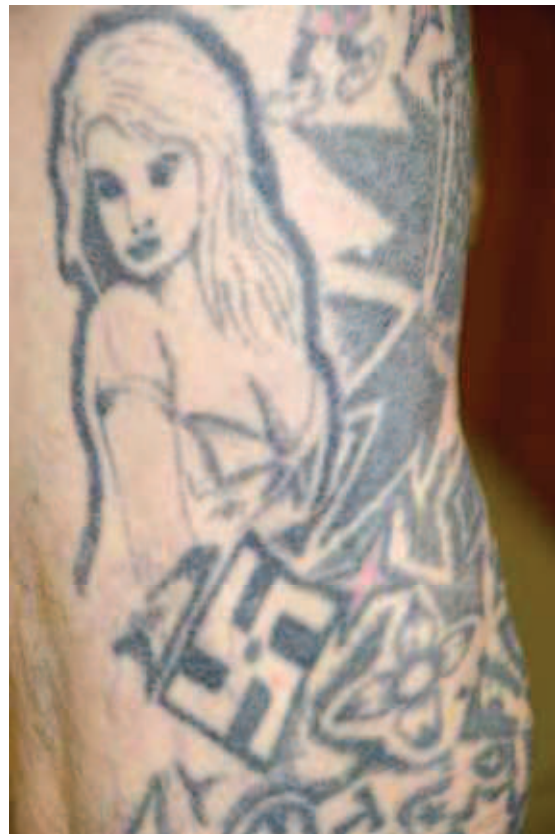
---

3) Adresa: Ing. Alena Lochmannová, Ústav etnologie FF UK, Celetná 20, 2. patro, č. dv. 229, Praha 1, 116 38.
E-mail: oudovaa@fzs.zcu.cz

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

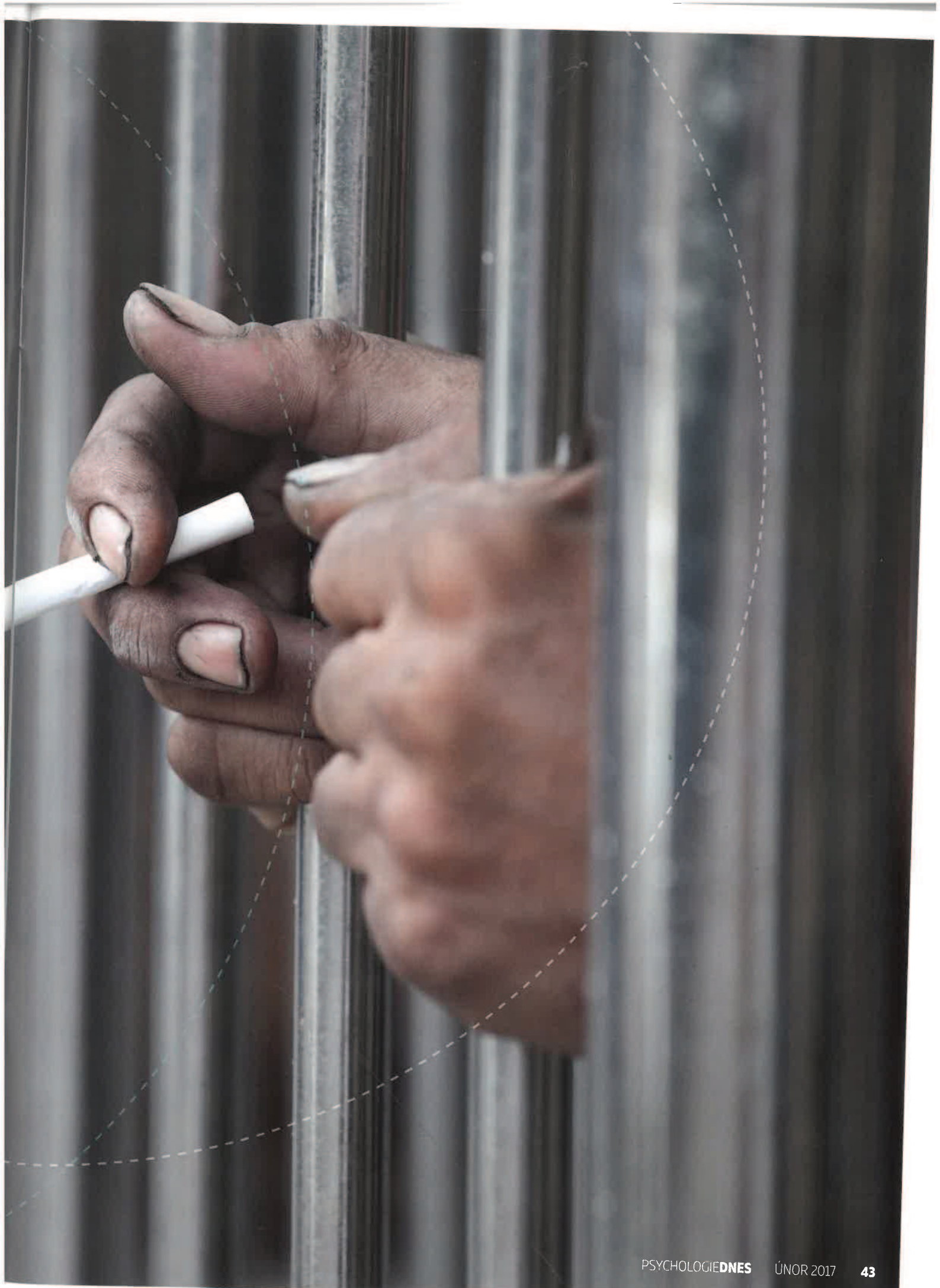

Muži v sintru

Když se za mnou zabouchl katr a za ním další a dozorce jej pokaždé důkladně zamkl, člověk jako by vstupoval do jiného světa. Světa, ve kterém jsou hodnoty většinové společnosti rozvolněny a logika života uvnitř je postavena na úplně jiných pravidlech. Jenže já nebyla jedním z nich. Nebyla a nejsem vězeňkyní, ale výzkumnicí-antropoložkou.

Proč jsem vstoupila a stále se vracím do blízkosti vězeňských cel? Začalo to zájmem o vězeňská tětování, jejich symboliku, techniku provedení i komunikační potenciál. Lidem na svobodě to nepříjde, ale lidské tělo hraje ve vězeňském prostředí zcela zásadní roli. Po vstupu do vězení je odsouzený zbaven všech atributů jedinečnosti. Přejde o své civilní oblečení a je mu přidělen stejnokroj (tzv. sintr). Možnosti vnějšího odlišení od ostatních, možnosti prezentace vlastního „já“, jsou rázem velmi omezené. A tak se vězni tetují, upravují si pohlavní orgány, kdy si pod kůži vpravují korálky vybroušené ze zubních kartáčků (o nichž mluví jako o „šatonech“), zvětšují si penis vpichováním borové masti, případně se někteří homosexuálové líčí, malují si nehty nebo si upravují své pantofle podpatky z gumy, aby svému vzezření dodali aspekt ženskosti. Řada vězňů samozřejmě posiluje (vzpomeňme na Kajínka s jeho neuvěřitelným množstvím kliků denně) a své tělo si pěstuje. Velmi citliví jsou odsouzení na své vlasy. „Když před návštěvami přivedu na barák holiče, je tam celý den. Na barák vodím holiče každý týden, ale protože je mnohem větší poptávka než nabídka, za tu hodinu, co tam je, všechny neštihne, takže už se odsouzení ozývají. A když je vodíme na návštěvy, hrózně jim vadí, že se musejí svlékat, když mají například nagelované vlasy, aby si ten svůj účes nepoškodili,“ říká dozorce Kamil. Slovem „barák“ referuje k vězeňskému oddílu.

Každý kriminál prostupuje nedůvěra a skutečné přátelství zde nenajdete.

Tabák, káva, prášky, drogy...

Holič je vždy jedním z odsouzených. Odsouzení totiž mají ve vězení řadu možností, jak se uplatnit. Mohou působit jako holiči, kuchaři, uklízeči, skladníci nebo v rámci vnějšího pracoviště, kdy má věznice uzavřený kontrakt se soukromou firmou. Být zaměstnaný je zpravidla žádané. Znamená to zdroj příjmu, za který si mohou odsouzení nakoupit, a taky možností, jak získat přístup k žádaným statkům, které mohou užít v rámci neformální vězeňské směny jako platidlo. Hotovostní styk ve vězení neexistuje. V případě příjmu jde část na pokrytí různých nákladů v souvislosti s výkonem trestu a část si mohou odsouzení nechat připsat na kantýnské konto a nakoupit si ve vězeňské kantýně. Fyzicky se odsouzeným do rukou peníze nedostanou. Tedy alespoň oficiálně ne. V rámci tzv. druhého života odsouzených však dokážou někteří překonat i tuto bariéru.

Mít možnosti a mít „majetky“, to je ve vězení jedním z předpokladů snadnějšího života. Jako „majetky“ vězni označují jimi žádané statky. Asi nepřekvapí, že nejžádanějším statkem je ve vězení tabák. „Není nic, co byste si tady za tabák nekoupila. Všechno se přepočítává na tabáky,“ prozrazuje odsouzený Honza. Ostatně i stránky z bible, rozdávané při mši, se kolikrát trhají na balení cigaret... Vedle tabáku je žádaná káva, čaj, prášky, drogy i mobilní telefony. Hodnota mobilního telefonu je ve srovnání s vnějším světem několikanásobná. „Třeba za mobil, který by byl venku za pětistovku, tady dáte klidně pět tisíc,“ pokračuje Honza a na moji otázku, jak taková platba probíhá, říká: „No, úplně jednoduše, budu mít návštěvu, dám rodině číslo účtu nebo adresu, ti pošlou peníze složenkou a přinesou mi takovej ten ústřížek. Nebo můžou poslat peníze normálně na účet, ale spíš složenkou. Já pak ústřížek ukážu tomu, co mi má dodat mobil. No, a on mi ho donese. Ale mít mobil, to není zas žádná výhra. Každý za váma chodí a chce si zavolat. Někomu pak nedáte a on vás natře a hned je filcunk.“ Pojmeme filcunk je označována prohlídka vězeňských cel. Se statky se pak obchoduje v rámci barterové směny. Nabízeny jsou ovšem také služby – ať už v podobě ochrany odsouzeného, tetování, či sexuální služby.

Kápoové a koniny

Ve vězeňském prostředí existuje jistá forma nepsané hierarchie a rovnost mezi odsouzenými zde nehledejte. Na vrcholu pomyslné vězeňské hierarchické pyramidy stojí odsouzení, kteří disponují největší mocí. Moc se projevuje množstvím „majetků“, ale taky fyzickou silou, schopností psychologické manipulace i vězeňskou historií odsouzeného. Fyzická síla je důležitá, svaly otevírají možnosti, jak ustát tlak ostatních vězňů, nebo jak se naopak stát sám aktivním utlačovatelem. Na dně pomyslné vězeňské hierarchie jsou tzv. koniny, což je někdo, kdo posluguje ostatním odsouzeným. Kdo je to konina, přibližuje vězeň Libor: „Tady to zkouší na každého. My už se známe, co běháme po těch kriminálech. Ale v prvním trestu, to přijdete a jdete na vazbu. To je první místo. Pak přijdete do kriminálu – přibyl –, to je druhý místo. Teď jdete na qdíl, to je třetí místo. Takže třikrát vyměníte lidi a jste vděčná, že si s někým rozumíte. Ale někdo vám třeba uvaří kávu a nechá vás umýt hrnek, příště zas a pak chce třeba umýt misku, když dojí. A já mu říkám: „Ty kámo, co to ze mě děláš, vždyť ty ze mě děláš koninu!“ Udělat z druhého koninu předpokládá schopnost psychologické manipulace. Psychologická manipulace je pak každodenní subtilní formou demonstrace moci, jejímž cílem je získat nad druhým převahu často zaštiťovanou vyvolanými pocity strachu či méněcennosti. „Někdy si je nechaj chodit pro nákupy, jindy za ně uklízí, myjí nádobí po jídle. On dojí, odkopne talíř a on ho sebere, pustí tužku, on ji zvedne. A to vidíš, když tam jdeš. Já tam přijdu, některý dojí a nechá to tam, jak to je, jinej to pak za něj myje,“ prozradil mi Marek, dozorce.

Důležitá je i vězeňská historie odsouzeného, tedy to, kolikrát, za co a jak dlouho odsouzený seděl. Ve vězení se setkáte se skutečně bohatou škálou lidí, o které byste v běžném životě nezavádili. Stejně tak i škála trestných činů je tak široká, že by se mohlo zdát, že žádný zločin zde není tabu. Kromě jednoho – znásilnění dítěte, „A oni je dneska hájí jak jeleny v oboře. Dají jim to MON („Možný objekt násilí“). Dřív bývalo pěstní právo, a dneska? Teď je tady jeden a borec mi tady říká, že lezl po svý desetiletý dceři. Ten by zasloužil dobít, ale nemůžete nic, protože jsou dneska chráněný. Chápete to? Já jsem třeba dělal drogy a nějaký čorky... no a sedim stejně jako on, ale nikdo mě nechrání,“ vyjádřil svůj názor odsouzený Lukáš.

Pavel, jiný vězeň, odpověděl na moji otázku, co by se stalo, kdyby takového jediňce někdo z odsouzených napadl, následně: „Tak by hned běžel konfidovat. Navíc by to zjistili hned. Přejde policajt, zahlásí rambo testy a je hotovo.“ Rambo testy je výraz užívaný pro zrakovou prohlídku realizovanou ze strany dozorců a zaměřenou na stopy po fyzickém násilí na těle odsouzeného. Odsouzený se při této prohlídce musí svléknout a případné modřiny jsou tak okamžitě viditelné.

Svět bez přátel

Každý kriminál prostupuje nedůvěra a opravdové přátelství zde nenajdete. Odsouzení zpravidla mívají někoho, koho označují za svého chábra. To je jiný vězeň, s nímž se dělí o majetky a vzájemně si vypomáhají. Do skutečného přátelství to ale má daleko. S nedůvěrou jsem se setkávala i já. V rámci prvních rozhovorů jsem se proto vždy zaměřovala na statusově významnější odsouzené. Když zjistili, že pro ně nepředstavuji hrozbu, dokázali se velmi záhy otevřít. Důvěra byla v rámci našeho rozhovoru zásadní, neboť můj hlavní výzkumný rámec, tetování a úpravy pohlavních orgánů, jsou ve vězení zakázány. Vězni nakonec často využívali možnosti pohovořit si s někým mimo vězeňské prostředí. „Já jsem hrozně rád, že si s vámi můžu povídat, je to něco jiného. Tady, tady se řeší pořád to samý, drogy, trestná činnost, politika, jestli bude amnestie nebo nebude, to mě osobně hrozně vytáčí. Já to neřeším, tak jsem prostě páchal a vim, že se na půlku ven nedostanu,“ sdělil mi Lukáš.

Bylo velmi zajímavé sledovat proměnu jejich přístupu ke mně jakožto k ženě v mužské věznici. Setkala jsem se s vulgaritou, sexuálními narážkami, otevřenými nabídkami i urážkami. Ale vždy jen ve skupině odsouzených. Tváří v tvář i ten, který na mě přes celý dvůr křičel zpoza zamřížovaného okna, vystupoval zcela odlišným způsobem, odpovídal na otázky a mnohdy kladl své vlastní.

Nemějme iluze

Co mě vězení naučilo? Vstupujete-li do vězení, je třeba se zbavit iluzí a připravit se na to, že se setkáte a budete hovořit s odsouzenými, kteří kradli, brali drogy, ale též s odsouzenými,

kteří vraždili a brutalitou svých činů se často netají, ba naopak. Není to automatické a rozhodně to není jednoduché, ale až v okamžiku, kdy tuto úvodní výzvu překonáte, až v té chvíli dokážete na vězeňský svět nahlížet optikou bez iluzí. Najdete tu takové, kteří čekají na propuštění, aby si mohli vyrovnat účty s těmi, kteří proti nim svědčili. Potkáte tu feťáky, co posilují a ukazovali mi ruce a jejich žíly s tím, že jakmile vylezou ven, „tam to pojede“. Vězení opravdu není nějaké nápravné zařízení. Kdo tam jednou vstoupí, zpravidla se ve svém „řemesle“ jen zdokonalí. Existují tu neformální káповé, se kterými dozorcí žijí v nepsané dohodě, protože udržují na barácích klid. Jsou tu drogy a prostituce. Ale koneckonců... co jiného. Představa, že dokážeme každého změnit (navíc k lepšímu), je možná až kacířsky odvážná.

Ing. Alena Lochmannová je interní doktorandkou na FF ZČU v Plzni. Ve svém výzkumu, který realizuje od roku 2013 v českých mužských věznicích, se zabývá tělesnými mutilacemi vězňů a ekonomickými vztahy v totální instituci.

TĚLO JAKO PLÁTNO: REFLEXE VĚZEŇSKÉHO TETOVÁNÍ Z PERSPEKTIVY VĚZEŇSKÝCH TATÉRŮ

Alena Lochmannová*

Abstract: *This article deals with the issue of prison tattoos from the perspective of prison tattoo artists. The aim of this text is to shed light on the organization and methods of tattooing in Czech male prisons. The partial aim of this work is to reflect on the motives that lead prisoners to tattooing, something that is forbidden in the environment of Czech men's prisons. A tattoo itself may considerably complicate prison sentences in the sense of partial punishment after these activities are revealed. The data and outputs presented in this study are based on a four-year ethnographic investigation of bodily modifications of the population sentenced to imprisonment in the Czech male prison system that was implemented between 2013 and 2017.*

Key words: *identity, imprisonment, prison, tattoos, tattoo artist.*

---

*Ing. Alena Lochmannová, Ústav etnologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, alena.oudova@centrum.cz.

1. ÚVOD

Lidské tělo je v oblasti sociálních věd nepostradatelným nástrojem neverbální komunikace, který je umocněn zpravidla specifičností konkrétního prostředí. Vězeňské prostředí je z hlediska zdůraznění tělesnosti výjimečné, neboť v něm dochází k narušení vlastní identity, k jejímu násilnému odnětí skrze specifické nástroje a praktiky. Též proto jsou ve vězeňském prostředí důležité veškeré tělesné modifikace, ať již ty zakázané ve smyslu tetování, nebo ty tolerované ve smyslu úpravy vlasů a zevnějšku.

Vězeňské tetování je nástrojem identifikace se skupinou, významným komunikačním nástrojem, prostřednictvím něhož mohou odsouzení vyjadřovat svůj názor, postoj, vyznání či se dílčím způsobem seberealizovat, přičemž nelze opomenout ani aspekt estetičnosti. Nositelé tetování se vymezují proti vězeňskému řádu, zdobí svá těla více či méně symbolicky významnými obrazy a skrze své tetování se do jisté míry identifikují s prostředím, ve kterém se pohybují. Také z toho důvodu je důležité dlouhodobě věnovat pozornost vězeňskému tetování, které je samo o sobě nositelem sdělení vůči ostatním odsouzeným, zaměstnancům věznic i vnějšímu světu.

Dlouhodobě opomíjenou perspektivou je perspektiva vězeňských tatérů. Vězeňští tatéři dokázali své řemeslo pozvednout na takovou úroveň, kdy vězeňské tetování přestalo být jednoznačně identifikovatelným znakem. Faktem zůstává, že i mezi samotnými tatéry existuje jistá nepsaná hierarchie a tito tatéři se liší nejen z hlediska motivů, které je vedou k výkonu jejich činnosti, ale též z hlediska dostupnosti ze strany výzkumníků, zaměstnanců věznic i samotných odsouzených. A je to právě perspektiva vězeňských tatérů, která zasazuje podstatné informace o vězeňských tetováních do širšího interpretačního rámce. Cílem tohoto textu je přiblížení organizace a způsobů tetování v českých mužských věznicích z perspektivy vězeňských tatérů. Dílčím cílem této práce je reflexe motivů, které vedou vězeňské tatéry k realizaci této činnosti, jež je v prostředí českých mužských věznic činností zakázanou a jejíž realizace může pobyt odsouzeného ve vězení značně zkomplikovat ve smyslu dílčích potrestání po odhalení jeho aktivit.

2. VÝZNAM TĚLESNOSTI V KONTEXTU TĚLESNÝCH MODIFIKACÍ

Lidské tělo je objektem zájmu jak věd biologických, tak sociálních, neboť vedle těla fyzického je možno hovořit také o tzv. tělu sociálním. Sociální tělo představuje způsob, jakým je tělo biologické vnímáno a jak je na něj nazíráno. Fyzická existence těla je tak vždy modifikována sociálními kategoriemi, které reprezentují pohled určité společnosti. V tomto kontextu je tělo vnímáno jako jedno z nejvýraznějších médií exprese (Douglas 2003, 69). Je to zcela logické, neboť tělo je lidským prvním a nejpřirozenějším nástrojem (Mauss 1936).

Tělo je nástrojem neverbální komunikace, který nese sdělení ve vztahu k vnějšímu světu. Symbolický význam tohoto sdělení je utvářen skrze úpravy vlastního těla, od těch jednoduchých a každodenních ve smyslu specifického odívání, po ty komplexnější, složitější a kontroverznější, ve smyslu tetování či úprav pohlavních orgánů.

Ve vězeňském prostředí je ovšem oděv jako nástroj vnější reprezentace významně unifikován a možnost individuálního odlišení je v intraskupinovém kontextu znemožněna. Je to dáno tím, že odsouzení nosí vězeňské stejnokroje, tzv. sintry, které reprezentují hodnoty a sociální status skupiny (Joseph a Alex 1972, 719–720). V tomto kontextu lze hovořit o symbolické asimilaci těla fyzického a těla sociálního (Douglas 2003, 164).

Erving Goffman v tomto kontextu hovoří o tzv. umrtvení předinstitucionální identity. Identita svobodného člověka je ve vězeňském prostředí postupně odstraňována skrze standardizované procedury a přístup zaměstnanců věznice, ale též v reflexi ostatních odsouzených. Odsouzený je zpravidla ve věznici zbaven všeho, co si do ní přinesl, a to včetně věcí, s nimiž je spjata jeho sebeidentifikace, v důsledku čehož nedovede před sebou samým ani před druhými prezentovat žádoucí obraz sebe sama (Goffman 1961). Jelikož takto dochází k autoritativnímu potlačování individuality, musejí odsouzení hledat jiné způsoby projevení vlastní identity. Jedním z nich jsou i tělesné modifikace.

3. VĚZEŇSKÉ TETOVÁNÍ JAKO SYMBOLICKÝ VZKAZ

Vězení je reprezentantem totální instituce, jejímž základním rysem je její všeobkličující a všezahrnující charakter. Vězeňské zdi, ploty, mříže a zamčené dveře jsou aspekty ztělesňující fyzické oddělení odsouzených od vnějšího světa. Vedle fyzického oddělení však dochází k oddělení sociálnímu, kdy jedinec žije, spí, pracuje a baví se na vymezeném místě, to vše za neustálé přítomnosti ostatních odsouzených. Vše probíhá v souladu se systémem formálních nařízení a plánů směřujících k naplnění cílů vězeňské instituce (Goffman 1961; Giallombardo 1966; Nedbálková 2006). Postupem času přijímá hodnoty odlišné od většinové společnosti, které pramení z oné změněné každodennosti i specifických situací, do nichž se odsouzený dostává v rámci tzv. druhého života odsouzených. Jelikož ve vězeňském prostředí dochází ke spojení atributů obytné komunity a formální organizace, označil Goffman totální instituci jako sociální hybrid (Goffman 1961, 12).

Jedním z nástrojů pro vyjádření vlastní identity v totální instituci je úprava vlastního těla. Úpravy lidského těla jsou známy již od nepaměti (Rychlík 2014, 17). Jsou nositelem symbolického významu. Proces tetování představuje proces zaznamenání symbolu na lidskou kůži, o tetování je tak možné smýšlet jako o metaznaku, neboť symbol samotný je nositelem řady dalších informací pro druhé, ať už se jedná o vizuální demonstraci příslušnosti k určité skupině, sociálního statusu či o snahu zvýšit vlastní atraktivitu. Prakticky každé tetování je nástrojem interpretace symbolického významu konkrétního obrazu na kůži odsouzeného. Symboly jako takové je možné chápat jako skutečné filtry, skrze které sdělujeme své zkušenosti (Lay 1980, 181).

Lidská mysl obecně pracuje a komunikuje prostřednictvím symbolů, jejichž význam překračuje čas i prostor (Gibson 2010, 7). Též proto je třeba na tetování nahlížet jako na nástroj neverbální komunikace, a to především ve vztahu k jeho komunikační a identifikační funkci. V tomto významu bylo zajímavým tetováním stigmatizační tetování ve formě cejchu, což je historicky běžná praxe doplňující vypalování značek a další ostrakizující tresty (Rychlík 2005, 51–52). Cejchování

není neznámou praxí ani ve vězeňském prostředí, ovšem v českých věznicích je nahrazeno spíše kategorií nedobrovolného, dehonestujícího tetování, které je individuálním trestem za provinění se odsouzeného proti nepsanému vězeňskému řádu či nástrojem pro ponížení slabého jedince. Zpravidla se jedná o vulgární, urážlivé, ponižující, případně sexuálně devalvující motivy. Opakovaně se například objevují penisy vytetované na mužských obličejích, nejčastěji na čele či na spánku (Lochmannová 2015, 12–13).

Z hlediska identifikace jsou známá především tetování vězňů nacistických a komunistických koncentračních táborů identifikačními čísly na ruce (Rychlík 2005, 53).

Vězeňské tetování má velice složitá a neveřejná komunikační pravidla. Jedná se o tetování s antiautoritativním podtextem (Rychlík 2005, 53). Tento antiautoritativní podtext je přítomný prakticky u každého vězeňského tetování, neboť tetování ve vězeňském prostředí je vzpourou proti vězeňským pravidlům a vězeňskému řádu. Odsouzeným je tetování zakázáno, a to jak aktivní, což znamená tetovat sebe nebo jiného, tak pasivní, což znamená nechat se tetovat. Tento zákaz je veden snahou eliminovat nebezpečí nákazy HIV či hepatitidy (Kalvodová 2012, 95).

Vedle komunikační a identifikační funkce slouží tetování jako nástroj přiřazení příslušnosti k určité skupině. Hovořit je tak možné o sociálně skupinové funkci. Mnohá tetování jsou statusovou záležitostí vyjadřující určitý sociální status, elitní pozici či určité schopnosti a vlastnosti. Některá tetování jsou záznamem a prezentováním životních událostí. A pochopitelně ani ve vězeňském prostředí není možné pominout zkrášlovací funkci tetování (Blažek 2011, 97–99).

I ve většinové společnosti prošly tělesné modifikace ze sociální perspektivy významnými změnami ve vztahu ke svým funkcím, a to především v průběhu posledních dvou dekad (DeMello 2003). Tetování je dnes možné nalézt v každé sociální třídě (DeMello 2003). Díky tomu přestalo být tetování primárně spojováno s atributy jako agrese a kriminální minulost. Tetování jako módní trend proniklo pochopitelně i do vězení. Odsouzení si zdobí svá těla ornamenty, biomechanikou i vyobrazeními bez zjevného významu. Nejen v kontextu dominantní společnosti, ale i ve vězeňském prostředí byla symbolika do jisté míry potlačena, zkrácena, a je proto třeba na vězeňská tetování nazírat nikoli jako na individuální výkřik, ale jako na sdělení, které dává význam pouze v kontextu ostatních sdělení, která poskytuje tělo odsouzeného, ať už se jedná o další dílčí tetování, vypracovanou muskulaturu, úpravu vlasů, modifikace penisu či způsob pohybu v prostoru.

4. SYMBOLY A STATUS ZA TABÁK

Fyzické tělo slouží jako prostředek reprezentace genderu, etnicity i třídy, které jsou symbolicky ztělesňovány. Tetování pak přispívá k vytváření kulturního já („self“). Je prostředkem, skrze který dochází k propojení těla fyzického a sociálního, neboť fyzické tělo ozdobené tetováním má širší interpretační rámec (Douglas 2003). Je tak možné konstatovat, že jestliže tetování dělá lidské tělo kulturně viditelným, vězeňská tetování, především pak umístěná na místech, jako je obličej, krk a ruce, dělají tělo odsouzeného ještě viditelnější, co více, vůči ostatním odsouzeným i vnějšmu světu vymezují sociální pozici odsouzeného jedince (DeMello 1993, 10).

Symbolika tetování byla do jisté míry potlačena vlnou módy a trendy prezentovanými prostřednictvím stránek časopisů, které mají odsouzení k dispozici. Je možné konstatovat, že povaha vězeňského trhu se ve vztahu k poptávce a nabídce změnila. Poptávány jsou stále více moderní ornamenty a motivy, čemuž se vězeňská nabídka musí nutně přizpůsobovat. Na tomto dílčím trhu, tedy trhu s určitým statkem nebo službou, platí veškerá pravidla interakce nabídky a poptávky. Právě tetování je na vězeňském trhu artiklem, který je ceněný, za který se platí drogami, nákupy v kantýně, penězi nebo v českém prostředí úplně nejčastěji tabákem.

Principy vězeňské směny odrážejí klasické principy trhu a stejně jako jedinci a domácnosti na trhu, tak i odsouzení jednají v rámci svého omezeného trhu racionálně (Becker 1968; Morrow 1994; Sunstein 1999; Lochmannová 2016). Racionálně reagují odsouzení na změnu směnné hodnoty a užítku. Jestliže se určitá komodita či aktivita stane nákladnější, odsouzení mají tendenci poptávat její nižší množství a komodu či službu substituovat. Naopak jestliže se určitá aktivita či komodita stane méně nákladnou, pak mají odsouzení tendenci poptávat větší množství (Lochmannová 2016, 34). Též cena závisí na tom, zda se jedná o statek luxusní nebo statek běžný. Jelikož ale ve vězeňském prostředí je žádaných komodit ve smyslu kávy či tabáku málo, jejich mezní užitek je značný a tomu odpovídá cena. Co více, ještě méně jednotek je spotřebováno v případě například mobilních telefonů a logika i zde zůstává stejná. Jelikož mezní užitek ve vazbě na množství je zde vysoký, také cena je vysoká. V tom se liší vězeňské prostředí od běžného prostředí, neboť ve světě mimo vězeňské zdi je takových komodit, jako jsou mobilní telefony, dostatek v řadě typových variant, a tudíž nabízející musí cenu logicky přizpůsobovat poptávce. Toto za vězeňskými zdmi neplatí (Lochmannová 2016, 35). Naopak tetování je služba poskytovaná v každém vězení. Proto je zde mezní užitek nízký, a tudíž i cena je nižší, než by mohlo být očekáváno, přičemž vyšší cena souvisí zpravidla s kvalitně odvedenou prací od vězeňských tatérů, kteří se za dobu své vězeňské kariéry již etablovali.

Provedení vězeňského tetování je službou, která vždy byla a vždy bude poptávána. Poté, co je vězeň zbaven svého oblečení a je mu přidělen stejnokroj („sintr“), je mu přidělen identifikační číslo. Jeho tělo a jeho číslo jsou to, na co je redukována jeho identita. A jak někteří odsouzení říkají, není možné změnit své číslo. Proto je vězeňské tetování spíše než cenou a dostupností ovlivněno faktorem preferencí. Vězeňští tatéři užívají barvu jako nástroj, jak pod kůži odsouzeného vpravit novou identitu. Tetování patří mezi ty vůbec nejvýnosnější vězeňské činnosti. Někteří tatéři se naučili svému řemeslu na ulici a své dovednosti ve vězeňském prostředí dále rozvinuli, jiní začali tetovat z nedostatku podnětů ve vězeňském prostředí či za účelem získání ekonomicky hodnotných statků (DeMello 1993, 12).

Tetování je statusovou záležitostí, a to nejen tetování pasivní, které nosí odsouzený na svém těle, ale též tetování aktivní, kdy jedinec tetuje jiného jedince. Obecně vězeňští tatéři, kteří mají talent, jsou vyhledávaní a velmi často požívají řady výhod plynoucích z jejich pozice v rámci neformální vězeňské hierarchie. Stejně tak samotné tetování může sloužit nejen jako nástroj sebeidentifikace a vizuální deklarace statusu, ale též jako nástroj degradace a ponížení v situacích, kdy se jedná o tetování, které je svým charakterem nedobrovolné, tedy v situacích, kdy tatér tetovaného potetuje proti jeho vůli nebo bez jeho vědomí. Taková tetování

je možno označit jako devalvující, která jsou užívána zpravidla k označení vězňů nebo k jejich internímu potrestání. Nedobrovolná tetování bývají často realizována na slabších jedincích, kteří se provinili proti internímu vězeňskému řádu. Jedná se v podstatě o formu trestného tetování, které je umístěno na viditelném místě, je tudíž všem ostatním dostatečně na očích a odsouzený se ho nemůže jednoduše zbavit. V českém prostředí se však jedná spíše o jednotky případů (Lochmannová 2015, 12–13).

O postavení jedince v rámci sociální hierarchie ve vězeňském prostředí mužských věznic rozhoduje moc, která může pramenit z řady různých zdrojů. Mezi hlavní zdroje moci mohou patřit ekonomická síla (DeMello 1993; Becker 1968; Ehrlich 1974; Price 1973; Crewe 2009), vyvinutá muskulatura, a tudíž fyzická síla (Struckman-Johnson, Struckman-Johnson, Rucker, Bumby, Rucker a Donaldson 1996; Crewe 2009), schopnost psychologické manipulace (Rogers 2013; Esposito a Wood 1982) a možnosti odsouzeného ve smyslu nerovného přístupu odsouzených ke zdrojům v závislosti například na zařazení na pracoviště či konkrétní aktivitu programu zacházení. A právě pro deklaraci statusu/postavení v sociální hierarchii slouží primárně viditelné fyzické úpravy těla, mezi kterými dominuje tetování jako statusotvorný symbol (Rychlík 2005; DeMello 1993), a právě vězeňští tatéři jsou jedinci, kteří díky svým možnostem požívají výhod pramenících z vlastnictví ekonomicky cenných statků a díky své síti kontaktů a vazeb se svými zákazníky – odsouzenými často dokáží velmi umně ovlivňovat své okolí a manipulovat s konkrétní situací a jedinci. Pokud si toto uvědomíme, dojdeme k závěru, že vězeňští tatéři, respektive jejich určitá sorta, neboť i mezi samotnými tatéry existuje určitá forma hierarchie, patří v rámci vězeňské komunity mezi privilegované a vlivné jedince. Zdrojem jejich neformální moci je nejen jejich talent a um a poptávka po jejich službách na straně odsouzených, ale také ekonomické statky, které drží a k nimž mají díky své činnosti přístup.

5. METODOLOGIE

Data a výstupy prezentované v této studii vycházejí z čtyřletého etnografického výzkumu tělesných modifikací populace odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody v prostředí českých mužských věznic, realizovaného v letech 2013–2017. Ačkoli zaměřením výzkumu byla majoritně symbolika a proces tetování ve vězeňském prostředí, primárním zaměřením této studie jsou organizace a techniky provedení tělesných úprav, konkrétně tetování, představené z perspektivy vězeňských tatérů. Řada výzkumů, které se zaměřovaly na vězeňské tetování (DeMello 1993; Fisher 2002; Rychlík 2014), prezentovala vězeňská tetování především z hlediska symbolického významu z perspektivy odsouzených – tetovaných. Ten je pochopitelně stěžejní, neboť se jedná o nosnou perspektivu z hlediska modifikace vlastního těla, nicméně považuji za důležité tuto perspektivu doplnit perspektivou tvůrců vězeňských tetování, vězeňských tatérů, jejichž percepce významu a procesu vězeňských tetování je v řadě případů do jisté míry odlišná od tetovaných odsouzených. Co víc, u vězeňských tatérů lze častěji nalézt důraz na symbolický význam, na tetování jakožto znak nesoucí informaci, zatímco v řadách odsouzených je patrný příklon k trendům, estetické funkci tetování na úkor zjevné informační a komu-

nikací funkce tetování. A jsou to právě vězeňští tatéři, kteří mají nejužší vztah k vymezení organizace a technik tetování ve vězeňském prostředí, neboť samotným technikám a provedení byla dosud věnována pouze minimální pozornost.

Metodou sběru dat byly polostrukturované rozhovory a pozorování ve vnitřních prostorách věznic. Metoda kvalitativního výzkumu byla zvolena s cílem získání hlubšího vhledu do procesu vězeňského tetování a skrze tetování a další tělesné úpravy do problematiky každodenního vězeňského života a jeho jednotlivých aspektů. Kvalitativní metody vězeňského výzkumu jsou výzkumníky využívány již od dob Clemmera (1958), Sykese (1966), Lombarda (1981), až po současné studie Drake (2012), Becci (2012), Skarbeka (2014) či Lochmannové (2015; 2016). Pokládání otázky v rámci rozhovoru sledovaly jako hlavní linii procesu vězeňského tetování s důrazem kladeným na techniky tetování, organizaci procesu tetování, vězeňský tetovací byznys, ale i vazbu tetování na status odsouzeného. Otázky na vězně byly vždy individualizované v návaznosti na hloubku konverzace a ochotu vězně komunikovat. Zcela pochopitelně nebyli všichni odsouzení stejně otevření, nicméně velmi zajímavým zjištěním pro mě byla skutečnost, že vězeňští tatéři byli zpravidla ve srovnání s ostatními mnohem otevřenější a dovolili mi nahlédnout do tajů svého řemesla.¹ Co více, právě oni se ukázali být klíčovými aktéry při získávání přístupu k dalším odsouzeným. Celkem jsem v letech 2013 až 2017 realizovala 94 rozhovorů s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody a zhruba 170 hodin pozorování ve vnitřních prostorách věznic doplněné o rozhovory se zaměstnanci věznic a pořizování fotografického materiálu za účelem následné analýzy jednotlivých tělesných modifikací. Výzkum byl realizován z pozice outsidera, což znamená, že v době realizace výzkumu jsem nebyla a nadále nejsem v pracovním ani jiném vztahu vůči Vězeňské službě České republiky nebo Ministerstvu spravedlnosti České republiky.

Svůj výzkum jsem provedla v pěti věznicích na území České republiky. Realizován byl pouze v českých mužských věznicích, tudíž se vztahuje pouze na odsouzené – muže, neboť s ohledem na skutečnost, že jsem v rámci výzkumu pořizovala též fotografický materiál a ve vazbě na výrazně nižší počet odsouzených žen, a tudíž vyšší míru možnosti identifikace dle specifického znaku, jakým tetování bezpochyby je, jsem svůj výzkum nerealizovala mezi odsouzenými – ženami, především tedy s ohledem na snahu o maximální míru anonymizace respondentů a minimalizaci možnosti potenciální identifikace respondenta i instituce, kde bylo šetření realizováno. Odsouzení, s nimiž jsem vedla rozhovory, se lišili v řadě aspektů od charakteru spáchané trestné činnosti, přes věk, vězeňskou historii i statusové umístění v rámci nepsané vězeňské hierarchie, a tedy možnosti participovat na vězeňském životě a ovlivňovat jej. V případě odsouzených – tatérů se jednalo o muže různého věku, přičemž u všech převažovala předchozí majetková trestná

---

¹Jak již naznačuje samotný název tohoto článku, jedná se o reflexi vězeňských tatérů. Cílem tohoto textu není prezentovat představená data jako data zcela objektivní. V tomto kontextu je nutno respektovat bariéry, které vězeňský výzkum skýtá, tedy především fakt, že výpovědi tatérů jsou zároveň konstrukcí jejich sociální identity. Rozhovor se mnou jakožto se zástupkyní vnější společnosti pro ně představoval možnost získání pozitivní sociální hodnoty a ačkoli se výpovědi tatérů v řadě aspektů překrývají, je třeba k nim přistupovat obezřetně, neboť identitní práce dávala odsouzeným určité mantinely ve smyslu toho, o čem se mnou budou a nebudou hovořit.

činnost. Věková pestrost v případě tatérů nebyla výrazná, jednalo se o muže ve věkovém rozmezí mezi 27 a 40 lety. Délka rozhovorů s vězeňskými tatéry se pohybovala kolem 120–180 minutami. To, jak dlouhý byl náš rozhovor, vždy záleželo na ochotě odsouzeného sdělit mi příslušné informace. U vězeňských tatérů se mi osvědčilo uvádět reference, neboť kategorie „vězeňských profesionálů“, tedy zavedených tatérů, kteří si vybudovali v rámci vězeňského prostředí prostřednictvím tetovací činnosti dobré jméno, se zpravidla mezi sebou zná, jejich pověst překračuje jednu věznicí, a tudíž mi bylo ku prospěchu, když jsem mohla například odkázat na práci jiného tatéra, neboť tito profesionálové svoji práci navzájem sledují a uznávají. Pro získávání respondentů jsem využila metody sněhové koule, kdy prvním odsouzeným byl zpravidla odsouzený s vyšším hierarchickým postavením a vyšší mírou neformálního vlivu na ostatní odsouzené, který byl vybrán speciálním pedagogem či vychovatelem, přičemž následně jsem vycházela z doporučení samotných odsouzených, což se ukázalo jako velmi výhodné, neboť odsouzení si sami mezi sebou předávali informace o realizaci výzkumu a o jeho záměru, což do jisté míry minimalizovalo rozpaky a obezřetnost z jejich strany, a tudíž byli ochotni více spolupracovat.

Místem realizace rozhovorů se stala zpravidla kancelář speciálního pedagoga či psychologa, případně vychovatele, přičemž rozhovory byly realizovány s ohledem na citlivost tématu a snahu o minimalizaci pocitu kontroly ze strany autority pro odsouzeného bez přítomnosti dalších osob, kdy rozhovoru byl účasten vždy jeden výzkumník a odsouzený. Snahou bylo omezit potenciální rušivé vlivy, které by mohly plynout z přítomnosti dalších osob. V průběhu celého výzkumu byla a i nadále je garantována anonymita věznic i samotných odsouzených. Z tohoto důvodu nejsou věznice, v nichž byl výzkum realizován, konkrétně jmenovány. Stejně tak u vybraných citovaných výpovědí odsouzených jedinců, tedy tatérů, ale i tetovaných, došlo ke změně křestních jmen.

K pochopení rozdílných aspektů vězeňského života, jehož součástí je vězeňské tetování, jsem realizované rozhovory doplnila o již zmíněné pozorování ve vnitřních prostorách věznic a rozhovory s vězeňským personálem. V průběhu celého pozorování jsem si vedla terénní deník, který pro mě byl komplementárním materiálem k pořízeným nahrávkám, jež byly následně přepisovány a analyzovány na základě principů tematické analýzy (Ezzy 2002) a fotografiím.

6. VĚZEŇSTÍ UMĚLCI

Od 90. let zažívá (nejen) české prostředí něco, co bychom mohli nazvat jako renesanci tetování (Rubin 1988, 141–153). Proměnila se povaha tatérů, změnila se též klientela a začala být postupně rozvolňována představa tetování jako deviantního znaku (Schildkrout 2004, 335). Tyto vlivy se, ač s jistým zpožděním, dostaly i za vězeňské mříže a začaly ovlivňovat tatéry i jejich zákazníky ve výkonu trestu odnětí svobody. Nejprve byla populární barevná tetování, ale protože barev bylo ve vězeňském prostředí vždy nedostatek, případně byly nahrazovány temperami, které ale postupem času bledly a vypadávaly, tudíž v tetovaném obrazi vznikaly nevzhledné prázdnotné mezery, stále bylo možné na základě černého či namodralého tetování rozpoznat člověka s primárně kriminální minulostí. I tento trend se

však změnil a vlnu oblíbenosti barevných tetování vystřídala vlna tetování černých, umně vystínovaných. Naopak do věznic pronikla barva a unylá černá tetování začala být doplňována jejich barevnými variantami, i když pochopitelně v omezené míře. Proměnily se techniky a s uměleckým postupem a rozvojem profesionálních salónových tatérů došlo v adekvátní míře také k rozvoji vězeňských profesionálů, kteří dokázali v dostatečné míře tuto proměnu na úrovni poptávky, ale i nabídky reflektovat, akceptovat a adaptovat se. To potvrzuje i vězeňský tatér, Jezus.

Jezus: „*Tetování šlo u nás v Český republice dopředu. Kvalita je závislá na tom, jak se to tetování hojí a je to hlavně na tom tatérovi.*“²

Důležitost volby a důraz kladený na výběr vhodného tatéra potvrzuje i Martin, který je jedním z tetovaných odsouzených.

Martin: „*Tohle všechno jsou kérky, co jsem si nechal dělat venku, ve vězení jsem si nechal udělat jen tu ruku. Dlouho mi trvalo najít dobrého tatéra, jeden mi ji rozdělal, ale pak šel domů a nebyl tu nikdo... teda tatěři tu byli, ale neuměli, nebylo to dobrý. Tak jsem si radši počkal.*“

Rozpracovaných a nedopracovaných tetování je možno ve vězeňském prostředí nalézt celou řadu, často v souvislosti s přestěhováním odsouzených či jejich propuštěním na svobodu.

Jak naznačuje Martinova výpověď, mezi vězeňskými tatéry existuje jistá hierarchie. Důležitá je míra talentu, zkušenosti i dobré jméno tatéra, ale i skupina odsouzených, kteří jsou jeho klienti. Proniknout k hierarchicky nejvýše postaveným tatérům je z hlediska limitů vězeňské etnografie velmi těžké, a to nikoli pouze pro výzkumníka, ale i pro samotné zaměstnance věznic. Proto se ve své práci zaměřují především na tatéry, které je možno označit za vězeňské profesionály. Vězeňští profesionálové zpravidla objevili svůj talent v rámci svého občanského života, někteří již v raném věku. O tom hovoří odsouzený tatér Bába, který začal tetovat ještě před vstupem do vězeňského prostředí.

Bába: „*Začínal jsem s malováním už ve škole, vlastně už od školky. Začínal jsem s Walt Disneyem, pokračoval jsem a paní učitelka si toho všimla, řkala, že mam nějaký talent, nadání, tak jsem pak jezdil po různých výstavách a soutěžích... a asi v šestý nebo sedmý třídě... no prostě špendlíky, tuše, jo, ve škole to byly prvotní lásky, monogramy a takovýhle ptákoviny jsme si začínali dělat, vypíchnávat. Když nebyly špendlíky, tak kružítko. Tetovat jsem začal až v devadesátém druhém, to bylo první tetování mojí kamarádce na zadek, tehdy jsem jí tam tetoval růži a bylo to ruční technikou.*“

Tatér Karel se musel vypracovat, přičemž i on využíval svého malířského talentu. Jeho působivé obrazy mimochodem dodnes zdobí kanceláře zaměstnanců Vězeňské služby jedné z věznic, ve které pobýval v rámci výkonu trestu odnětí svobody. Do techniky tetování však musel proniknout.

Karel: „*Maluju už od dětství. Maloval jsem i v prvním trestu, kdy jsem se nechal sám tetovat. Pak jsem zkoušel tetovat, udělal jsem nějaký řízek, nedařilo se, a pak to bylo lepší a lepší.*“ Výrazem řízek referuje dle svých slov ke „*kusu fleku, co nemá nic společného s tetováním*“.

²S cílem dodržet autenticitu interpretace odsouzených ve výkonu odnětí svobody jsou výpovědi autentickým přepisem zaznamenaných částí rozhovoru. Z tohoto důvodu neodpovídají normě spisovné češtiny.

Tatérům se ve vězeňském prostředí poměrně daří. Tetování jako takové je ve vězeňském prostředí jednou z nejčastěji poskytovaných služeb, která je prováděna za úplatu. Nejčastějším platidlem je tabák, vedle něj pak káva, cigarety, poštovní známky, čaj, mobilní telefony, prášky nebo drogy (Lochmannová 2015, 35). Nutno však podotknout, že vzhledem k tomu, že množství peněz transformované do tabáků a jiných statků je ve vězeňském prostředí značně omezené, je cena tetování mnohem nižší než v rámci mimovězeňského trhu. To potvrzuje i odsouzený přezdívaný Hank, letitý vězeňský tatér.

Hank: „*Ty ceny jsou dostupný. Dam příklad, cirka od ramene k lokti beru od 200 do cca 500 Kč. Je mi jedno, jestli mi to daj v tabácích nebo v penězích. Já jsem teď podstoupil léčbu interferonem, takže přestávám kouřit, ale tabák si i tak vezmu, protože za tabák si tady koupíte opravdu všechno... co se týče jídla, některý toho využívají třeba i na ochranu, ale to je pro mě zbytečný.*“

Tatěři jsou skuteční umělci, a tak si vedle tetování vydělává svým uměním i tak, že malují odsouzeným podle fotografií portréty jejich dětí, partnerek či jiných blízkých osob. Každý tatér má ovšem svoji cenu.

Jezus: „*Tak určitě jsem si za to nechal platit. Dostal jsem kafíčko, hovořili jsme. Pro nikoho to nedělám zadarmo. Jedinej, kdo za nic neplatí, je vězňice.*“

David: „*Teď poslední rok, kdo si přijde, tak mu udělám kérku. Jdu domů, už není co hrotit. Co jsem chtěl, jsem už dostal. Většinou záleželo na nich. Tady v základu, já jsem těch sedm a půl let dělal, takže to jsem skoro nic nepotřeboval.*“

Cena tetování je, obdobně jako doba, po kterou je tetování prováděno, nerosovatelně nižší než ve většinovém světě. Vězeňští tatěři zpravidla žádají částku v podobě tabáků v řádech stovek korun, a to i za velmi rozsáhlá díla, jako jsou například rukávy. Vůči většinové praxi profesionálních tetovacích studií se zpravidla vymezují negativně a pro tetovací byznys za zřejmým účelem ekonomického zisku a zvyšování vlastního disponibilního důchodu nemají pochopení.

Tomáš: „*Přišla sem osoba, která se venku nechala tetovat, a říká mi: ‚Kámo, já jsem za tohle dal devět set, a to jsou čtyři písmena.‘ Říkám: ‚Cože? Mně by si dal cigaretu a vůbec bych to neřešil. Zkrátka je to tvoje dcera, bych ti to udělal normálně, protože je to něco z tvý rodiny.‘ Ale devět set za takovýhle banální písmo, ještě který je krapkatý, to ať se na mě ti tatěři nezlobí, ale to je fušeřina, fušeřina. Když něco dělám, tak to dělám pořádně, nebo nedělám vůbec nic.*“

Vlastnictví ekonomických statků a dobré jméno tatéra, který poskytuje kvalitní služby, jsou v rámci druhého života odsouzených atributy, které přispívají k jeho výhodnějšímu postavení v rámci vězeňské hierarchie (Dirga, Lochmannová a Juříček 2015, 559–578). Takový odsouzený je pak schopen uplatnit svoji neformální autoritu v rámci získávání výhod i rutinních činností v rámci každodenního vězeňského života. Jeho autorita není zpochybňována a pro svůj talent a služby, které poskytuje ostatním odsouzeným, bývá zpravidla velmi ceněn. Tím, že odsouzený recidivisté prochází řadou vězeňských zařízení, společně s dílem příslušného tatéra, které zdobí jejich tělo, šíří tatérovo dobré jméno a profesionální pověst. Na druhou stranu s sebou nese dobré jméno tatéra též určitá úskalí, neboť poptávka po vězeňském tetování je skutečně velká a prakticky nekonečná. Statusové postavení tatéra jej však opravňuje k tomu, aby poptávajícího odmítl, a ten toto odmítnutí respektuje.

František: „*Je to pro mě jednoduchý. Mně je nějakých 39 let, takže od devadesátého druhého roku jsem začínal tuhle kariéru. Před tímhle trestem jsem byl čtyři a půl roku venku. Vrátil jsem se sem a pořád to jméno mám. Já jsem přišel na příbyl, vystoupil jsem z autobusu a ti, co mě znají, tak říkali: ‚Pojď k nám na oddíl, budeš tady mít všechno, máš už tady zařízenou cimru.‘ Teď jsem přišel do skladu a hnedka na mě zase kluci ve skladu: ‚Pojď k nám.‘ Takže má to svoji výhody, ale zároveň nevýhodu, protože nemáte chvilku pro sebe. Vy doděláte jednu práci a hned vzápětí: ‚Hele, co, uděláš mi to dneska nebo budeš mít zejtra čas?‘ To je ten problém. Pokud si nedokáže ten člověk dupnout a říct: ‚Hele, dneska dělat nebudu‘ nebo pokud jim to nedá najevo, tak je to špatný. Pak už začínáte být jejich otrokem. Takže jak pro koho. Já to mam tady v klidu, v pohodě, dá se říct, že i u těch příslušníků.“*

Jezus: „*Ve vězení mi to dřív nebavilo, ale když jsem se v tom naučil chodit, bylo to jako venku. To i dnes hodně lidí zjistí, že jsem na cé dvojce a ptají se, jestli ještě kέρuju.“*

To, že vězeňští profesionálové primárně netetují proto, aby si přilepšili, jako někteří tatéři „začátečníci“, ale kombinují ekonomický přínos s možností uspokojit potřebu seberealizace, tak vede mnohdy i k tomu, že poptávajícího odmítnou.

Obečně vztah a spolupráce mezi vězeňskými profesionály funguje, rivalita ve smyslu konkurenčního působení zde prakticky neexistuje. Zkušené tatéři spolupracují a nebrání se předáváním svého umění, proto si často v rámci vězení vychovávají i svého nástupce.

Harry: „*Byl tu jeden pán, který měl salon venku a ten sám říkal: ‚Nedej bože, až ty dostaneš original mašinku do ruky.‘ Tak na to se těším, na to se moc těším. Todle mi furt leží v hlavě. Ale konkurence tu nebyla, ba naopak. On kolikrát přišel: ‚Já vim, že ty ty záda uděláš za čtyři hodiny, já bych na to měl tejdén.‘ Což mi těšilo.“*

Jiří: „*Já nemam nějakou konkurenci, a když mám, tak jsem rád. Naopak tady jsem zaučil dva kluky, kteří už si to teď jedou a baví je to.“*

Prakticky nenajdete vězeňského tatéra, který by sám neměl své tělo ozdobené tetováním. Ne nutně ve velkém množství, stejně tak se ne nutně musí jednat o tetování na první pohled viditelná. Co je však evidentní, to je skutečnost, že tatéři o svých tetováních důsledněji přemýšlí, rozmyšlí motiv, více dbají na hygienu a velmi důsledně vybírají tatéra.

Jiří: „*Je jasný, že si na tělo nedam jen tak něco, musí to mít význam, smysl, minimálně pro mě. Když za mnou někdo z kluků přijde, že chce kέρku, hodně se jim snažím vysvětlit, že třeba zrovna tohle se k němu nehodí. Nebo jiná situace je, když chtějí něco přesně podle obrázku. To nedělám, nekopíruju, musí se to aspoň trochu změnit. Oni to hlavně chtějí kvůli tomu, že se jim to líbí, moc o tom nepřemýšlejí. Já bych si nenechal nic, co by pro mě nemělo význam, to bych měl radši tělo čistý.“*

Zatímco vězeňští profesionálové s odsouzenými pracují ve smyslu reflexe zvoleného motivu či místa pro tetování, tatéři začátečníci, kteří jsou primárně motivováni ekonomickým prospěchem, nechávají volbu čistě na odsouzeném.

Dominik: „*Co chtějí, to jim udělám, nedělám jim tu mámu, jsou dospělý, chtějí to, tak jim to udělám, proč by ne.“*

7. VĚZEŇSKÁ TETOVÁNÍ JAKO ZAKÁZANÉ OVOCE

Být vězeňským tatérem – profesionálem, o jehož práci je zájem, má své výhody ve smyslu možnosti seberealizace i možnosti získání žádaných statků v rámci neformální vězeňské směny, na druhou stranu je třeba si uvědomit, že takový tatér se vystavuje permanentnímu riziku, neboť tetování je ve vězeňském prostředí zakázáno. Odsouzeným je zakázáno „*tetovat sebe nebo jinou osobu, nechat se tetovat nebo mít ve věznicích v držení pomůcky k provádění tetování; to platí obdobně také pro jiné způsoby porušování integrity lidské kůže a držení pomůcek k provádění takové činnosti*“.³ Tetování tak bylo ve věznicích vždy skrytou a utajovanou aktivitou.

Základem je navázání kontaktu s tatérem a domluvení konkrétního termínu pro tetování. Nejjednodušší je kontakt s tatérem přímo na oddílu, ale ani jeho přítomnost na jiném oddílu není zpravidla problém.

Jan: „*To je různý, v práci, na ošetřovně. Většinou je to přes známý, nebo když jsem na vycházce, tak na mě kolikrát zavolají, jestli je možnost, abych mu nějaký obrázek udělal. . .*“

Tetuje se zpravidla na pokoji (tzv. cimře) tatéra, někdy i odsouzeného, záleží na praxi tatéra a jeho požadavcích. Nejčastěji se tetuje během dne v průběhu pracovního týdne. Aby se minimalizovalo riziko přistižení odsouzených při tetování, staví si před pokoj odsouzení tzv. stojky, tedy jiné odsouzené, kteří mají za úkol hlídat. Tato praxe není běžná ve všech věznicích, neboť někteří tatéři spoléhají na to, že uslyší bouchnutí katru, vězeňští profesionálové však stojky mají vždy. Úkolem takové stojky je upozornit na přicházejícího dozorce, ať už zaklepáním na dveře, nebo výkřikem hesla, které upozorní na nutnost urychleného ukončení tetování a uschování tetovacích pomůcek. Takovými hesly jsou například „voda, ara, cikno nebo malej“. Stojku si zpravidla zajišťuje odsouzený, který se nechává tetovat.

Antonín: „*Já je mam naučený, že nemá stojku, netetuju. Oni pak vyběhnou na službu, a proč jsi neřval, a pak jsou problémy. Proto já říkám, chceš mít tetování, sežeň si stojku, kohokolí, ručíš za to ty. Vybrali nás, je to špatný pro tebe.*“

Každý z vězeňských profesionálů, který se dlouhodobě věnoval tetování odsouzených, byl za svoji činnost potrestán, nikoli však proto, že by některý z tetovaných přiznal, kdo jej tetoval, k čemuž prakticky nedochází, ale proto, že byl přistižen při provádění tatuáže nebo u něj byl nalezen strojek či další pomůcky potřebné k provedení tetování. Nutno však podotknout, že z rozhovorů s odsouzenými vyplývá, že represivní přístup založený na uložení kázeňského trestu a pobytu na oddělení výkonu kázeňských trestů pro ně není dostatečným trestem, který by je odradil od jejich činnosti.

Bába: „*Já kdybych i dnes skončil na trestňáku, tak se tam mám zlatě. A hlavně, spousta známých.*“

Pavel: „*Ten člověk neřekne, že tetování má od vás, ale ono je to napadne, kord, když u vás najdou strojek. . .*“

Samotný proces tetování probíhá poměrně dost podobně jako tetování v tetovacím salonu ve většinové společnosti, ovšem s využitím pouze dostupného mate-

³Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů.

riálu a součástek. Tatér zpravidla nakreslí nebo překreslí motiv či obrázek, který tetovaný žádá, případně jej zvětší a provede dílčí úpravy, s využitím tuhého deodorantu udělá obtisk na kůži odsouzeného a je připraven tetovat. Důležitá pro vězeňského tatéra – profesionála je i hygiena a následná péče. V tom se vězeňský profesionál liší od běžného vězeňského tatéra, u kterého není výjimkou míchání barev či opětovné upotřebení již použitých jehel, což je častý zdroj přenosu infekčních nemocí. Vězeňský profesionál ovšem na hygienu dbá, používá sterilní jehly, které kupuje jako nové, vyvařuje je (ne však každý), vybrušuje, dezinfikuje, stejně tak nemíchá barvy a často tetuje v rukavicích, které získá například od skladníků či obecně v rámci svého pracoviště.

František: „*Nechával jsem si tu kěrku udělat už před lety, tehdy jsem na to koukal jinak. Dneska už bych si vybíral. Tady tetuje každéj druhej, kvůli tabákům, ale oni vám tvrdí, že umí, ale neumí ani... neumí. Slejvaj barvy a pak jsou tu žloutenky. Já ji taky mam, protože jsem o tom dřív nepřemýšlel a nechal jsem si tu kěrku. A on mě vzal stejnou jehlou, jakou bral další. Dneska už bych si vybral líp, jako jsou tu šikovný kluci, teď je tu jeden, co fakt umí a dělá s novejmá jehlama a hodně pěkně dělá.*“

To potvrzuje i jeden z tatérů, kterého by ovšem bylo možno zařadit do kategorie amatérských vězeňských tatérů, Ivan.

Ivan: „*Tady ty prostředky nejsou, tak se barvy prostě slejvaj, vždycky se to tak dělalo. Jehlu normálně očistím, vyvařím a jedu dál.*“

Vězeňský profesionál též tetované poučí o následné péči o tetování a zajímá se o to, jak se jeho dílo zhojilo, neboť své tetování považuje za svoji vizitku a v situaci, kdy si již mezi odsouzenými vybuodoval dobré jméno, nechce toto jméno znehodnotit.

Bába: „*Dám příklad, když mam já žloutenku, jo, mam ji, ale dávám si pozor. Za jedno sterilní jehly, když nemam steril, tak používám alkohol, což je to nejjednodušší. Jehly nevyvařuju, protože měknou, necham je ponořený, pak je přebrousím a znovu dezinfikuju. Pak vezmu převařenou vodu a v tom to vypláchnu, ale stejně alkoholovým polštářkem to ještě přetírám. A hlavně tetování v rukavicích.*“

Po tetování je kůže tetovaného ze strany tatéra zpravidla ošetřena, omyta a namazána a tetovaný je poučen, že by se měl po několik dní vyhýbat přímému slunci, vynechat sprchu a nosit dlouhý rukáv či obecně takové oblečení, které by do doby, než dojde ke zhojení strupů, zakrylo čerstvé tetování před očima vězeňského personálu.

Daniel: „*Hojení je tady problematictější. Když je hezky, říkám, ať nechodí ven, že je to bude pálit a jde to pryč. To samý, když mam možnost sehnat vazelínu, tak seženu vazelínu, lékařskou. Folií tady neseženu, jediné možná v práci, takže to nepoužívám, ale použiju to, že po dokončení tetování to vezmu pod převařenou vodou mejdlem, ale ne obyčejným, takovým tím zeleným, protibakteriálním, stojí nějakých třicet korun, ani ne, a je to výtečný, protože se to líp zatahuje.*“

Harry: „*Já kolikrát musím přijít a řeknu: ,Mazej si to umejťj A že to jsou frajeři, kteří by... já nevím, cokoliv, to si můžou lidi myslet, co chtěj, vo kriminále, tak jdou a udělaj to. Protože mi věří. Fakt mi věří. Že já jsem za to zodpovědněj. To je... to je takový privilegium.*“

8. TECHNIKY VĚZEŇSKÉ TATUÁŽE

K provedení vězeňského tetování vězeňský tatér potřebuje tři věci – jehly, barvu a strojek. Původní technika spočívající ve vyškrabávání či vypíchávání tetování se dnes již prakticky nepoužívá. O této staré technice hovoří vězeňský tatér, Jezus.

Jezus: „*Dřív se to dělalo ručně, prostě klacík a dvě jehly do věčka. To když se namočí do tuše, tak v tom věčku zůstane podíl barvy, takže můžete dělat třeba 10 cm. Pak na vypíchávání se dávaly jehly vedle sebe.*“

Původní techniku vpichování snopečku jehel omotaných nití zastrčených do versatilky nahradily rotační strojky. I s tím málem, co odsouzení ve vězení mají k dispozici, dokáží za krátkou dobu v rádech několika málo minut sestrojít efektivní tetovací strojek. Na výrobu vězeňského strojku je třeba připravit si držák do tvaru písmene L a propiska, ze které si odsouzený vyrobí táhlo. K tomu se připevní motůrek buď ze zubního kartáčku, nebo holicího strojku (dříve se používal i z walkmana). Do táhla z propisky se vloží propisovací tuha zbavená hrotu, kam je vložená jehla nebo jejich svazek, která je na druhém konci spojená s motůrkem připevněným k tělu propisky. Pak už stačí dvě baterky nebo, je-li příležitost, připojit strojek ke zdroji (Lochmannová 2015, 15). Blíže postup výroby vězeňské tetovačky popisuje tatér Bába.

Bába: „*Máte klasickou propisku, kterou rozeberete, upálíte určité kus. Z hliníkový lžíce si uděláte elko, dál na to nasadíte motůrek no a připevníte k tomu. Máte propisku? Já vám to namaluju. Ten spodek je pak odnímatelný. To je kvůli tomu, když skládáte ten strojek nebo když se vám pak zacpe, tak ho můžete vyčistit. Držák na motůrek je z hliníkový lžíce. Nejlepší je menší. Když jsou oválný motůrky, který se dají získat z kartáčků, tak ten vezmu, připevním. Nejdřív stahuju nití, pak elektrikařskou páskou. Ona sama se pak zatahuje. Připevním dva kontakty, jeden nechávám celý a tady vedu kontakty ke zdroji. Mam tu tedy jeden od motoru ke zdroji a od spínače ke zdroji. Táhlo používám z propisky z náplně. Vezmu jehlu, jenom propíchnu, usazení motůrku a dávám jenom jehly tři nebo pět, tři na kontury, pět na vyplnění. Víc jehel se špatně dostává do mašinky.*“

Co se barvy týče, těla starších vězňů zpravidla zdobila a dodnes zdobí tetování provedená klasickou tuší, která je typická namodralým odstínem a zjevným rozpitím, v kombinaci s technikou klasického vpichování též častým vypadáním. Pro doplnění barvy se využívalo temper, ale ani ty nebyly trvalé a barva tak na tělech odsouzených příliš dlouho nevydržela. To, co se dochovalo dodnes, je tzv. špína. Špína se stále používá, ačkoli vězeňští profesionálové se jí již straní, a tak zůstává oblíbenou spíše u tatérů – amatérů. Špína je roztaveným materiálem z podrážek pantoflí, které se zapálí a černá substance se chytá do ešusu, talíře či jiné vhodné nádoby. Následně se nachytaná špína seškrábne a zředí očními kapkami nebo šamponem. Vězeňští profesionálové dnes velmi často používají barvy Staedtler, Rotring i originální Kuro Sumi. To se pochopitelně odráží i na kvalitě tetování. Mnohdy je tak možné i za vězeňskými mřížemi nalézt skutečná umělecká díla, což je v přímém rozporu s tím, že vězeňské tetování bylo dlouhodobě řazeno na spodní příčky žebříčku tetování.

Bába: „*Centrograf je technická tuš, Rotring je taky, Staedtler to samý. Pak máte Pelikán, označení, ale Pelikáni tedko hodně vyrábějí na razítka. Centrograf, to je*

normálně technická na rýsování. Je to nezávadný hlavně. Centrograf sem dostanu v pohodě, Rotring to samý. Je v tom ale velkej rozdíl. Rotring, centrograf a Kuro Sumi – ta je taková bohatější na pigment na tmavší, pak máte třeba jen black, plus podle čísel.“

Součástky na strojek a barvu si odsouzení obstarávají porůznu, v rámci pracoviště, návštěv, programu zacházení i s využitím personálu věznice.

Daniel: *„Mám tu dva dozorce, který mi přinášejí barvu. Já jim automaticky dávám peníze. Řeknu třeba chci dvě barvy, dam 300, vim, že Rotring stojí nějakých 90 korun, Centrografa 15 až 30, Staedtler stojí 120, ty ceny znam, plus Kuro Sumi stojí víc. Oni ví, že jsem držák. Oni maj na cigára a já nechci nikdy nic vrátet.“*

Jehly si tatěři obstarávají jednoduše, je možné je koupit v šitíčku a dále s nimi pracovat ve smyslu vyvařování, vybrušování a dezinfekce. Vedle klasických jehel se ale ve vězení využívají též špendlíky z nástěnek, štětiny z ocelového kartáče nebo i struny z kytary. Jehly se následně svazují. Pro potřebu provedení kontur se používá menší počet jehel, zpravidla dvě až tři, pro výplň se jehly svazují po čtyřech až šesti.

9. ZÁVĚR

Stejně jako ve většinové společnosti, tak také ve vězeňském prostředí došlo k vývoji na úrovni tatérského řemesla. Zdokonalily se techniky, odsouzení si našli cesty ke kvalitnějším barvám a dobu, kdy bylo tetování prováděno vpichováním snopečku jehel omotaných nití zastrčených do versatilky, vystřídala doba, kdy si vězeňští tatěři dokáží zhotovit strojek z dostupných součástek během několika minut.

Stejně jako mezi ostatními odsouzenými, také mezi vězeňskými tatěry existuje jistá forma hierarchie, kdy na spodních příčkách stojí ti, kteří se učí, kteří tetují pouze pro ekonomický prospěch a nedodržují základní pravidla tatérského řemesla, tudíž často míchají barvy a opakovaně používají jehly, na vrcholu pak stojí ti, kteří představují tatérskou elitu a přístup k nim je výrazně limitován. Tato studie se zaměřila primárně na střední kategorii tatérů, které je možno označit za vězeňské profesionály. Pro tyto jedince je typické dobré umělecké jméno, které překračuje hranice jedné věznice, řada tetování, kterými se jejich nositelé (a i sami tatěři) chlubí, vyšší míra neformální moci a autority, ekonomický blahobyt v podobě vyšší míry dispozice ceněnými statky i odlišný přístup k procesu tetování a zajištění úrovně hygieny.

Tito jedinci jsou zpravidla umělecky založení jedinci, kteří svůj talent objevili již ve svém raném věku. Vedle tetování se svým uměním živí též v tom smyslu, že často ostatním odsouzeným například malují portréty jejich rodiny, partnerek či přátel podle fotografické předlohy. Není výjimkou, že jejich díla zdobí kanceláře zaměstnanců a představitelů věznice. Díky svému talentu si dokázali vybudovat dobré jméno a jsou vyhledávanými umělci, čehož jsou si velmi dobře vědomi a na svoji práci jsou náležitě hrdí. Jejich talent jim přinesl ekonomický prospěch ve formě přístupu k ceněným a ve vězení žádaným statkům, jako je káva či tabák, výjimkou však nejsou ani peníze, které zprostředkovaně pak dokázali ve vnějším světě směniti za žádané statky. Zde je zajímavým zjištěním, že ekonomický motiv ve smyslu tetování jako výnosného byznysu, není motivem majoritním. Naopak

čistě ekonomický motiv je tatéry – profesionály odsuzován. Ekonomický aspekt je převážen touhou po seberealizaci, přičemž tyto dva motivy se vzájemně doplňují. S tím je spojen i jistý pocit osobní odpovědnosti tatéra za vytetované dílo, které v případě tatérů – začátečníků, s nimiž jsem vedla rozhovory, zcela chyběl. Na druhou stranu jsou vězeňští profesionálové pod tlakem neustálé poptávky, což klade důraz na jejich schopnost uplatnění své neformální moci.

Na rozdíl od ostatních odsouzených je u vězeňských tatérů patrný respekt k tetované symbolice. Oni sami mají své tělo ozdobeno tetováním, o jeho významu však dokáží rozsáhle referovat a je tak zcela evidentní, že aspekt estetiky je u nich potlačen symbolickým významem tetování. V případě samotných tatérů, kteří jsou současně nositeli tetování, tak převažuje komunikační funkce tetování a funkce tetování jakožto nástroje přiřazení příslušnosti k určité skupině.

Zatímco dosud byla ve velmi omezeném výzkumu vězeňských tetování věnována pozornost především tetovaným odsouzeným, domnívám se, že pro potřeby především dalšího výzkumu je důležité perspektivu těchto aktérů doplnit též perspektivou vězeňských tatérů, neboť pouze tak je možné získat širší vhled do zkoumané problematiky.

POUŽITÉ ZDROJE

LITERATURA

- BECCI, Irene (2012): *Imprisoned Religion: Transformation of Religion during and after Imprisonment in Eastern Germany*. Surrey: Ashgate Publishing Limited.
- BECKER, Gary (1968): Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy* 2/1995, s. 169–217.
- BLAŽEK, Vladimír (2011): *Komunikace a lidské tělo: antropologie chování 5: učební text pro nebiologické a nepsychologické obory*. Plzeň: Západočeská univerzita.
- CLEMMER, Donald (1958): *The prison community*. New York: Holt, Rinehart and Wilson.
- CREWE, Ben (2009): *The Prisoner Society: Power, Adaptation, and Social Life in an English Prison*. New York: Oxford University Press.
- DEMELLO, Margo (1993): The Convict Body: Tatting among Male American Prisoners. *Anthropology Today* 9/1993, s. 10–13.
- DEMELLO, Margo (2003): *Bodies of inscription: A cultural history of the modern tattoo community*. Duke: Duke University Press.
- DIRGA, Lukáš, LOCHMANNOVÁ, Alena a JURÍČEK Petr. The Structure of the Inmate Population in Czech Prisons. *Sociológia* 6/2015, s. 559–578.
- DOUGLAS, Mary (2003): *Natural symbols: explorations in cosmology*. New York: Routledge.
- DRAKE, Deborah (2012): *Prisons, Punishment and the Pursuit of Security*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- EHRlich, Isaac (1974): Participation in Illegitimate Activities: An Economic Analysis. In: Becker, Gary a Landes, William (eds.): *Essays in the Economics of Crime and Punishment*. New York: National Bureau of Economic Research, s. 68–134.
- ESPÓSITO, Barbara a WOOD, Lee (1982): *Prison Slavery*. Silver Spring: Joel Lithographic.

- EZZY, Douglas (2002): *Qualitative analysis*. London: Routledge.
- FISHER, Jill (2002): Tattooing the Body, Marking Culture. *Body & Society* 8/2002, s. 91–107.
- GIALLOMBARDO, Rose (1966): *Society of Women. A Study of a Women's Prison*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- GIBSON, Clare (2010): *Symboly a jejich významy*. Praha: Slovart.
- GOFFMAN, Erving (1961): *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Doubleday Anchor, New York: Anchor Books.
- JOSEPH, Nathan a ALEX, Nicholas (1972): The Uniform: A Sociological Perspective. *American Journal of Sociology* 4/1972, s. 719–30.
- KALVODOVÁ, Věra (2012): *Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody: komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR.
- LAY, Thomas (1980): Symbols to Grow on. *Journal of Religion and Health* 3/1980, s. 180–185.
- LOCHMANNOVÁ, Alena (2015): Tetování jako vzkaz: Vybrané tělesné mutilace vězeňské subkultury. *The Journal of Culture* 1/2015, s. 8–16.
- LOCHMANNOVÁ, Alena (2016): Vězeňský trh – hybridní barter a komoditní peníze v prostředí českých věznic. *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni* 1/2016, s. 25–42.
- LOMBARDO, Lucien (1981): *Guards Imprisoned – Correctional Officers at Work*. New York: Elsevier Science Ltd.
- MAUSS, Marcel (1936): Les Techniques du corps. *Journal de la Psychologie* 3–4/1936.
- MORROW, James (1994): *Game Theory for Political Scientists*. Princeton, NJ: Princeton University.
- NEDBÁLKOVÁ, Kateřina (2006): *Spoutaná Rozkoš: sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- PRICE, John (1973): Private Enterprise in a Prison: The Free Market Economy of La Mesa Penitenciaría. *International Criminal Justice Review* 2/1973, s. 18–27.
- ROGERS, Kevin (2013). Psychology in Prison. In: Canter, David (ed.): *Criminal Psychology*. New York: Routledge.
- RUBIN Arnold (1988): *Marks of Civilization: Artistic Transformations of the Human Body*. Los Angeles: Mus. Cult. Hist., Univ. Calif. Los Angeles.
- RYCHLÍK, Martin (2005): *Tetování, skarifikace a jiné zdobení těla*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- RYCHLÍK, Martin (2014): *Dějiny tetování*. Praha: Mladá fronta.
- SCHILDKROUT, Enid (2004): Inscribing the Body. *Annual Review of Anthropology* 33/2004, s. 319–344.
- SKARBEK, David (2014): *The Social Order of the Underworld*. New York: Oxford University Press.
- STRUCKMAN–JOHNSON, Cindy, STRUCKMAN–JOHNSON, David, RUCKER, Lila, BUMBY, Kurt a DONALDSON, Stephen (1996): Sexual coercion reported by men and women in prison. *The Journal of Sex Research* 1/1996, s. 67–76.
- SUNSTEIN, Cass (1999): Behavioral Law and Economics: A Progress Report. *American Law and Economics Review* 1/1999 s. 115–157.
- SYKES, Gresham (1966): *Society of Captives: A Study of Maximum Security Prison*. New York: Random House.

PRAMENY

Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů

SUMMARY

The prison environment is one that has long been on the margin of interest in terms of Czech ethnographic and anthropological research. It is an environment that is very specific, and has its own rules, norms, order and values. In terms of structure, this environment can be referred to as a totalitarian institution. In the context of the totalitarian institution, the so-called "death of pre-institutional identity" is mentioned. The identity of a free man is gradually eliminated in the prison environment through standardized procedures and the approach of the prison staff, but also in the reflection of other convicts. The prisoner is generally deprived of everything he has brought to prison, including things linked to his self-identification, as a result of which he is unable to present a desirable image of himself to himself or others. Since this is an authoritative suppression of individuality, convicts must seek other ways of manifesting their own identity. One of them is body modification.

One of the tools for expressing one's own identity in a total institution is the adaptation of one's own body, which includes tattoos. The human mind generally works and communicates through symbols, the significance of which transcends time and space. Therefore, tattooing should be seen as a tool of nonverbal communication, especially in relation to its function of communication and identification. The symbolism of tattoos has been suppressed to a certain extent by fashion movements and trends presented through the pages of magazines that are available for inmates. It can be said that the nature of the prison market has changed in relation to supply and demand. Tattoos are among the most profitable prison activities that exist. Some convict tattoo artists learned their craft in the street and developed their skills in the prison environment; others began to tattoo due to a lack of stimuli in the prison environment or in order to obtain economically valuable assets.

In general, tattoos can be considered a status affair, not just a passive tattoo that is worn on the body, but also an active tattoo when the individual tattoos another individual. At the same time, prisoner tattoo artists who have talent are in high demand and very often enjoy many benefits from their position in the informal prison hierarchy.

Based on data resulting from four years of ethnographic research in the field of body modification among the prison population in the environment of Czech male prisons implemented in the years 2013–2017, the objective of this text was to outline the organization and methods of tattooing in the Czech men's prisons from the perspective of prison tattoo artists, since this perspective has been often neglected. A partial aim of this work was to reflect on the motives that lead prison tattoo artists to implement this activity, which is prohibited in the environment of Czech men's prisons and the implementation of which may greatly complicate the inmate's stay in prison in the sense of partial punishment after his activities are revealed.

This study focuses primarily on the middle class of tattoo artists. These artists can be described as prison professionals. It is typical for these individuals to have an artistic name that crosses the boundaries of the prison, a number of tattoos that their holder (and the tattoo artist himself) prides himself on, a higher degree of informal power and authority, economic prosperity in the form of a higher degree of possession of valued goods, and a different approach to the process of tattooing and ensuring a certain level of hygiene. Thanks to their talent they have managed to build a good reputation for themselves and are popular artists who are very much aware of their work and are proud of it. Their talent has brought them economic benefits in the form of access to valuable goods in prison such as coffee or tobacco, and even money that they have been able to exchange in the outside world for the desired goods is not an exception.

Unlike other convicts, prison professionals have a strong respect for tattoo symbolism. Their own bodies are adorned with tattoos, but they can extensively refer to their meanings and it is highly obvious that the aspect of aesthetics is suppressed by the symbolic meaning of tattoos. As concerns the tattoo artists themselves, who are also have tattoos, the tattoo's communication function predominates as a means of belonging to a particular group.

Tetování jako vzkaz: Vybrané tělesné mutilace vězeňské subkultury

Ing. ALENA LOCHMANNOVÁ

Katedra antropologie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita Plzeň
Sedláčkova 15, 30614 Plzeň; e-mail: alena.oudova@centrum.cz

ABSTRAKT

Vězeňské prostředí je prostředím velmi specifickým. O vězeňském nepsaném řádu, hierarchizaci mezi odsouzenými, o minulosti odsouzených i jejich přesvědčeních se můžeme dozvědět mnohými způsoby a jedním z nich jsou tělesné mutilace. Tetování je prvkem, který je možno nalézt v každé věznici. Na jedné straně může být vnímáno jako dekorativní prvek zdokonalující tělo odsouzených, neboť tělesnost je ve vězení jedním z podstatných aspektů, na straně druhé je vnímáno jako „vzkaz“ ostatním vězňům, nositel informací směřující k těm, kteří jej umějí číst. Tato studie se zabývá specifickými tělesnými mutilacemi v prostředí českých věznic, pozornost je zde věnována procesu vězeňského tetování včetně vymezení jeho významů, ale na druhou stranu také úskalí, a to vše s důrazem kladeným na populaci odsouzených. Data prezentovaná v této studii vychází z vlastního kvalitativního etnografického výzkumu realizovaného v prostředí čtyř vybraných českých věznic typu B a C.

ABSTRACT

The prison environment is a very specific environment. About the unwritten detention order, hierarchy among offenders, about the past of convicts and their beliefs we can learn in many different ways and one of them is physical mutilation. A tattoo is an element that is found in each prison. On the one hand, it can be perceived as a decorative element that enhance body of convicts because the physicality is in prison one of the essential aspects, on the other hand, it is perceived as a „message“ to other inmates, as the bearer of information to those who can read it. This study deals with specific physical mutations in Czech prisons, attention is paid to the process of prison tattoos including a definition of its meaning, but on the other hand also the pitfalls and this all with an emphasis on inmates population. Data presented in this study are based on qualitative ethnographic research conducted in an environment of four selected Czech prisons type B and C.

KLÍČOVÁ SLOVA:

tetování, vězení, věznice, populace odsouzených, tělesné mutilace, význam tetování, totální instituce, sociální hybrid, soft mutilace

KEYWORDS:

tattoos, prison, prison population of convicts, bodily mutilation, meaning of tattoos, total institution, social hybrid, soft mutilation

ÚVOD

Vězeňské prostředí je v mnohém specifické, jedná se o prostředí s vlastními pravidly, normami, řádem i hodnotami. Vůči vnějšmu světu je toto prostředí uzavřené, pravidla většinového světa jsou zde smazávána, statky cenné se stávají bezcennými a logika vězeňského života je postavena na velmi specifických pravidlech (Jones, Schmid 2000). Vězení je uzavřenou institucí, která zadržuje jedince proti jejich vůli a to na základě zákonného oprávnění. Tento specifický svět je tvořen dvěma skupinami subjektů, dozorcí a ostatními pracovníky věznice na straně jedné a odsouzenými na straně druhé. Přitom každá z těchto skupin má své vlastní zájmy, které sleduje a které jsou v kontextu zájmů a potřeb druhé skupiny reverzní (Goffman 1961). Hlavní funkcí vězení je náprava, dílčí funkcí je přímá ochrana veřejnosti ve smyslu zadržení jedinců vně společnosti, případně jejich navrácení zpět do společnosti očištěných od kriminálního života a kriminálních aktivit, kterým dříve propadli (Karabec 2001). Je to právě ona síla propůjčená vězení, které je reprezentováno jeho zaměstnanci, která utváří podmínky, v nichž se odsouzení pohybují a v nichž si vytváří svá specifická pravidla. Tato pravidla jsou často

nepsaná a neoficiální, ústně předávaná, ale přesto má být vnímána jako nosná. Tato pravidla koexistují s pravidly formálně ustavenými (Van Zyl Smit 2010).¹

O vězeňském nepsaném řádu, hierarchizaci mezi odsouzenými, o minulosti odsouzených i jejich přesvědčeních se můžeme dozvědět mnohými způsoby a jedním z nich jsou tělesné mutilace. Je to totiž právě tělo, do kterého jsou vepsány významy ve smyslu genderu, etnicity, třídy a to v symbolickém slova smyslu (Demello 1993). Tyto symbolické významy jsou zprostředkovány ve fyzické podobě skrze tělesné mutilace, v prostředí vězeňském tedy především tetování a úpravy pohlavních orgánů vězňů. Data prezentovaná v předkládané studii vychází z vlastního kvalitativního etnografického výzkumu, v jehož rámci jsem realizovala rozhovory s odsouzenými vykonávajícími trest odnětí svobody v prostředí českých věznic, které jsem doplnila o pozorování ve vnitřních prostorách věznic a analýzu pořízených fotografií zachycujících vybrané tělesné mutilace vězňů.

Na úvod textu se zaměřím na vybrané teorie popisující vězení jakožto specifické prostředí, svět ve světě a kulturu v kultuře, dále se zaměřím na popis tělesných mutilací a jejich základních funkcí, pozornost

¹ Tato studie vznikla za finanční podpory Západočeské univerzity v Plzni v rámci projektu „Vybrané aspekty vězeňského života v prostředí českých věznic“ (grant č. SGS-2015-050).

budu věnovat specifickým tělesným mutiacím v prostředí českých věznic, především pak procesu vězeňského tetování včetně vymezení jeho významů, ale na druhou stranu i úskalí a to vše s důrazem kladeným na populaci odsouzených. Detailně popíši metodologii svého výzkumu a současně představím svá vlastní zjištění, ke kterým jsem analýzou svého datového souboru dospěla.

UVĚZNĚNÍ TĚLA I DUCHA

Věznice jakožto specifické instituce mají dlouhou historii. Již z babylonských zdrojů víme, že se vězeňské cely využívaly k zadržování lidí, kteří byli obviněni ze spáchání špatných skutků a čekali, až nad nimi bude vynesena rozsudek, nebo těch, kteří se dostali do dluhů. Z překladů těchto zdrojů víme, že se vězení často označovala výrazy jako „domy zadržování“ či „domy řetězů“. Ve své podstatě již od nejranějších civilizací až po osmnácté století bylo hlavním účelem věznic izolovat ty, kteří se něčím provinili, od zbytkové společnosti (Farrington 2007). Je až projevem moderní společnosti, že vedle uvěznění samotného je cílem vězeňské instituce vězně napravit, respektive se o to pokusit, přičemž náprava je chápána ve smyslu růstu shody chování vězňů s určitými normami chování, které jsou definované ze strany instituce jako žádoucí. Někteří autoři proklamovali, že hlavním smyslem vězení je vytvořit z kriminálníků osoby oproštěné od jejich kriminální minulosti (Sykes 1958), přivést vězně na cestu víry (Bouyer 1958) nebo jej změnit v člověka ve smyslu řádného fungování lidské bytosti (Greenblatt 1955).

Svět za vězeňskými zdmi je mikrosvětlem ve světě, kde platí odlišná pravidla a poměry. Erving Goffman nahlíží na vězení jakožto na totální instituci. V této instituci dochází k podřízení vlastního života aktéra vyšší autoritě, přičemž život tohoto aktéra je regulován pravidly, která jsou pro něj závazná a stanovená direktivně shora. Totální charakter instituce je symbolizován limitací běžného společenského života, kdy aktér je fyzicky izolován od vnějšího světa. Nucené odtržení od společnosti je zde reprezentováno vysokými zdmi a ostnatými dráty (Goffman 1961). Vězení je tak světem ve světě s vlastními pravidly. Stejně jako v běžné společnosti zde probíhá důmyslná ekonomická směna, která je nicméně postavena na zcela jiných principech a ve které nad směnnou hodnotou dominuje hodnota užit-

ná. Stejně jako v běžné společnosti i zde dochází k nerovné distribuci moci a vertikální mobilita je zde omezena aspekty jako je fyzická síla či vlastnictví statků. A stejně jako v běžné společnosti také ve vězení pocítují odsouzení potřebu prezentovat sami sebe vlastními těly a za tímto účelem svá těla upravují. Dochází tak k vpravení vězeňské identity a kultury do fyzického těla skrze vězeňská tetování (Demello 1993), mutilace pohlavních orgánů, další dílčí dobrovolné poškozování těla (Hewitt 1997) či posilování s cílem vybudování vyvinuté muskulatury.

TOUHA PO ÚPRAVĚ VLASTNÍCH TĚL

Touha po úpravě vlastního těla je lidskému druhu přirozená. Jedná se o aspekt, kterým se lidé odlišují od zvířat a to již od starověku. Již odedávna se člověk snažil vymanit ze své přirozenosti, překonat přírodu a její limitaci. Zdobení bylo tím, co člověku dávalo pocit odlišnosti, moci nad vlastním tělem, osvobození se od pout danosti vytvořených přírodou (Rychlík 2005). Naše vnímání tělesných mutilací jako groteskních či úchvatných, jako výrazu hrdinství či zbabělosti, jako prvku skvělého a na druhé straně žalostného či jako smysluplného nebo naprosto nesmyslného počínání je do značné míry odvozeno ze zkušeností předchozích generací. Automutilace není možné zcela oddělit od mutilací, které jsou směřovány či vedeny vůči ostatním, neboť vnímání a praktiky jednoho jsou zcela přirozeně spojeny s druhým. Nicméně úpravy těl druhých na nedobrovolné bázi mohou být jednodušeji vysvětleny v konotacích jednoduchých termínů, jako je pomsta nebo snaha o vzbuzení strachu ve druhých subjektech. Úpravy vlastních těl pak nabývají zcela odlišných významů (Favazza 1996). Je možné se neustále doptávat na to, proč lidé podstupují bolest, aby své tělo permanentně změnili, označili či mnohdy radikálně přetvořili. A jak je možné, že se tělesné úpravy jakožto specifická lidská aktivita a přístup k lidskému tělu objevuje již po staletí všude po celém světě? Již odedávna bylo značení a úprava lidských těl součástí náboženských obřadů či výrazem dispozice nadpřirozenou silou. Lidé zdobili svá těla ochrannými symboly a skrze tyto symboly komunikovali s nadpřirozeným světem. Lidské tělo bylo využito jako náboženský text, kdy lidský jazyk byl substituován tělesnou konstrukcí se symboly nesoucími význam. Tím, jak se

v průběhu doby struktura společnosti proměňovala, proměňoval se i význam a užití tělesných mutilací (Hewitt 1997).

Tělo je tak možné chápat jako prostředek symbolického vyjádření kulturní identity (Mascia-Lees 1992). Specifické tělesné mutilace je pak třeba vnímat ve vztahu vůči sociálnímu a spirituálnímu statutu. Úprava těla odlišuje jedince v rámci společnosti a každá mutilace je jedinečná ve vztahu ke konkrétnímu subjektu. Může odkazovat ke specifické roli ve společnosti, hierarchickému postavení, může znamenat vstup do uzavřené komunity a nabývat řady dalších významů. Co je podstatné, je možnost vepsat prostřednictvím tělesných úprav do vlastního těla svoji minulost, současnost i budoucnost a takto prezentovat sám sebe ve vztahu ke svému vnějšímu okolí (Hewitt 1997). Tělesné mutilace mají řadu funkcí, často se vztahují ke kulturních zvyklostem, sociálnímu uspořádání, ale zahrnují také východiska, která se týkají reprodukčního chování ve smyslu výběru partnera či sociálního chování ve smyslu hierarchizace či sounáležitosti. Obecně je možné nalézt jak vnitřní, tak vnější pohnutky vedoucí k mutilačnímu chování, které doplňuje neverbální komunikaci, neboť slouží k záměrnému vyjádření sociálních rolí a funkcí. Významy, které tělesné mutilace nabývají, se s růstem komplexnosti společnosti stále více rozšiřovaly. Náboženské významy byly do jisté míry potlačeny, naopak spektrum funkcí na úrovni sociálního života jedince bylo značně rozšířeno. Tělesné úpravy tak mohou dnes odkazovat k sociální zralosti či dospělosti, mohou vyjadřovat etnickou či klanovou příslušnost, členství v zájmové či profesní skupině, mohou odkazovat k sociálnímu statusu, elitní pozici, bohatství, životní události či vlastním schopnostem. Tělesné mutilace současně mohou plnit ochrannou funkci a v současné době nelze opomenout ani význam funkce zkrášlování, která do jisté míry začíná upozadňovat a stírat tradiční významy a funkce tělesných úprav (Blažek 2011).

Značný význam má při úpravě těl také bolest, neboť řada praktik, jako je například skarifikace či tradiční tetování, s sebou značnou bolest přináší. Tyto praktiky byly původně spjaty s přechodovými rituály a význam bolesti spočíval do jisté míry také v její roli prostředníka, který pak jedinci po zbytek života připomínal onen zlo-
mový či jinak významný okamžik (Rychlík

2005). Formálně je možné tělesné mutilace rozlišit na ireverzibilní a reverzibilní. Ireverzibilní mají trvalý charakter, kdežto reverzibilní úpravy těla jsou pouze dočasné. Já se budu dále v textu věnovat ireverzibilním mutilacím, které je možné dále ještě rozlišit na tzv. „hard“ tělesné mutilace, které jsou realizovány na kostech a zubech, a „soft“ tělesné mutilace na měkkých částech těla. Příkladem „hard“ tělesných mutilací jsou především úpravy hlavy, končetin a trupu, příkladem „soft“ tělesných mutilací je skarifikace či tetování, kterému bude primárně věnována pozornost v následujícím textu (Blažek 2011, Rychlík 2005).

TETOVÁNÍ JAKO SPECIFICKÁ TĚLESNÁ MUTILACE

Tetování a obecně úpravy lidského těla jsou staré jako lidstvo samo. Nejstarší doklady o lidském zdobení těla pocházejí z jihoafrické jeskyně Blomsos, kde došlo k nálezům provrtnutých ulit, přičemž tyto ulity byly uloženy tak, že spolu souvisely. Na tomtéž místě byla nalezena z větší vzdálenosti donesená barevná hrudka. U tohoto nálezů je tak možné předpokládat, že tehdejší lidé nosili korále a malovali na svoji kůži a to dost možná i přímo za účelem zdobení. Obecně problematika mutilačního chování přesahuje do značné míry oblast behaviorálních věd a její blízkost vědám, jako je antropologie či etnografie, je dána především tím, k jakému účelu jsou úpravy zevnějšku prováděny. Funkce tělesných úprav jsou různorodé a velmi bohaté, počínaje odkazem ke kulturním (a potažmo také subkulturním) zvyklostem a sociálním uspořádáním, až po reprodukční chování ve smyslu výběru partnera či sociálního chování (Blažek 2011). Je možno se setkat i s teoriemi, které naznačují, že by některé tělesné úpravy, a to především právě tetování a spolu s ním skarifikace, mohly mít význam adaptáční, a to v kontextu zvyšování obranyschopnosti mladého jedince nebo výběru geneticky zdatnějších jedinců (Ludvico, Kurland 1995).

Tetování a úpravy těla mají znakový charakter, což znamená, že je skrze ně něco více či méně konkrétního sdělováno. Tetování tak můžeme posuzovat v rovině syntaktické ve smyslu toho, kde je tetování prováděno a v jakém rozsahu, v rovině sémantické, která odkazuje k jeho obsahu, tedy symbolickému významu, a v rovině pragmatické, tedy kdo tetování provádí, co

tetuje a jakým způsobem. Obecně platí, že je podstatné, kde je tatáž prováděna a jaký je vztah mezi jedním a druhým tetováním, je-li zde nějaký (Blažek 2011). Také rozdíly ve formách tetování a jejich symbolice jsou podstatné, neboť jsou spojeny s fundamentálními vzorci sociální stratifikace. Ačkoli bylo dříve tetování chápáno v kontextu té nejnižší třídy, odlišné formy tetování jsou dnes spojovány s odlišnými třídami. Zatímco vězeňské tetování zůstává na té nejnižší úrovni, odlišné tetování nosí zástupci střední a vyšší třídy, kdy tetování bylo společností přijato jako moderní dekorativní prvek. A proto je možné konstatovat, že tetování v tomto kontextu tvoří jakousi hraniční linii mezi vysokou a nízkou kulturou (Demello 1993).

Tetování je možné pojmut jako zdůraznění příslušnosti ke skupině. Historicky se tetování pojí s iniciací a přechodovými rituály. Přechodové rituály v oné čisté podobě v soudobé společnosti ovšem chybí, nicméně vstup do vězení může být jako přechod a jisté míry ritualizovaný pojímán. Vězeň odevzdává většinu svých osobních věcí, odevzdává peníze, své doklady. Fotografie, dopisy a další tiskoviny si může ponechat, o ponechání řady věcí musí žádat vyšší autoritu, konkrétně ředitele věznice. Přechází ze světa, v němž se mohl pohybovat zcela volně a bez omezení a reprezentovat sám sebe jako určité ego, do světa, v němž jeho jednání a chování je usměrňováno režimem a zde reprezentuje určité ego, které se od toho původního může postupem doby velmi odlišovat (Blažek 2011).

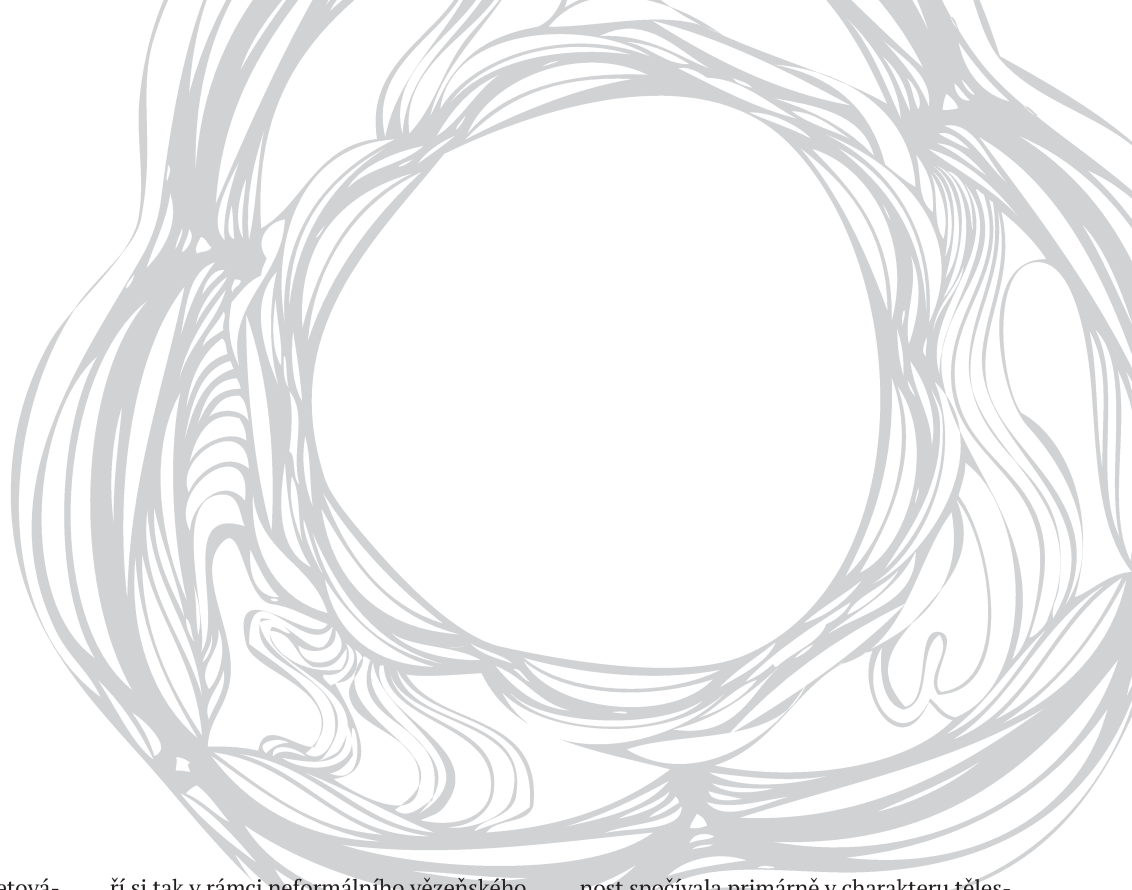
Tělo ve své fyzické podobě je pojímáno nejen jako nástroj působení na okolí, ale také jako nástroj sebereflexe. Všeobecně existuje tendence hodnotit své vlastní tělo podle toho, jak jej hodnotí ostatní, a proto je zde touha po spokojenosti s vlastním tělem a tetování a další mutilace jsou jejím nástrojem. Vedle sebeidentifikace a identifikace se skupinou plní tetování funkci zkrášlování, která v posledních letech dominuje, funkci sdělování konkrétních informací nebo také funkci trestu. Tetování však nabývá specifických významů v návaznosti na konkrétní prostředí. Velmi vyhraněné významy je možné nalézt ve vězeňském prostředí, k němuž tetování od nepaměti patří.

TETOVÁNÍ VE VĚZEŇSKÉM PROSTŘEDÍ

Tetování obecně v sobě mají sama o sobě jistou hierarchii, která je dána sociálními,

ekonomickými, uměleckými, ale také technologickými faktory. Můžeme je rozdělit na tetování profesionální, kterých se nám dostává v salónech známých tatérů, kteří prosluli svým umem, dále pak poloprofesionální, pouliční (street tattooing) a vězeňská, přitom právě vězeňská tetování se nachází úplně nejnižší, co se hierarchie týče, neboť tetování, která vznikají ve vězeňském prostředí, mohou být díky omezeným technologickým možnostem, symbolům, které jsou tetovány a také místům, kam jsou tetovány, jednoduše odlišena od těch profesionálních, neboť jejich kvalita je velmi nízká (Demello 1993).

Zájem o vězeňské tetování je prastarý. Projevil jej už profesor kriminologie Cesare Lombroso, který přišel s teorií, že zločinci jsou jakýmsi reliktem primitivního typu člověka, přičemž ten se projevuje zálibou v tetování, což naznačuje a odkazuje k bestialním pudům (Lombroso 1896). Ve své práci se Lombroso zaměřil především na hesla vyjadřující nedostatek respektu k autoritám a touhu po pomstě, obscenní obrázky i výrazy, tetování penisu (což považoval za jasný doklad toho, že se jedná o nebezpečného zločince), tetování odkazující na členství ve zločineckých organizacích a slova psaná v šifrách (Rychlík 2014). Vězeňské tetování mělo a dodnes do jisté míry má svoji logiku a pravidla, i když jeho symbolika se (až na výjimky určitých dílčích subkultur, jako jsou ruskojazyční či extremisté) rozvolňuje. Ne každé tetování si může nechat vytetovat každý a platí také, že špatně zvolené tetování, případně prozrazené tetování může dnes stát vězeň pověst, dříve dokonce i život. Co je ovšem nutno podotknout, to je skutečnost, že od dob prvních tetování dotáhli vězni své tatérské řemeslo na vysokou úroveň. Tetovat se ve vězeňském prostředí bylo vždy zakázáno a to především v kontextu nevyhovujících hygienických podmínek, v nichž hrozila infekce (dnes především přenos HIV či žloutenky typu C). Tetující tak byli nuceni improvizovat a museli si obstarávat tetovací náčiní z dostupných zdrojů, tetovat tak, aby nebyli přistiženi a své nářadí důmyslně schovávat. V československých káznicích se začalo tetovat po roce 1930. Potřebné věci dodával často chodbař, tetovačku si vyráběli sami tatéři či ostatní odsouzení, kteří ji následně směřovali s tatérem například za žádoucí komodity (Rychlík 2014). Jestliže je možné obecně o tetování prohlásit, že dělá tělo

kulturně viditelným, pak vězeňská tetování (a především pak ta na obličejí, krku a rukou) dělají tělo speciálně viditelným a co více, dávají ostatním vězňům a vnějšímu světu na vědomí sociální pozici vězně, jsou pro ně určitým vzkazem.

Tetování je ve věznicích zakázaným ovocem také dnes. V souladu s ustanovením § 28, odst. 3, písm. e) zákona č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů má odsouzený zakázáno „tetovat sebe nebo jinou osobu, nechat se tetovat nebo mít ve věznici v držení pomůcky k provádění tetování; to platí obdobně také pro jiné způsoby porušování integrity lidské kůže a držení pomůcek k provádění takové činnosti.“ Přesto je skutečností, že neexistuje vězení, v němž by se netetovalo. Tetování je ve vězeňském prostředí natolik zakořeněno, že není možné jej eliminovat. Ve vězeňském prostředí se vždy tetovalo tajně, pod rizikem kázeňského trestu a umístění na oddělení výkonu kázeňských trestů. Proměnily se sice podoby tetování, tetovací techniky a tetované symboly, nezměnila se však touha vězňů po úpravě vlastních těl.

METODOLOGIE

Data prezentovaná v této studii vycházejí z vlastního etnografického výzkumu prováděného v období dvou let v prostředí českých mužských věznic typu B a C. Pozornost byla zaměřena na úpravy těl odsouzených v prostředí českých věznic a to z perspektivy samotných aktérů, tedy vězňů, kteří buď svá těla sami upravují, nebo si je upravovat nechávají (tetování) od těch vězňů, kte-

ří si tak v rámci neformálního vězeňského ekonomického systému takřkajíc přivydělávají (tatěři), nebo jinak participují na tomto procesu, ať už jako diváci či stojky. Procesu tělesných úprav jako takovému, jak již vyplývá z předchozího, nicméně uniknout ve vězeňském prostředí nelze. Ve svém výzkumu jsem obrátila pozornost k perspektivám klíčové skupiny aktérů, tedy samotným odsouzeným a to ve všech zmíněných skupinách – tetovaným, tetujícím i těm, kteří jsou součástí skupiny „pozorovatelé“, ač tyto role se často mění a překrývají. Na základě analýzy přístupů těchto aktérů jsem se pokusila komplexně uchopit dané téma a detailně popsat podstatu, význam a symboliku ireverzibilních tělesných mutilací ve smyslu tetování v kontextu vězeňského prostředí.

Základem analyzovaných dat jsou kvalitativní polostrukturované rozhovory, pozorování ve vnitřních prostorách věznic a analýza fotografií, které zachycují vybraná tetování vězňů, s nimiž byly rozhovory realizovány. V letech 2013 až 2015 jsem provedla 75 rozhovorů s odsouzenými a přibližně 200 hodin pozorování ve vnitřních prostorách věznic. Svůj výzkum jsem zaměřila na věznice typu C v rámci českého vězeňského systému z důvodu získání povolení k výzkumu ve vnitřních prostorách věznic a z důvodu největšího podílu všech odsouzených v České republice právě ve věznicích typu C. Celkem jsem navštívila čtyři tyto věznice. Pro potřeby srovnání byl výzkum realizován také v jedné věznici typu B, která byla charakterově od ostatních navštívených věznic velmi odlišná. Tato odliš-

nost spočívala primárně v charakteru tělesných mutilací, konkrétně tetování, a i ve skladbě odsouzených, s nimiž byly vedeny rozhovory. Zatímco ve věznici typu B převažovali odsouzení mladších ročníků, kteří ve větší míře získávali své první zkušenosti s tetováním, které byly v řadě případů velmi čerstvé, ve věznici typu C byly realizovány rozhovory převážně s recidivisty, kteří s tělesnými mutilacemi, ať už tetováním či mutilacemi pohlavních orgánů, mají bohaté zkušenosti získané v průběhu své kriminální kariéry. Lišil se také charakter mutilací, tedy konkrétně tetování, kdy ve věznicích typu B převažovaly motivy rodinné či abstraktní a hlavním motivem pro získání tetování byla touha po začlenění se do subkultury, která byla pro mnohé jedince zcela novým a neznámým prostředím, snaha splynout s touto subkulturou a touha nevybočovat. Ve věznicích typu C byla k vidění bohatší škála tetování, které se dále v tomto textu pokouším kategorizovat, přičemž se různily také motivy. Obecně lze konstatovat, že co do symbolické významnosti, tetování mělo větší vypovídající charakter z hlediska vizuální antropologie ve věznicích typu C, zatímco ve věznicích typu B převážily abstraktní motivy a efekt zkrášlení vlastního těla před interpretativním potenciálem tetování.

Odsouzení, s nimiž jsem vedla rozhovory, se lišili v řadě aspektů počínaje věkem, přecházejí přes délku trestu, charakter spáchaného trestného činu, symboliku tetování, způsob jejich provedení i tzv. vězeňskou historii, tedy tím, jakými věznicemi již prošli a jaké věznice se do jejich těl doslova vepsaly.

Délka rozhovorů se pohybovala v průměru od 90 do 120 minut. Rozhovory byly realizovány ve vnitřních prostorách věznic, nejčastěji v kanceláři speciálního pedagoga, ve většině případů bez přítomnosti dalších osob, aby byly eliminovány či minimalizovány potenciální rušivé vlivy plynoucí z přítomnosti další osoby či osob. Bylo poměrně náročné získat nejprve povolení ke vstupu do vnitřních prostor věznic, řada věznic mi přístup z různých důvodů odepřela (nejčastěji s odvoláním na možná bezpečnostní rizika). Z tohoto důvodu shledávám vězeňský výzkum jako velmi obtížný typ výzkumu. V některých věznicích jsem trávil určitý souvislý a na sebe navazující čas, do jiných jsem dojížděla pravidelně po celé dva roky. Druhou výzvou po získání přístupu do vnitřních prostor věznic bylo kontaktovat a získat potenciální participanty. K tomu došlo v prvopočátku vždy s pomocí speciálního pedagoga, který v úvodu výzkumu doporučil vězně, který se těšil důvěře u ostatních vězňů, ve vězeňské hierarchii byl výše postaven a současně byl ochotný na výzkumu participovat. Následně byli skrze metodu sněhové koule získáváni další participanti právě na základě doporučení již oslovených participantů. Výběr respondenta byl vždy konzultován se speciálním pedagogem a to především s ohledem na vhodnost vězně pro můj výzkum, ochotu participovat a současně také potenciální rizika, která by mohla během vedení samotného rozhovoru vyvstat. Speciální pedagog pak vždy nechal respondenty přivést do kanceláře, kde samotný rozhovor následně probíhal.

Před každým rozhovorem byl získán od respondenta podepsaný informovaný souhlas, byla zaručena anonymita respondentů i samotných věznic. S výjimkou rozhovorů ve věznicích typu B byly všechny rozhovory nahrávány na záznamové zařízení, v tomto konkrétním jednom případě nebylo nahrávání na záznamové zařízení z bezpečnostních důvodů umožněno. Tělesné mutilace odsouzených byly s jejich souhlasem fotografovány na soukromý fotoaparát, v jednom případě nebylo použito soukromého fotoaparátu umožněno a bylo nutno používat po celou dobu výzkumu fotoaparát věznic, což mělo do jisté míry neblahý dopad na kvalitu pořízených fotografií, nicméně tento dopad se nijak neodrazil v kvalitě získaných informací. Během rozhovorů byly pořizovány poznámky, které pak byly po skončení rozhovoru detailně rozepsány. V kontextu

pozorování ve vnitřních prostorách věznic byl veden terénní deník. Nahrávky rozhovorů byly následně přepisovány a analyzovány na základě principů tematické analýzy (Ezzy 2002).

V následující části textu se věnuji samotnému procesu úprav těl a významu tělesných mutilací vězňů v kontextu aspektů, jako je ekonomická směna, deklarace moci či symbolická významnost tetování. Současně předkládám typologii nejčastějších tetování objevujících se v českých věznicích a srovnávám je se zahraničním kontextem.

SEBEIDENTIFIKACE A VIZUÁLNÍ DEKLARACE MOCI ODSOUZENÝCH

Odsouzení se často po vstupu do vězení a nalezení pozice ve vězeňském spektru nechávají tetovat. Pryč jsou již doby, kdy tetování bylo výhradně znakem jedince, který prošel vězeňským prostředím, vězeňská tetování jsou však stále do značné míry specifická a mnohé o svých nositelích vypovídají. Tetování je subkulturní univerzálií, která se vyskytuje ve všech vězeňských institucích po celém světě, přičemž dochází k proměnám na úrovni provedení, nástrojů a důmyslnosti systému znaků. Majoritní většina vězňů získává své první vězeňské tetování v prvním výkonu trestu. Často moji informátoři hovoří ve vztahu k získání prvního tetování o potřebě identifikace se skupinou, potřebě „zapadnout“. Tetování viděli všude kolem sebe a často bylo v době, kdy si jej nechali dělat, symbolem příslušnosti k vězeňské komunitě. „*Najednou jsem byl ve vězení a cítil jsem se jako hroznej gangster a tetování k tomu patřilo. Po letech se na to všechno díváte jinak,*“ vypráví pan Filip, který popisuje, jak se v prvních měsících výkonu trestu, který byl pro něj vůbec prvním výkonem, začal identifikovat se svou rolí odsouzeného a do jisté míry na ni byl hrdý.

Podobně jako Lombrosso v 19. století, i my dnes nacházíme obdobné motivy tetování, jako jsou hesla vyjadřující nedostatek respektu k autoritám (A.C.A.B.), obscénní obrázky (nahé ženy, sexuální motivy), tetování odkazující na členství ve zločineckých organizacích (velmi časté u ruskojazyčných, u českých vězňů je pak častější tetování odkazující k dlouhotrvajícímu přátelství, společně vykonávané aktivitě ve větší skupině či skupině přátel) (Rychlík 2014). Vedle toho se postupem času od počátku 19. století škála motivů tetování rozšířila. V návaznosti na Lombrossa je zajímavé zmínit, že ve

své práci odkazoval také k tetování penisu (Lombrosso 1986), přičemž dnes již tetování penisu tak časté není, v co se však v českém prostředí transformovalo, to je zdobení penisu s využitím korálků, tzv. „šatonů“, nebo ve vězeňském argotu také „fazolí“, či zvětšování objemu penisu s využitím borové masti. O tomto oběm pak více dále v textu.

Při čtení vězeňského tetování je třeba věnovat pozornost řadě aspektů, jako je druh tetování, kdy je třeba odlišovat kriminální tetování od toho občanského, dále pak kvalita tetování, neboť kvalita vypovídá nejen o dostupných zdrojích, ale i o ekonomickém statusu a pozici tetovaného ve vězeňské hierarchii. Zajímavé jsou také pokusy o odstranění tetování. Ty nemusí vždy nutně souviset pouze se snahou odstranit nepovedenou ozdobu, ale mnohdy souvisí také se snahou o zatajení minulosti (Grossmann, Roztočil 2005).

V následujícím textu předkládám typologii nejčastějších tetování ve vězeňském prostředí. Jedná se o motivy časté nejen v českém vězení, ale opakující se z hlediska svého charakteru i v kontextu mezinárodním.

DEVALVUJÍCÍ MOTIVY

Tetování mohou být ve vězeňském prostředí dobrovolná a nedobrovolná. Z hlediska deklarace moci a hierarchizace uvnitř vězeňské subkultury jsou pro nás zajímavá primárně ta nedobrovolná, která jsou často užívána k označení vězňů či jejich internímu potrestání. Často se jedná o vulgární, směšné, urážlivé, ponižující, případně sexuální devalvující motivy. Opakující se motivy jsou především penisy vytetované na mužský obličej, nejčastěji na čelo nebo na spánky vězňů a to vždy v páru. Tyto penisy jsou následně předělávány na motivy jitrnic a jejich nositelé jsou terčem posměchu. O tomto typu tetování hovoří pan Karel.

(Pan Karel – odsouzený): „*Jeden tady měl na spánkách jitrnici. Teda jitrnice to byla až potom, co si to nechal předělat, předtím to bylo.... Jak bych vám to řekl slušně. No, prostě pánský přirození. Už ani nevím, za co mu to udělali, byl takovej divnej. Prostě ho skleпали, dali mu prášky do čaje.*“

Nedobrovolná tetování jsou často realizována na slabších jedincích, kteří se něčím provinili proti internímu vězeňskému řádu. Vyskytují se i případy, kdy si vězeňští tatěři zkoušejí na tzv. koninách namíchané barvy a to zcela bez úplaty. Jako koninu je možno

chápat jedince, který posluhuje druhým za tabák a jiné statky nebo také zcela bez úplaty, neboť již při vstupu do vězení projevil svoji slabost. Vymanit se z otěží, kterými tento status jedince sputává, přitom není možné jinak než skrze rvačku nebo přeražení na jiný oddíl, což ale, jak se ukazuje, také vždy není konečným řešením. Nedobrovolná tetování jsou rozšířena po celém vězeňském mikrosvětě. Tato tetování slouží jako varování či trest, velmi často za spáchání trestných činů se sexuálním pozadím. Například pedofilové nebo ti, kteří se dopustili sexuálního násilí na dítěti, což je čin, který je zavrhován také v českém vězeňském světě, bývají v ruskojazyčném prostředí podrobena drsnému obrádu, při němž by měl tetovaný od tetujícího pocítit maximální bolest. Jedná se o formu trestného tetování, které se nejčastěji umísťuje na čelo nebo jinak viditelné místo. Takového tetování se nemůže nositel jednoduše zbavit a současně je všem dostatečně na očích.

TETOVÁNÍ VYJADŘUJÍCÍ NENÁVISTNÝ POSTOJ

V období komunismu se vězni často nechávali tetovat na protest proti autoritám. Pan Stanislav si nechal na krk vytetovat orlici nikoli jako symbol svého přesvědčení, ale na protest proti stávajícímu režimu. Svým tetováním si vysloužil rok trestu odnětí svobody navíc. Tetování se v té době trestalo přísněji, než v současné době, neboť za něj často dostávali vězni tzv. „nášup“, tedy roky strávené ve vězení navíc. Pan Pavel si nechal na obličej vytetovat raketu.

(Pan Pavel – odsouzený): „*Za komunistů, když si odsouzený nechal udělat tetování, tak to byla provokace režimáků. Já měl tehdy patnáct let, a tak jsem si neuvědomil to, že za třiáct let s tím budu chodit venku.*“

Těla vězňů nejen v českých věznicích zdobí často také tetování sestávající ze čtyř písmen – A.C.A.B., které není pouhou ozdobou, ale vyjadřuje opět nenávistný postoj vůči autoritě, tentokrát tuto autoritu ovšem nepředstavuje politická strana, ale represivní síla. A.C.A.B. je akronymem, který na svých tělech nejčastěji nosí britští vězni. Jeho význam je „All Cops Are Bastards“, tedy volně přeloženo „Všichni policisté jsou hajzlové“. Někteří nositelé tohoto tetování však tvrdí, že význam je „Always Carry A Bible“. Nicméně se má obecně za to, že tito lidé pouze litují svého rozhodnutí ozdobit

své tělo tímto akronymem a snaží se udělat dobrý dojem. Ani toto tetování si však nezachovalo pouze vězeňský ráz. V současné době si jím zdobí svá těla řada britských mladíků, kteří ve vězení nikdy nebyli. Tímto tetováním zpravidla naznačují svoji ochotu jít do vězení ve jménu svého gangu nebo party.

Jak již bylo naznačeno, nápis A.C.A.B. je tetováním, které naleznete téměř v každé věznicí a až na jednoho odsouzeného všichni dotázaní vězni byli schopni identifikovat tento význam, který značí sdílený postoj majority odsouzených. Snad jen pro zajímavost, onen jeden odsouzený, který měl na těle výše uvedené tetování, jej interpretoval jako „Ani cikán, ani Bulhar“, čímž deklaroval naprostou neznalost a skutečnost, že interpretativní schopnost symboliky vězeňských tetování má dnes již své limitované meze a vizuální interpretaci je vždy nutno ověřit i slovní interpretací. Faktem je, že symbolika vězeňských tetování byla v průběhu let potlačena a utlumena a mnozí vězni se nechávají tetovat jen proto, že jsou ve vězení, v prostředí, pro které je tetování nejen komunikačním nástrojem, ale také nástrojem reprezentace a nástrojem začlenění se.

Výjimkou nejsou ani neonacistická tetování. Řada symbolů byla v podstatě beze změn převzata z původního režimu, přičemž jejich použití bývá často samotnými neonacisty ospravedlňováno jiným významem, než měly tyto symboly v období nacistismu jako takového. Některé symboly, které byly v období nacismu používány ze strany kolaborantských uskupení neněmeckých národů, jsou dnes používány s cílem vyjádřit panarijskou neonacistickou jednotu. Výjimkou v neonacistické symbolice nejsou ani novotvary, i ty však v sobě někdy nesou původní nacistické motivy (Mareš 2006). Těla vězňů tak často zdobí znak SS, hákový kříž, nacistický železný kříž či malby nacistických vojáků nebo nápisy jako „Es kommt der Tag“, který jakožto úsloví „Přijde den“ používali nacističtí členové Sudetoněmecké strany ve 30. letech minulého století jako výzvu k připojení Sudet k německé říši.

TETOVÁNÍ OBLIČEJE

Velmi silným motivem vězeňského tetování je slza, která je tetována pod vnější koutek oka. Slza spolehlivě identifikuje vězně (či bývalého vězně). Mnohdy si vězni nechávají

tetovat jednu slzu za každou osobu, kterou zabili. Slza proto slouží jako identifikující symbol, často odkazující ke kriminální minulosti. Slza také může být symbolickým vyjádřením utrpení vězně v rukou spravedlnosti (Demello 1993). Slza v českém kontextu obecně značí vraždu, která může být charakteru dokonatého či nedokonatého. Dokonaná vražda je deklarována jako slza vyplněná, nedokonaná vražda či smutek za úmrtí blízkého příbuzného či přítele značí slza nevyplněná. Nájemný vrah Kamil říká ke svému tetování slzy následující:

(Pan Kamil – odsouzený): „*Chci, aby měla tady ta zvířata respekt. Chci, aby věděla, že to, co tady zkoušej mezi sebou, na mě zkoušet nebudou.*“

Zde je evidentní využití tetování ve smyslu deklarace sociálního statusu (Blažek 2011) a také ve smyslu zastrašení druhého či do jisté míry i vzbuzení respektu u určité skupiny odsouzených. Z vlastního výzkumu však potvrzuji, že existují také tací jedinci, kteří slzu získali na svůj obličej pod vlivem omamných a psychotropních látek. Nicméně ani tito jedinci nejsou oproštěni od otázek ostatních odsouzených, které primárně směřují do oblasti toho, zda tito jedinci spáchali vraždu. Doznají-li, že nikoli, jsou často cílem uštěpačných poznámek a posměšků. Slza je jedním z nejužívanějších symbolů pro vězeňské tetování, ale s tím, jak je rozšířena po celém světě, dochází k proměnám na úrovni významů. Vedle uvedených významů pro český kontext je podstatné zmínit, že v jiných geografických lokacích je často slza interpretována jako symbol pro mnohaletý trest odnětí svobody.

Také oční linky mívaly svůj význam a dodnes mají. Oční linky tažené přes obě víčka a to celá víčka, vězni označované jako tzv. „kočičí oči“, značí, že jejich nositel se otevřeně hlásí k homosexualitě. Oční linky nedotažené byly velmi časté ve Valdicích, kdy byly spojeny s jistou prestiží. Jejich nositel působil jako barákový nebo byl jedním z těch, kteří disponovali mocí. Dnes je tento význam oslaben, vězni jej znají a četně si linky tetují proto, aby deklarovali jistou významnost, nicméně tato významnost se již vytratila, jelikož není pravidlem, že nositel tohoto tetování disponuje mocí. Bohužel (nebo možná bohudík) v české vězeňské komunitě neplatí co do tetování natolik striktní pravidla jako v komunitě ruské, jednoduše řečeno si v rámci této skupiny může

kdokoli nechat vytetovat v podstatě cokoli (odhlédneme-li od oficiálních vězeňských předpisů, které tělesné mutilace a jakékoli poškozování integrity kůže svého či cizího těla zakazují a zakládají oprávněnost represivních postihů při porušení těchto předpisů).

TETOVÁNÍ ODKAZUJÍCÍ K RODINĚ A PARTNERKY JAKO ZVLÁŠTNÍ KATEGORIE

V českém vězeňském prostředí jsou, co se nápisů týče, nejtypičtější nápisy odkazující k rodině, nejčastěji dětem, protože, jak sami vězni uvádějí, děti mají navždycky, kdežto manželky a přítelkyně odcházejí. Ti, kteří volí cestu jmen partnerek, mají zpravidla na svém těle takových jmen vícero. Často jsou jména doplňována o abstraktní i konkrétní obrázky. S ohledem na tuto skupinu tetování je zajímavé také sledovat jejich umístění. Ač u většiny tetování nemívá umístění význam, tak v případě tetování zobrazujících či odkazujících k rodině či blízkým přátelům, bývají tato tetování významně často umístována na levou stranu hrudi, jak říkájí sami odsouzení „na srdce“. O osobním významu tetování rodiny umístěném na srdci vypráví pan Jan, který na srdci nosí abstraktní podoby svých pěti dětí ztvárněných jako andílků s jejich jmény nad drobnými neumně vykreslenými těly.

(Pan Jan – odsouzený): „*Já mam pět dětí a všechny jsem si dal na srdce, protože je nosím v srdci. Tohle tetování mám nejradši, i když se ten obrázek moc nepovedl, ale předělat bych ho nenechal. Ty ostatní jo, nebo i úplně odstranit bych je nechal, ale tohle, to ne.*“

TETOVÁNÍ VYJADŘUJÍCÍ NÁZOR A PŘESVĚDČENÍ

Dalším tetováním, které získalo postupem času punc vězeňského symbolu, jsou pavučiny. Ty pavučiny, které jsou umístěny na pravém lokti, ve světě často značí, že jejich nositel je rasisticky smýšlející osobou. V evropském prostředí jsou tato tetování umístována na obě ruce, nicméně stále nejčastěji na oblast lokte, ve větší míře byl tento „světový“ význam nahrazen významem, že jedinec pobýval ve vězeňském prostředí. Tento význam je vězni v maximální možné míře interpretován, jsou s ním obeznámeni.

Pavučina asociuje pavouka chytajícího kořist. Zatímco kořist je chycena do sítě, vězeň je uvězněn za mřížemi. Ani umístění na lokti není zcela náhodné. Symbolizuje skutečnost, že vězni tráví značné množství

času s lokty na stole. Dalším, méně populárním místem pro umístění tetování pavučiny je krk vězně. Dnes je pavučina velmi populární také mezi běžnými lidmi, kteří si našli k tetování cestu, ale ve vězení nikdy nepobývali. Přesto zůstává pavučina primárně vězeňským tetováním. Jednou z možných cest k odlišení a odhalení kontextu je provedení, neboť vězeňská pavučina bude zpravidla absentovat barvy, neboť ty jsou, s výjimkou černé, ve vězení nedostatkovým zbožím.

NÁBOŽENSKÁ TETOVÁNÍ

Extrémně populární jsou také náboženská tetování. Ve vězení je možné se setkat s tetováním Ježíše, Panny Marie, sepjatých rukou do modlitby i růžence (Demello 1993). Jejich nositeli jsou jak věřící jedinci, kteří do vězení jako věřící vstupovali, tak tzv. „noví věřící“, kteří si cestu k víře našli až ve vězení, ale i „dočasní věřící“, jejichž víra jako taková nepramení z vnitřního přesvědčení, spíše je pojmána jako kratochvíle a jedno ze společných témat. Na prsou vrahů tak nacházíte Ježíše s trnovou korunou, na těle zlodějí madony, sepjaté ruce k modlitbě, růženec či ikony svatých. Patos v tomto není, neboť vězení je světem samo o sobě a z pohledu vězňů na minulosti nezáleží, jak říká i pan David, jehož tělo je ozdobeno četnými ikonami svatých.

(Pan David – odsouzený): „*Já vim, co jsem udělal. Vim, za co jsem tady. Nejsem věřící, že bych chodil do kostela, nemodlim se každé večer, ale našel jsem si cestu k Bohu. Tomu nezáleží totiž na tom, kým jsme byli, ale kým se člověk stává nebo chce stát.*“

Zcela odlišný význam mají na první pohled náboženské symboly například v ruském prostředí. Budova kostela není podstatná z hlediska náboženského, ale počet jejích věží symbolizuje počet let, které vězeň strávil za mřížemi, případně, kolikrát byl vězeň odsouzen. Další příklad náboženského tetování, které má v ruské kriminální tradici naprosto odlišný význam, je Madona s dítětem. Toto tetování značí, že vězeň je zločincem již od svého útlého věku. Pochopitelně existuje celá řada dalších opakujících se a specifických motivů vězeňského tetování. Mým cílem ovšem nebylo vyjmenovat a popsat jednotlivá tetování a pokrýt tak bohatou škálu vězeňských motivů. Mým cílem bylo v rámci této práce naznačit, že tetování jakožto subkulturní univerzálie má své významy, které jsou do značné míry sdí-

lené a v rámci kultury přenášeny. Jedná se o nástroj, prostřednictvím něhož spolu vězni neverbálně komunikují, sdělují si svoji minulost, svá přesvědčení i své slabosti.

Na tomto místě považuji za vhodné zmínit, že vedle tetování dochází v prostředí českých věznic také k automutilaci či mutilaci pohlavních orgánů vězňů. Vězni si ze zubních kartáček vybrušují šatony (korrálky), což je tradice přenesená opět z Valdic. Po naříznutí svého pohlavního orgánu je sem pak vsazují a nechávají zarůst. Tento úkon je prováděn buď jako automutilace, nebo na požádání jiným vězněm. Druhým způsobem úpravy penisu je použití borové masti. Ta je vpichována pod tenkou kůži pohlavního orgánu a následně prsty pokud možno rovnoměrně rozložena po celém obvodu orgánu. Cílem je dosáhnout co největšího objemu penisu. Vězni sami odkazují na skutečnost, že větší penis a penis ozdobený šatony je atraktivnější pro partnerky. Pan Martin k tomu uvádí: „*Víte, my se pohybujeme v prostředí mezi jinými ženami, hlavně prostitutkami a ti kluci tady, tak chtějí tu ženu zblbnout sexem a myslí si, že tohle je cesta. Já také mám šatony a nemám je z důvodu nějaké prestiže, ale až vyjdu ven, tak chci mít taky nějakou partnerku.*“ Z úst hrstky dotázaných vězňů, kteří tento vězeňský trend znají, ale sami nemají, pak většinou zaznívala interpretace, že skrze tyto tělesné mutilace deklarují vězni svoji moc (snad by bylo lépe na tomto místě použít pojem „pseudomoc“, jelikož ne vždy touto reálnou mocí disponují), stejně jako to činí skrze svaly a vyvinutou muskulaturu.

TETOVAČKA, OCELOVÝ KARTÁČ A ŠPÍNA

V souladu s ustanovením § 28, odst. 3, písm. e) zákona č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů má odsouzený zakázáno tetovat sebe nebo jinou osobu, nechat se tetovat nebo mít ve věznici v držení pomůcky k provádění tetování. A tak platí, že se tetuje tajně, pomůcky nutné pro provedení tetování jsou pracně sháněny a schovávány a samotný proces tetování vždy někdo z dalších odsouzených hlídá. Tetuje se pod hrozbou kázeňských trestů a umístění na oddělení výkonu kázeňských trestů, tzv. díru, nicméně zajímavým zjištěním je, že pro majoritní většinu vězňů je větší hrozbou a jedním z aspektů, nad nímž uvažují před samotným učiněním rozhodnutí o tetování vlastního těla, hrozba infekčního

onemocnění žloutenkou typu C. Právě tetování je jednou z cest, jak se toto onemocnění v českých věznicích šíří. Více o tom v reakci na otázku, zda se zamýšlel nad nebezpečím plynoucím z nízkých hygienických standardů, hovoří pan Martin: „*Ani moc ne, díry ani žloutenky jsem se nebál, ale žloutenku jsem dostal. Oni různě míchaj barvy, já se o to tehdy moc nestaral, jehly a tohle všechno obstaral ten, co mě tetoval. Nakonec jsem zjistil, že nejen že míchal barvy, ale tetoval stejnýma jehlama, protože to dostali ještě tři další kluci, co se nechali v té době tětovat.*“

Dále bych se ráda věnovala materiálně technickému vybavení, které je ve vězeňském prostředí používáno k provedení tetování. V první řadě se zaměřím na barvu. V případech starších vězňů naleznete na jejich tělech tetování provedená klasickou tuší, jsou typická svým rozpitím a u barevné tuše i vypadáním. Tetovalo se také temperami, ale ty povětšinou v průběhu let vypadaly a co se barev týče, v tetování už dnes nejsou patrné. Tetovalo se také špínou a tato tetování drží dodnes. Špína vzniká tak, že se vezme podrážka pantofle, na níž je zachycena reálná špína z chodeb a cel, zapálí se či se opaluje plamenem a černá substance se chytá do ešusu či jakékoli vhodné nádoby. Následně se ředí očními kapkami a používá se k provedení tetování. Postup „chytání špíny“ popisuje pan Lukáš:

Pan Lukáš (odsouzený): „*Vezmete si do ruky skleněnou nádobu nebo klidně i talíř, uříznete kus papuče a tu zapálíte. Vezmete sklo, a jak to čoudí, tam lítají takové miniaturní...nevím, jak bych to řekl, no jako od ohně, jestli jste viděla někdy. Do té nádoby to chytáte, pak se to setře, dá se do toho trochu očních kapek nebo někdo tam dává šampon a to se pak smíchá.*“

Dnes se velmi často používají barvy Staed-

tlar, Rotring (ke kterým se vězni často mohou dostat i skrze program zacházení) a výjimkou nejsou ani originální barvy, které si odsouzení dokážou obstarat. Jako jehly se používají klasické jehly z šití, špendlíky z nástěnek, štětiny z ocelového kartáče i struny z kytary. Jehly se vybrušují, vyvaňují a upravují pro samotnou tatuáž. Pro kontury se svazují po dvou až po třech, pro výplň tetování po čtyřech až šesti jehlách. Zajímavá je konstrukce vlastního strojku, tetovačky. Dnes už se způsob tetování s využitím vpičování snopečku svázaných jehel téměř nepoužívá, je spíše raritou. Na výrobu vězeňského strojku je třeba připravit si držák do tvaru písmene L a propisku, ze které si odsouzený vyrobí táhlo. K tomu se připevní motůrek buď ze zubního kartáčku, nebo holicího strojku (dříve se používal i z walkmana například). Do táhla z propisky se vloží propisovací tuha zbavená hrotu, kam je vložena jehla nebo jejich svazek, která je na druhém konci spojená s motůrkem připevněným k tělu propisky. Pak už stačí dvě baterky nebo, je-li příležitost, připojit strojek ke zdroji (k trafu).

Tetuje se povětšinou za pokoji tatéra, přičemž samotný proces tetování hlídá tzv. stojka, což většinou bývá někdo, kdo má aktuálně službu na oddíle. Pakliže by na oddíl přicházel dozorce, je často slyšet zvuk kataru a stojka upozorní smluveným signálem. Buď zaklepe, vejde do místnosti nebo zakřičí „kontrola“, „voda“ nebo „cikno“. Kůže tetovaného se natře vazelinou nebo tuhým deodorantem, udělá se obtisk z průklepového papíru, na kterém je motiv předkreslen, a následně probíhá samotný proces tetování. Někteří tatéři pak tetování ošetří, dezinfikují vodou po holení (jak vězni sami říkají „Adamem“) a namažou indulonou či podobným mastným krémem. Po několik dní

vězeň vynechává sprchu a po dobu, než se mu zhojí strupy, nosí dlouhý rukáv, aby dozorcí neviděli, že jeho tetování je čerstvé.

TĚLESNÉ MUTILACE JAKO VĚZEŇSKÝ „BYZNYS“

Tetování je také předmětem ekonomické směny, která je ve vězeňském prostředí velmi specifická (Skarbek 2010). Existují tři skupiny vězeňských tatérů – ti, kteří mají talent apřimárně tetují s cílem zkrátit si čas ve vězení. Dále jsou zde ti, kteří se naučili tetovat (nebo se učí) a tetují primárně s cílem získání ekonomického prospěchu. A třetí skupinu tvoří kombinace předchozích dvou. Cena tetování se pohybuje od dvou tabáků po deset tabáků, vždy je výsledkem individuálního vyjednávání mezi tatérem a tetovaným založeného na vzájemných vztazích, pozici na příslušném oddíle či v příslušné věznicí a na tom, zda se jedná o „bohaté“ vězení či nikoli (jako „bohatý lágr“ označují odsouzení takové vězení, kde je možnost zaměstnání).

Vyjednávání začíná vždy zájemce o tetování, který projeví zájem o služby tatéra, společně se domluví na motivu, kdy si jej „klient“ nechává nakreslit, nebo dnes již mnohem častěji si jej vybírá v komerčních časopisech věnovaných tematice tetování, které si vězni nechávají posílat. Konkrétně se jedná o art magazíny Tattoo a Tetování. Poptávající nabízí cenu v kontextu komoditní směny sám, nebo akceptuje požadavek tatéra. Cena se vždy odvíjí od vzájemného vztahu mezi tatérem a tetovaným. Tetování tak může být protislužbou, výnosným obchodem nebo přátelskou výpomocí. Jsou vězni, kteří neplatí za tetování nic, neboť mají významné postavení v rámci vězeňského systému, jsou vězni, kteří si za tetování připlatí, neboť jsou pro tatéra zdrojem

přivýdělků a na úrovni osobních vztahů zde není možno nalézt žádné bližší vazby.

Význam vězeňského tetování je možno spatřovat v odstoupení od převažujících norem, odklonu od „normální“ společnosti, začlenění do subkultury a určité míře rebelie proti formálnímu systému totální instituce (Rychlík 2005). Tetování je službou, která je ve vězeňském prostředí běžně směřována. Prostředkem směny jsou také další statky, jako je tetovací barva či tetovačka, případně její komponenty jako motůrek či jehly, struny či štetiny z ocelového kartáče. V zahraniční praxi je specifické vězeňské tetování užíváno, aby zabránilo infiltraci ze strany nežádoucích subjektů, což je praxe amerických gangů, pevně daná pravidla má ovšem také ruské či ukrajinské tetování, které tomu, který mu porozumí, dokáže poskytnout velmi niterné informace.

ZÁVĚR

Vězeňský svět je výzkumným polem, které přináší pro sociální vědce stále mnoho možností, jak získat velice zajímavé informace

o chodu této totální instituce, která se pro současnou společnost stává čím dál více nepostradatelnou. Mnoho vědců bylo tímto tajemným prostředím fascinováno natolik, že se jej pokoušelo analyzovat z mnoha rozličných úhlů pohledu. Cílem tohoto textu bylo popsat vězení jakožto specifické prostředí, jako svět ve světě a kulturu v kultuře, přiblížit proces vězeňského tetování včetně vymezení jeho významů, ale na druhou stranu i úskalí a to vše s důrazem kladeným na populaci odsouzených. Text předkládá vlastní zjištění, ke kterým bylo na základě realizovaného výzkumu dospěno.

Tetování je prvek, který je možno nalézt v každé věznici. Na jedné straně může být vnímáno jako dekorativní prvek zdokonalující tělo odsouzených, neboť tělesnost je ve vězení jedním z podstatných aspektů, na straně druhé je vnímáno jako „vzkaz“ ostatním vězňům, nositel informací směřující k těm, kteří jej umějí číst. Odsouzení se v drtivé většině nechávají po vstupu do vězení a nalezení pozice ve vězeňském spektru tetovat. Pryč jsou sice již doby, kdy tetování

bylo výhradně znakem jedince, který prošel vězeňským prostředím, stále jsou však vězeňská tetování do značné míry specifická a mnohé o svých nositelích vypovídají. Majoritní většina vězňů získává své první vězeňské tetování v prvním výkonu trestu. Můžeme se ptát, nakolik je tento aspekt významným, stejně jako do jaké míry je významná symbolika konkrétního tetování.

Tetování ve vězeňském prostředí je možno považovat za subkulturní univerzálii. Vždy ve vězeňském prostředí bylo a věřím, že z něj nikdy nevymizí. Ač byla jeho symbolika do značné míry potlačena, stále je možno jej považovat za velmi významný nástroj neverbální komunikace. Symboly samotné byly do jisté míry zneváženy užitím bez návaznosti na konkrétní skutečnosti, nicméně samotný akt tetování reprezentuje řadu aspektů vězeňského života od aspektů mocenských, přes aspekty psychologické, až po různorodé aspekty interskupinové.

LITERATURA

- Blažek, V. (2011). Komunikace a lidské tělo: antropologie chování 5. Plzeň: Západočeská univerzita.
- Bouyer, F. (1958). The Meaning of Monasticism. New York: Kenedy.
- Demello, M. (1993). The Convict Body: Tattooing among Male American Prisoners. Anthropology Today 9, s. 10–13.
- Ezzy, D. (2002). Qualitative Analysis. London: Routledge.
- Farrington, K. (2007). Maximum security. London: Arcturus Publishing Limited.
- Favazza, A. R. (1996). Bodies Under Siege: Self-mutilation and Body Modification in Culture and Psychiatry. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Goffman, E. (1961). Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates. New York: Doubleday Anchor.
- Greenblatt, M. (1955). From Custodial to Therapeutic Care. New York: Russel Stage Foundation.
- Grossmann, M. – Roztočil, V. ml. (2005). Ruskojazyční. Praha: Vězeňská služba České republiky
- Hewitt, K. (1997). Mutilating the Body: Identity in Blood and Ink. Bowling Green: Bowling
- Jones, R. – Schmid, T. (2000). Doing Time: Prison Experience and Identity Among First-Time Inmates. Stamford: Emerald Group Publishing Limited.
- Karabec, Z. (2001). K problematice trestání a trestů. Sociologický časopis 37, 1, s. 73–87.
- Lombroso, C. (1986). The Savage Origin of Tattooing. Popular Science Monthly 58, s. 793–803.
- Ludvico, L. R. – Kurland, J. A. (1995). Symbolic or not – so – Symbolic Wounds: The Behavioral Ecology of Human Scarring. Etholog and Sociobiolog 16, s. 155–172.
- Mareš, M. (2006). Symboly používané extremisty na území ČR v současnosti. Praha: Ministerstvo vnitra.
- Mascia-Lees, F. E. (1992). Tattoo, Torture, Mutilation, and Adornment: The Denaturalization of the Body in Culture and Text. New York: State University of New York Press
- Rychlík, M. (2005). Tetování, skarifikace a jiné zdobení těla. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny.
- Rychlík, M. (2014). Dějiny tetování. Praha: Mladá fronta.
- Skarbek, D. (2010). Putting the “Con” into Constitutions: The Economics of Prison Gangs J Law Econ Organ. Journal of Law, Economics, and Organization 26, 2, s. 183–211
- Sykes, G. M. (1958). Society of Captives. Princeton: Princeton University Press.
- Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů.
- Zyl Smit, D. Van (2010). Regulation of Prison Conditions. The University of Chicago Press

The Structure of the Inmate Population in Czech Prisons

Lukáš Dirga¹ – Alena Lochmannová – Petr Juříček²

Faculty of Philosophy and Arts University of West Bohemia, Department of Anthropology, Pilsen

University of Economics, Faculty of Economics, Prague

The Structure of the Inmate Population in Czech Prisons. The aim of the study was to analyse how a social hierarchy among inmates in Czech prisons is formed and reinforced. The data presented in this paper is based on the original ethnographic research conducted in Czech prisons. The data for analysis was collected from qualitative interviews with selected participants of the prison environment, observations carried out inside the prisons and from documents related to the Czech prison service. The findings indicate that the formation of inmate hierarchy in Czech prisons is strongly influenced by both endogenous (physical strength, psychological manipulation, economic capital, criminal history) and exogenous (effect of prison authority) factors.
Sociológia 2015, Vol. 47, (No. 6: 559-578)

Key words: *prison; prison service; prisoners; inmates; social hierarchy; Czech Republic; ethnography; qualitative methodology*

Introduction

Relatively little is known about the world behind prison walls. What we do know, however, is that a prison establishment constitutes a specific social environment with its own formal and informal rules, patterns of interaction and social structure. (Jones –Schmid 2000) In this respect, the prison can be viewed as a structured formal organisation and its structured nature is reflected in the strict separation of the staff from the inmates. (Goffman 1961) The primary focus of our study is the social structure of the population of prisoners as they constitute the main group within the prison system.

As with any other social group, the inmate population is stratified into different positions that provide their holders with both benefits and obligations. (Silberman 1988) Our aim is to analyse the social structure within the group of prisoners and the mechanisms of position allocation in the newcomers. This article thus explores how different factors reproduce and reinforce inequalities in the process of building and reproduction of male inmate's hierarchy in Czech prisons.

The choice of this topic was motivated by the fact that the current social science research in the Czech Republic has yet to fully explore this particular

---

¹ Address: Mgr. Lukáš Dirga, Ing. Alena Lochmannová, Faculty of Philosophy and Arts, University of West Bohemia, Department of Anthropology, Sedláčkova 15, 30614, Pilsen, Czech Republic. E-mail: dirga@kss.zcu.cz, (oudovaa@students.zcu.cz)

² Address: PhDr. Petr Juříček, Faculty of Economics University of Economics, W. Churchill, Department of Economic and Social Policy, Sq. 4, 130 67 Prague 3, Czech Republic. E-mail: juricekpetr@volny.cz

area which can provide researchers with a wealth of information regarding prison life from its participants' point of view and can also offer insights into the way the prison system operates as a whole. The effect of the prison system on the structure of the inmate subculture is illustrated by a position of the so-called "block foreman" ("barákovy" in Czech). Historically³, this was a special position officially awarded to selected prisoners and thus represented an objectionable source of inequality among inmates. The current legal framework of the prison system has eliminated this position. The question remains whether the position has also disappeared from the actual prison life and whether the intended equality between inmates has been achieved.

The data presented in this study are based on ethnographic research that involved conducting interviews with key participants within Czech prisons, observations carried out inside prison establishments and the analysis of documents related to the Czech prison service.

The first part of the paper focuses on selected theories that provide a general description of social stratification in prisons. It is followed by the description of structure formation within different prison populations with an emphasis on the inmate group. A detailed description of the research methodology is presented. The second part of the paper presents our findings.

Prison as a social hybrid

Prison environment can be viewed as a total institution in which the inmate's social life is subordinate to a higher authority and bound by rules that are characterized by restricting his social life, isolating him from the outside world through social, legal and physical barriers. According to Goffman, the total institution is a social hybrid with unequal participants, i.e. the residents on one side and the representatives of the formal organisation on the other⁴. Their relationship is characterized by a mutual impermeability with some potential for vertical mobility within each group through the means of symbolic capital. (Goffman 1961) Members of the inmate population are not all equal either. (Silberman 1988; Tucker 1982)

Prisoners find themselves in an environment that, to a certain extent, determines them and forces upon them its ways of interaction and patterns of behaviour. Both the formal (legal rules) and informal (rules created by the subculture) organisation of the environment force the inmates to adjust to the new context.

---

³ The position of a block foreman has been used since as early as 1965 through the Act on The Service of Custodial Sentences. It was abolished in 1999 as a result of efforts to ensure equal rights for prisoners.

⁴ A characteristic feature of the total institution is a social hierarchy among its members. (Gubrium 1997)

Formation of the prison subculture and the establishment of its rules is viewed as a mechanism of adaptation to life in a new environment. (Clemmer 1940) It is accompanied by the importation of new impulses in the form of personal habits and values that the incoming inmates bring with them. Therefore, the rules adopted by the subculture result from the interaction between the established rules and the new impulses.

A characteristic feature of prison environment is its masculine nature. (Kersten 1990; Phillips 2012) It is the discourse of masculinity that shapes the daily prison life and sets norms for aspects of reality ranging from social interactions of individual participants to the way they walk and hold their bodies. (Crewe 2009) Masculinity becomes one of the very few sources of one's identity. (Karp 2010) It is also the building block for the so-called prison code (Sabo et al. 2001) that represents a normative criterion of the subculture.

The prison code is based on the ideal of a macho man who actively rules his space and is able to use a variety of resources to maintain his superior status. A successful and "powerful" individual is therefore a person who comes closest to this ideal in actual practice and who can actively coerce others into obedience. On the other hand, an individual who shows signs of femininity (Kersten 1990) finds himself in a vulnerable position and moves downward in the hierarchy.

Social stratification among prisoners is viewed from a constructivist and interactionist perspective as a process of (re)constructing the ideal of masculinity and a subsequent attempt to enact this ideal. The establishment of power is affected both by the structures formed from the top (Foucault 1995) and the actual interactions between individuals. (Goffman 1961) The performance of masculinity then becomes the source of power and the key to our understanding of how a hierarchy among inmates is formed.

Power as the alpha and omega in inmate populations

The power which determines the individual's status within the social hierarchy in male prisons is a result of utilizing a variety of resources ranging from physical strength, economic capital to psychological manipulation that are employed within the framework of interaction with other co-actors. The main sources of power are economic capital (DeMello 1993; Becker 1968; Ehrlich 1974; Gleason 1978; Price 1973), physical strength employed to treat other inmates unequally (Struckman-Johnson et al. 1996, Crewe 2009) and the art of psychological manipulation. (Rogers 2013; Esposito – Wood 1982) Common methods of maintaining and reinforcing superiority over other inmates are the acts that degrade an individual to a subordinate position as in the case of rape. (Smaus 2003) To demonstrate their status within the social hierarchy, inmates

primarily use visible body modifications with a tattoo being the most prevalent status-establishing tool. (DeMello 1993)

Means of obtaining power

Economic capital represented by the possession of “goods”, i.e. assets with the attributes of commodity money as a universal exchangeable equivalent, provides inmates with an opportunity to control their prison life and to satisfy their restricted needs. An informal prison economy is one of the basic structural elements of the prison subculture and involves a production, distribution and consumption of goods and services⁵. (Davidson 1974) The prison thus gives rise to a specific hybrid enterprise where prison entrepreneurs (“hustlers”) gain access to goods and provide or arrange services that are in demand by others. Access to these goods is often secured by social bonds within the prison. (DeMello 1993)

The prison black market is based on the principle of “a closed market” which increases the attractiveness of goods otherwise viewed as standard in civilian life. The most prevalent equivalents to money within the prison barter trade are tobacco and cigarettes. In prisons, tobacco has become a value gauge as it determines the exchange rate at which the goods can be exchanged. (Gleason 1978) This rate is flexible, depending on the individual’s position within the prison hierarchy, on the negotiation process, the current level of supply of the commodity and the prison itself⁶.

An individual with a greater economic capital can use it to secure goods and services that in turn will satisfy his needs, such as self-protection, larger quantities of food, regular cleaning of his cell or access to information in order to manipulate others. (Price 1973) On the other hand, those who are willing to do anything to obtain goods or who beg for them show their vulnerability, desperation and their inability to secure the goods by themselves. (Crewe 2009)

Apart from the economic capital, physical capital is also crucial – big muscles and physical strength can be used against other inmates either in the form of a direct physical attack or indirectly by a threatening physical appearance– posture, way of walking, muscle size etc. (Crewe 2009)⁷ In this way, an individual has the means to withstand pressure and attacks from other inmates and can also become an active oppressor and use his physical strength in a one-to-one conflict or to engage in activities whose purpose is to degrade and subjugate others as in the case of rape. (Struckman-Johnson et al. 1996)

---

⁵ Many leading economists in the past turned their attention to the study of criminal and prison economic activities. (Becker 1968; Ehrlich 1974)

⁶ Apart from tobacco and cigarettes, coffee and postage stamps are also sought-after commodities.

⁷ There can be also demonstration of higher status through specific nonverbal actions as the choice of equipment in the prison gym, the position by the billiard table or occupying larger space in the cell.

The art of psychological manipulation serves the same purpose. It is a subtle, daily undermining of the integrity of an individual who is in the position of a victim. The aim is to gain psychological superiority secured by causing feelings of fear, inferiority and inability to withstand the pressure of the manipulator's oppressive behaviour. (Rogers 2013) Psychological manipulation that is primarily based on intimidation therefore degrades them to an inferior position in order to gain control over their behaviour. (Esposito – Wood 1982: 156)

It can therefore be argued that an individual who strives to get to the top of the social pyramid within the inmate group must, by and large, demonstrate as many masculine traits as possible and that subservient members are degraded into roles that are perceived as feminine. The aim is to control the environment and its participants through masculine behaviour. The manipulator must reinforce his position of a “man”, whilst the manipulated individuals must be turned into “women”. (Tucker 1982: 68)

Means of maintaining and demonstrating one's superior status

In order to maintain his superior position, the inmate must reinforce and reassert the obtained power lest he loses it. One of the ways used to subjugate “weak” individuals is rape, which is associated with masculine behaviour, the use of physical force and potential manipulation. Silberman goes so far as to claim that violence is the building block of the prison social order. (Silberman 1988) With disregard to its sexual dimension, rape becomes an instrument for dominance reinforcement in the masculine prison world. It is not a manifestation of homosexuality but of masculine superiority of a man over a non-man. The act of penetration strips the victim of his “manhood” and forces him into the position of a slave who in an entirely male environment replaces the position of a woman as a “subordinate” participant. (Smaus 2003) Given that rape is relatively common in American prisons, as reported by Silberman (1988), it can be viewed as a sort of daily ritual used as a reminder to keep the inmate social hierarchy in place. To maintain the established order, it is necessary to demonstrate one's status in such a way that is visible and clear to everyone. The tattoo is the most common tool to achieve this. (Rychlík 2005)

The formation of a hierarchy within the inmate population is a result of daily negotiations that include routine activities employed to highlight the masculine aspects of the individual's impression management. Therefore, social stratification and its formation is a process of perpetual demonstration of masculinity and the replacement of the less powerful individuals by the more powerful (more masculine) ones.

The effect of prison authority on inmate hierarchy

The described sources of power and ways of formation of social hierarchy among inmates can be classed as endogenous factors. There are also exogenous factors, particularly the effect of prison authority on inmates' social status⁸. The history of the Czech, or rather Czechoslovak, prison system provides us with various examples of artificially created positions for inmates that paved the way to inequality between the "privileged" individuals and other "common" inmates.

Equal treatment versus creating natural inequality

The current penitentiary approach is based entirely on the principle of equal treatment and impartiality in accordance with the Act on the Service of Custodial Sentences (ASCS) that stipulates that "*all prisoners serving their sentence have equal rights*"⁹. Prisons of all categories guarantee prisoners the same rights and it is not possible for anyone to extend these rights, e.g. by delegating their work. Protection of this right is enforced by a decree¹⁰ that guarantees protection against the use of unauthorised violence and a breach of human dignity.

In actual practice, however, delegated legislation often contradicts the law and thus unintentionally allows for a social hierarchy among inmates to be formed. The previous version of the ASCS¹¹, that was effective until 2000, stipulated that prisons set up their own so-called inmate self-government units whose purpose was to promote inmates' independence. For example, selected prisoners had the right to meet the prison management staff and discuss the framework and content of correctional-educational activities or they could act on behalf of other inmates in the event of lodging a group complaint¹². In practice, this self-government unit was represented by the position of the so-called block foreman. This has now been replaced by the unit representative body which entitles prisoners to participate in prison life management in those prisons that allow some form of peer guidance (through the role of the so-called "brigadier", in Czech – "*brigadýr*"). Prisoners who are on the work programme are thus divided into work groups. Each group has a leader

---

⁸ As an alternative to terms *endogenous* and *exogenous*, the following terms may also be used: community-led (endogenous) and structurally set (exogenous).

⁹ Act No. 169/1999 Sb., on the Service of Custodial Sentences, as amended.

¹⁰ Ministry of Justice Decree No. 345/1999 Sb., Rules for the Service of Custodial Sentences, as amended.

¹¹ Act No. 59/1965 Sb., on the Service of Custodial Sentences.

¹² Act No. 59/1965 Sb., on the Service of Custodial Sentences.

appointed by either the prison governor or an authorized member of prison staff¹³ according to the internal prison regulations.

Previous legislation thus allowed inmates to elect their own representatives. However, these representatives often gained their position through violence or intellectual superiority. In this way, the block foreman would “invisibly” gain some powers that belonged solely to prison staff which would then strengthen his authority. He would often abuse this power for his own gain through aggressive physical or psychological attacks. The prison staff perceived this role as positive mainly because it provided a “relief” from their demanding work in the sense that conflicts would resolve “by themselves”. The downside of the existence of this role was that other inmates would try to get the block foreman to take their side through material bribes, offering services or through covering up any illegal conduct of the block foreman. This resulted in an undesirable differentiation among inmates and, more importantly, in singling out the weak individuals who were then expelled by the prison subculture to the very edge of this community. The system was thus inherently responsible for establishing a structure of the strong and the weak which consequently gave rise to policies to protect the weak¹⁴. The principal measure against the rise of this unwanted hierarchy was to completely abolish the position of the block foreman in the Czech prison system.

Method

The data presented in this study are based on ethnographic research conducted in Czech male prisons¹⁵. Qualitative methods were used in order to gain a more detailed and in-depth understanding of the prison system from the perspective of the participants who have a day-to-day experience of prison life. Qualitative methods in prison research have been used since the days of works by Clemmer (1940), Sykes (1966) or Lombardo (1981). More recently, a qualitative approach has been used by Kateřina Nedbálková (2006a), Deborah Drake (2012), Irene Becci (2012) and Lukáš Dirga and Jaroslava Hasmanová Marhánková (2014). Our research focuses on the perspectives of the key groups of participants – inmates, prison guards and prison management.

---

¹³ Government Regulation No. 65/1999 Sb., on the Remuneration of Prisoners Working during the Service of Custodial Sentences (22 December 1999) and the subsequent Directive No. 48/2000 issued by the Director General of the Prison Service of the Czech Republic on the Remuneration of Prisoners Working during the Service of Custodial Sentences.

¹⁴ The issue of violence among prisoners is currently regulated by the Directive No. 12/2012 issued by the Director General of the Prison Service of the Czech Republic on Early Detection of Violence among Prisoners. Under this directive, individual organisational units have a duty to keep registers of potential subjects of violence and of groups of aggressors or prisoners with violent tendencies, i.e. potential violent offenders.

¹⁵ We would like to thank all the respondents and research participants for their willingness to take part in our study as it would not have been possible to conduct our research without them. We would also like to thank the management staff of the prison establishments in which our research was conducted. We appreciate their cooperation in allowing us to conduct our research inside their establishments.

Through an analysis of the perspectives of these three groups of participants, we aimed to gain a comprehensive picture of the researched topic and to provide a detailed description of the social hierarchy within the inmate population both from the perspective of the inmates as well as other participants who are involved in the daily prison life.

The data for analysis has been collected from the following sources: semi-structured interviews, observations carried out inside the prison establishments and documents related to the Czech prison service. In 2013 and 2014, we conducted 40 interviews with prison inmates, 20 interviews with prison guards, 5 interviews with management staff and we spent about 300 hours carrying out observations inside prisons. We decided to narrow our focus to category C¹⁶ prisons only, in order to be granted permission to conduct research inside the prison establishments and also because category C¹⁷ prisons house the largest proportion of prisoners in the Czech Republic. The interviews and observations were carried out in five prisons within the Czech Republic. The participants differed in their age and time spent in prison¹⁸. The average duration of interviews with prison guards and prison management staff was 90 minutes, the interviews with prison inmates took about 60 minutes. The interviews with prison guards took place mostly in informal settings, either in their homes or restaurants. The inmates were interviewed inside the prison establishments, mostly in the office of the special education practitioner. The interviews were conducted on a one-to-one basis where only the researcher and the respondent were present in order to eliminate any distractions that the presence of another person could cause¹⁹.

Prison research is highly challenging mainly because of difficulties with contacting and obtaining potential participants. For this reason, we decided to use the method of snowball sampling whereby we obtained research participants through recommendations from the participants who had already been interviewed. This method was employed mainly when conducting interviews with prison guards. To obtain our first participants, we made use of our own social networks and contacts from previous research studies. In each of the prison establishments it was necessary to find the key gatekeeper who would help us obtain permission to access the inner premises of the prison,

---

¹⁶ The Czech prison system recognizes 4 prison categories: Category A – Minimum Security Prison; Category B – Medium Security Prison; Category C – High Security Prison and Category D – Maximum Security Prison.

¹⁷ As of 16 December 2014, the prison population of Category C prisons was 9 093 out of the total prison population of 18 564, which is about 49 % of the total prison population (source: The Prison Service of the Czech Republic – <http://vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/rychla-fakta/> – [Accessed 16 December 2014]).

¹⁸ With regard to prison guards, the age range was between 21 and 56 years and the time spent in their job role ranged from 2 to 17 years. With regard to prison inmates, their terms of imprisonment ranged from 3 years to life sentence.

¹⁹ Nevertheless, as far as it was practicable, maximum security provision was maintained during interviews in order to minimize any potential risks arising whilst conducting research in such a specific environment.

assist us in arranging the first contacts with the respondents and provide us with guidance in the prison environment. The selection of inmate respondents was always based on the consultation with education workers, psychologists or special education practitioners.

Prior to each interview, the respondents signed an informed consent form that guaranteed anonymity. Most interviews were recorded using recording devices, however, in some cases this was not possible for security reasons. During interviews, the researchers took notes which were then rewritten in more detail after the interview. We also kept a field diary in which we recorded our observations of free-time activities of the inmates, of psychological and therapeutic sessions, handing out meals, work activities at workplaces and many other group activities. The interview recordings were then transcribed verbatim and analysed using a thematic analysis approach (Ezzy 2002: 86-94) with the use of MAXQDA.

The following section of the paper looks into the social hierarchy within the inmate population in Czech prisons, the mechanisms of stratification and the factors that contribute to obtaining power and to the subsequent inequality between prisoners. The final part of our data interpretation provides an analysis of the effects that prison authority has on the inmate hierarchy.

The king, fool and workhorse

The results of the data analysis indicate that the inmate population of Czech category C prisons is vertically stratified into three positions²⁰ – the king (Czech term *Král*) as the boss of a given prison space, the fool (Czech term *Šašek*) acting as a link and having a neutral role and the workhorse²¹ as a position at the very bottom of the prison hierarchy²². The king has the power and controls the prison environment. He influences other prisoners' activities, manipulates his fellow inmates and uses his status to maintain and reinforce his superiority. The king must be sufficiently physically strong and unforgiving in

---

²⁰ Our research was conducted in prisons where a predominant form of accommodation is a collective (residential) one which is characterized by open bedrooms (cells) which allow for intensive contacts between the inmates. The hierarchy is co-formed by a physical space (comprising of one floor) that is occupied by 50 to 100 inmates which is the predominant form of accommodation in Czech establishments. The prisoners live in wards where they share bathroom facilities, smoking areas and lounges. These provide them with ample opportunities to circulate within their community. This in turn significantly contributes to the formation of the hierarchy within the prison subculture. The hierarchy changes regularly depending on the inmate turnover within wards as a result of inmates either being released or permanently transferred to another prison.

²¹ The original Czech term "*konina*" is difficult to translate into English. Possible translations are "*horse-flesh*", "*horse-meat*" or "*workhorse*". We have decided to use the term "*workhorse*" as it is closest to the original meaning in terms of someone being forced to do work that others are not willing to do themselves. From the data analysis mentioned terms "the king", "the fool" and "the workhorse" seem to be universal in prisons, which we investigated.

²² With regard to the analyzed space of one floor mentioned above, there is always one king that controls this space. The group with the highest number of members are the fools with a neutral position followed by a considerably smaller group of workhorses.

his conduct and his ambition to have the control over the prison environment. These attributes distinguish him most from the fool who has no ambitions to gain power. The fool possesses sufficient physical and mental strength to withstand the outside pressure and not to give in to it, which would otherwise turn him into a workhorse. The fool appears to have a neutral position between the king and the workhorse – he is not controlled by the king and has no ambition to control the workhorse. Workhorses (in foreign prisons called “fraggles”, “muppets” or “donuts”) (Beck 1995) are those inmates who are naive and weak and not able to withstand the pressure exerted on them by other inmates. After some time, they adopt the role of slaves carrying out duties set by others.

To determine which of the positions a newcomer is going to adopt, a specific mechanism is in place whereby the newcomer is tested by other inmates. The first stage involves psychological manipulation where the individual is exposed to a strong pressure from other inmates who usually try to get some sensitive information from him, to intimidate and psychologically manipulate him. The newcomer gets orders such as “make me some coffee”, “bring me this”, “do this” whilst it is monitored whether he complies. The next stage is an intimidation phase (so-called psycho) where the inmates deliberately try to scare the newcomer and observe his reactions (e.g. they throw a chair on the floor or imitate a punch and observe whether the newcomer has been startled by this). The final stage of the testing process is actual physical confrontation. It does not usually involve a big fight, its function is only to test the newcomer’s level of courage and readiness to fight. How the testing mechanism works is described by Karel.

(Karel – inmate²³): *When a new inmate comes to the cell, everyone is at him straight away, they are in his face and wait if he buckles or keeps his footing. After some time, there is a fight, he must take part in it and even if he loses, he gains respect and is not turned into a workhorse. But as soon as he shows fear and weakness, he is a lost case, he has become a workhorse and will forever serve others.*

Karel’s statement contains an interesting mention of gaining respect, which in male prisons equates to fulfilling the ideal of masculinity – a successful individual is someone who is sufficiently aggressive, does not show fear, is ready to physically confront others and is not prepared to carry out any duties or orders. On the contrary, he is the active aggressor who wants to gain power and control over his environment.

Formation of a hierarchy and the placing of individuals into different categories is a result of a negotiation process whereby an individual (either a

---

²³ To protect respondents’ anonymity, we use pseudonyms which were created for the purposes of the research analysis.

newcomer or a permanent member of the inmate group) is confronted by other members in order to gain a leading position, maintain the current position or to move up the hierarchy (this process can be classed as an “elite” replacement). An individual who is able to demonstrate more masculine aspects than his opponent then takes up his new position and the loser moves down the hierarchy.

With reference to the positions within inmate hierarchy described in the previous text, it is apparent that the key factors in this process are mainly physical strength (Struckman-Johnson et al. 1996; Crewe 2009) and mental resilience or rather the art of psychological manipulation. (Rogers 2013; Esposito – Wood 1982) However, these are not the only personality attributes that are instrumental in obtaining power in the prison environment²⁴.

“A real man is made of strength, manipulation, money and fame”

Physical and psychological superiority are the predominant factors in Czech prisons, however, economic capital and “reputation” are also rated highly by inmates. All these factors contribute to the ability to assert oneself in order to gain the position of the king and to control the environment.

If one wants to become a king, the crucial attributes he has to possess for the process of position negotiations are physical strength and big muscles. They are the key qualities through which to gain control over the environment. (Struckman-Johnson et al. 1996; Crewe 2009) This was also confirmed by our study –these factors were mentioned most frequently as the means to withstand outside pressure and to have the chance to become a king. Extracts from interviews with Roman and Jakub outline the attributes of an ideal king.

(Roman – inmate): *The king must be big and strong, must have muscles and strength and mustn't be afraid to use them. He must demonstrate to everyone that he has muscles. He must give out an impression of such strength that everyone is afraid of him and no one dares to stand up to him.*

(Jakub – inmate): *The strongest one always wins. The kings are the stronger ones. But it's not only about physical strength, although that comes first, you also have to have some intelligence and be shrewd to be able to manipulate others.*

Physical strength is perhaps the most significant factor in social interactions with fellow inmates, however, it is not the only attribute prisoners rely on. Jakub mentioned intelligence or shrewdness, which can be placed in the category of psychological manipulation. This factor is crucial in an effort not to

---

²⁴ Research has also been conducted in Czech female prisons the findings of which showed some other significant factors, such as age and education. (Nedbálková 2006b) In contrast to female inmates, our research has not confirmed the significance of these factors in male prisons. The significant factors in male prisons are primarily violence, developed muscles and physical strength.

become a workhorse and to withstand outside pressure or to control others. (Rogers 2013; Esposito – Wood 1982: 156) If an individual is sufficiently mentally resilient and shrewd, as described by our respondents, he will not become a workhorse because his intelligence will help him avoid risky situations and dilute the pressure from other inmates. Mental maturity and strength are important if an individual strives to get to the top of the prison hierarchy. Physical strength allows him to raise feelings of fear and respect in others, which can then be used for psychological manipulation. If the king possesses sufficient mental strength he does not even have to use physical strength, as illustrated by Jozef.

(Jozef – inmate): *If he's clever enough (the king – authors' note), he can lie his way out of many situations and in the end he doesn't even have to stand up to anyone, that's when it can come in handy (intelligence and psychological resilience – authors' note). This is also important if you want to be a king and rule others – you must not only be strong but have brains too, so that no one can manipulate you and so it is you, actually, who can persuade others to do what you want without the need to beat them up.*

Effective manipulation and creating an impression of an unwavering ruler are also supported by “good prison reputation” and economic capital. (DeMello 1993, Becker 1968, Ehrlich 1974, Price 1973, Crewe 2009) Possession of goods and their exchange or redistribution are the foundations of an informal prison economy in which otherwise ordinary goods gain a luxury status in the prison environment. (Davidson 1974) Through their possession, inmates can gain significant privileges, such as protection or regular cleaning of their cells. (Price 1973, Crewe 2009) The significance of the possession of goods in prison and the value of tobacco is discussed by Michal.

(Michal – inmate): *Tobacco here – it's like money outside. You can buy anything for tobacco. To get a tattoo costs four tobaccos but it depends who you are. If you wanted to get a tattoo, the tattooist would ask for ten tobaccos because he doesn't know you. I would have it for five. No one does anything for free here.*

Michal also says that prison barter is carried out not only through goods but also services. One of them is sexual service. Whilst in the past this service often used to be enforced, nowadays it is offered as a paid service.

(Michal – inmate): *You can make a phone call for tobacco if you can get to a phone, you can have a picture of your family drawn, some act as girls to others for tobacco. They even call themselves as such and give themselves women's names.*

The other end of the spectrum is occupied by the poor who are prepared to do almost anything for tobacco. By asking repeatedly for some of the

commodities they demonstrate not only their inability to get hold of the goods themselves but mainly their vulnerability. (compare Crewe 2009)

However, there are situations when economic capital combined with physical weakness can be a disadvantage rather than an opportunity to control others. Martin, a prison guard, explains.

(Martin – prison guard): *The elderly or the disabled with pensions are very popular. It's because they are weak so they get picked by some groups, be it the block foremen or gypsies, who tell them to do shopping for them. And they do because they want to have a quiet life. And what usually happens is that there's nothing left from their pensions and in the end it's the pensioners who have nothing and who are begging for ciggies. It's often spotted by education workers when they see that a pensioner goes shopping and doesn't even know what he wants. For example, he goes to get some cocoa and the canteen lady asks him which one he wants. And he doesn't know. Or he is a non-smoker and is buying cigarettes.*

When adopting a position within the prison hierarchy, “good reputation” based on one’s criminal history²⁵ must also be taken into account. It helps us identify the inmate’s aspirations and qualities. However, “good” reputation is not always meant as some crimes predispose their offenders to be pushed to the edge of the subculture²⁶. Lukáš explains.

(Lukáš – inmate): *We got high the other day (use of narcotics – authors’ note) and I found out that there's a guy in my unit who molested his eight-year-old daughter so I gave him what for. This is not tolerated here.*

Vertical mobility within the inmate subculture does not apply to offenders with the history of child rape as they find themselves on the margin of the group. Prison rape that used to serve as a demonstration of power and its maintenance (Struckman-Johnson et al. 1996) is nowadays perceived more as a service used as a bartering tool on the prison market. It no longer serves as the exclusive means of reinforcement and demonstration of power²⁷.

Different types of positions within the inmate hierarchy are a result of negotiations and elite replacement. The key attribute in this process is the ability to demonstrate a community-led masculinity and to withstand the pressure when others try to topple the individual from his position. As prison is a highly masculine environment (Phillips 2012), the crucial factors that determine divisions between different positions are logically the aforementioned masculine qualities (as opposed to the feminine ones). In this

---

²⁵ Criminal history does not only include the committed crime(s) but also time spent in prison and the categories of prison one has been incarcerated in.

²⁶ It is the case of those offenders who are serving their sentence for rape, especially of children.

²⁷ In contrast to female prisons (Nedbálková 2006b), sexuality has not proved to be a key analytical category in the male prisons analyzed in our research.

respect, a winner is someone who is able to establish an association between himself and the masculine characteristics within his environment. However, securing a position in the hierarchy is not the end of the process. After the initial gaining of a position, the given individual must then defend his position through confrontation with his opponents or win a higher-level position. A specific way to defend one's position is by demonstrating power.

Visual demonstration of power

After being sent to prison and finding their position within the prison hierarchy, prisoners often have themselves tattooed. The tattoo is an universal symbol of prison subculture in all prisons around the world and has developed into a diverse and ingenious system of signs. One can get a tattoo either voluntarily or involuntarily. Tattoos obtained involuntarily are often used to mark other inmates or to punish them. The tattoo designs are often vulgar, ridiculing, offensive or humiliating, as is especially in cases of penises tattooed on men's faces. Tomáš comments on this type of tattoos.

(Tomáš – inmate): *I've seen some terrible tattoos. One inmate had these two sausages here (on temples – authors' note). Well, they were not originally sausages but penises. They did it to him for snitching. They gave him a beating and then tattooed him. He then later had it redone to sausages.*

Involuntary tattoos are often performed on weak individuals who breached the informal prison code²⁸. Although the symbolic significance of tattoos has diminished over time, these soft bodily mutilations can still be used to demonstrate one's position or views. (Rychlík 2005) Tattooing is also a service that is commonly used in prison barter trade.

The factors described above can be classed as endogenous (internal) factors shaping the inmate hierarchy in Czech prisons. These factors are established, negotiated, reinforced and reproduced by the inmate community and integrated into the subculture's social code. There are also some significant exogenous (external) factors, such as the effect of prison authority on the inmate's social status. They are discussed in the next part of the paper.

Do Czech prisons have their “block foremen”?

As the previous text indicated, the prison authority in Czech establishments used to interfere with the inmate hierarchy by creating the position of a so-called block foreman²⁹. These inmates held a special position that was stipulated by the law which then resulted in an indisputable inequality between

---

²⁸ There are also cases when the prison tattooists experiment with coloured inks on workhorses without any payment in return.

²⁹ Act No. 59/1965 Sb., on the Service of Custodial Sentences.

prisoners. When a new framework for the Czech prison system was being drawn up after 1999, this position was eliminated. The current prison system is based on the principle of equal treatment of prisoners, which forbids the position of a block foreman³⁰. However, has the application of this principle eliminated the system-based inequality in actual practice? Our answer is unequivocal – it has not. Despite being based on the principle of equality, the system creates differentiation among inmates. An interesting finding is that despite the block foreman position being officially abolished, the actual practice shows that it is still maintained by both inmates and the prison management.

(Filip – inmate): *I've been a block foreman in our prison for some time now and there were other guys before me who were also block foremen. This is normal, it's a common practice.*

(Patrik – management staff): *We do have block foremen here and we rely on them. If there is a problem they help us deal with it. It has proved useful and we didn't want to get rid of it. It is easier if a problem among prisoners is resolved by another prisoner rather than us getting involved (prison management – authors' note). The prisoners know he is the block foreman and so will not challenge him as much. He has a special status and this helps him resolve any issues.*

Patrik's and Filip's comments indicate that the position of a block foreman still plays an important role in Czech prisons and this is reflected in the inmate hierarchy. The block foreman has his duties (to communicate with the prison management, help resolve issues among inmates and be partially responsible for keeping order in the cells) but his position also provides him with benefits. The inmates reported that they are always well aware who the block foreman is and that they must treat him differently to other inmates. This position is often awarded to those inmates who are respected by other inmates and who have already established their position, which means they use the foreman position to further reinforce their status. However, it is not always the case that the king is the block foreman.

(Václav – inmate): *I know that as a block foreman my status is different from others. I know that when I come and give an order, then that's that and everyone conforms because they know they would otherwise have a problem. I don't abuse my position but at the same time I can enforce what I want. Others know not to challenge me so I have a peaceful life.*

Václav's words indicate that the position of a block foreman certainly impacts on inmates' lives. This therefore confirms the effect of prison authority on the inmate population. This external factor gives rise to unequal positions

---

³⁰ Act No. 169/1999 Sb., on the Service of Custodial Sentences, as amended.

and relationships between prisoners. This is then exploited by block foremen who can manipulate other inmates based on their position that is provided for them by the prison authority³¹.

Conclusion

This paper has explored how social hierarchy among Czech prisoners in category C prisons is formed and reproduced in the prison community. The results of our ethnographic research indicate that the Czech inmate population is stratified into positions of kings, fools and workhorses which differ in their access to benefits and the extent of control over daily prison life³². The amount of power obtained is determined by endogenous factors. The most significant ones are physical strength (compare with foreign research Struckman-Johnson et al. 1996; Crewe 2009), economic capital (compare DeMello 1993; Becker 1968; Ehrlich 1974; Price 1973; Crewe 2009) and psychological manipulation. (compare Rogers 2013; Esposito – Wood 1982) In this respect, Czech prisons are not much different from their foreign counterparts.

An interesting shift can be observed in the case of rape as the means of maintaining one's superiority and the control over the victim. (Struckman-Johnson et al. 1996; Smaus 2003) In Czech prisons, rape is not part of the inmates' daily reality³³. The violent nature of the sexual act has been replaced by the economic aspect and in most cases it is performed voluntarily for an exchange for something else. However, this does not rule out the fact that this behaviour reinforces the inequality between inmates. The buyer of the sexual service demonstrates his power and masculinity (active penetrator) whilst the person offering his body shows his subservience and adopts a feminine role. The sexual act, albeit not violently enforced, thus still remains the means to reinforce unequal positions between inmates and to demonstrate masculinity. The winner is an individual who can demonstrate more masculine attributes and who does not allow his masculinity to be undermined by others. The loser, on the other hand, voluntarily adopts a submissive role and performs set duties, such as cleaning, cooking, running errands, surrendering sexually etc. The fact that most of these services are paid does not alleviate the loss of masculinity.

---

³¹ In most cases, the situation in male prisons is such that if the king is interested and makes a sufficient effort, he has a high chance to adopt a position of a block foreman. This is not always the case, however, the fact remains that the king possesses such a significant and indisputable symbolic capital that this often makes him a first choice for this position by the prison staff mainly due to his influence on other inmates. This results in an unwritten and implicit consensus between the inmates and the guards whereby the guards and other prison staff try to ensure an effective self-government whilst the prisoners respect the authority of the king.

³² In the prisons we analyzed, there were no significant differences in the process of forming a hierarchy.

³³ This shift can be traced in the modern history of the Czech prison because during the Czechoslovakian prison system was to rape a normal part of the prison experience. (Schwartz – Schwartz 1989)

Apart from the endogenous factors, certain exogenous factors also impact on the inmate hierarchy. The most significant one is the systemic creation of artificial inequality between inmates in the form of special positions. Whilst in the case of endogenous factors power is obtained through inherent personal qualities (physical strength, economic capital, intelligence, criminal history, etc.), external factors mean that power is granted to someone “from outside”. The presence and reinforcement of these positions in Czech prisons is most intriguing considering that they have been abolished by the law, however, the daily reality of Czech prisons still heavily relies on them.

A characteristic feature of male prisons is their masculine nature with its typical attributes of violence, active seeking of one’s self-assertion and efforts to gain a superior position. (Connel –Messerschmidt 2005) This establishes a framework for position negotiations within the inmate population. In this process, individuals use a variety of factors in order to gain power whereby the concept of masculinity in Czech male prisons takes on various forms of endogenous factors mentioned above. The resulting form of prison hegemonic masculinity stems from the interaction of endogenous and exogenous factors in the process of social interactions between the participants of the prison world.

Each individual entering this process brings a different „package” with them. Therefore, some individuals are at an advantage whilst others are disadvantaged. This is determined by the norms that are applied in a given environment. In our case, the advantage is in the hands of those who most demonstrate such aspects of behaviour that the community perceives and establishes as masculine. Therefore, should we view the prison as a microcosm of perpetually repeated social interactions, it is apparent that the form of the inmate hierarchy in Czech prisons is a result of daily repeated patterns of performed normative masculinity.

We must also point out some limitations of our study. The main limitation was that our research was restricted to category C male prisons only. Our motivation for this was explained in the Method section. As a result, we have no comparison with Czech prisons of other categories. On the other hand, this opens up a venues for future prison studies that might want to focus on comparative research. Apart from comparing different Czech prisons, international comparative studies should also be considered. Considering a long joint history, the Slovak prison system seems to be an obvious choice. Until January 1993, the prison systems of both countries operated under the common framework. Following their separation, there is an exciting opportunity to analyze changes in the respective systems, although both countries have in their recent history been applying the principles of the European Prison Rules to their prison systems. (The Czech Prison Service 2006) An important incentive for a comparative research into the inmate hierarchy comes from current

legislation regarding the service of custodial sentences – whilst the Slovak prison system allows the formation of prison self-government units (Sec. 86), the Czech legislation abolished it in 1999³⁴. Striving for a uniform approach, the Czech prison system evolved differently in the areas that both directly and indirectly give rise to the inmate hierarchy. This poses a question whether abolishing the self-government units³⁵ in the Czech Republic has really resulted in minimising the risks of undesirable dominant positions. As neither country has any substantial body of prison research, a comparative study would provide a chance to analyse any changes in developments after almost a quarter of a century since the separation.

***Lukáš Dirga** graduated with a degree (MA) in Sociology at the Faculty of Philosophy and Arts of the University of West Bohemia. He collaborates with the Department of Sociology of the University of West Bohemia, Pilsen as a visiting lecturer delivering programmes specialising in the sociology of deviation. He has a long-standing interest in prison research, penology, penitentiary sociology and qualitative methodology.*

***Alena Lochmannová** graduated with a Master's degree in Public Administration and Regional Development at the Faculty of Economics and Management of the Czech University of Life Sciences, Prague. She is currently undertaking a doctoral research in Ethnology at the Faculty of Philosophy and Arts of the University of West Bohemia, Pilsen. She has a long-standing interest in prison systems, irreversible soft bodily mutilations and economic anthropology.*

***Petr Juříček** graduated from the Faculty of Education at Masaryk University, Brno. Currently, he is a visiting lecturer at the Faculty of Arts at Masaryk University, Brno. He has an interest in penology, penitentiary education and he studies practical applications of ethopedy. For the past five years, he has been collaborating with the University of Economics, Prague on a project exploring the use of PPP projects in the construction of a private prison in the Czech Republic.*

REFERENCES

BECCI, I., 2012: *Imprisoned Religion: Transformation of Religion during and after Imprisonment in Eastern Germany*. Surrey: Ashgate Publishing Limited, 210 pp.

---

³⁴ Compare: Act No. 475/2005 Sb. and Act No. 169/1999 Sb., on the Service of Custodial Sentences of the Slovak Republic and of the Czech Republic, as amended.

³⁵ Section 86, Act No. 475/2005 Sb., on the Service of Custodial Sentences of the Slovak Republic, as amended, stipulates the formation of prison self-government to assist with maintenance of constitutional order and the organisation and provision of educational and cultural activities, to deal with health and safety at work issues and to prepare prisoners for their post-prison life.

- BECK, G., 1995: Bullying Among Young Offenders in Custody. *Issues in Criminological and Legal Psychology*, 22, 54-70.
- BECKER, G. S., 1968: Crime and Punishment: An Economic Approach. In: *Journal of Political Economy*, 76, 169-217.
- CLEMMER, D., 1940: *The Prison Community*. New York: Holt, Rinehart and Wilson, 341 pp.
- CONNEL, R. W. – MESSERSCHMIDT J. W., 2005: Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender and Society*, 19, 829-859.
- CREWE, B., 2009: *The Prisoner Society: Power, Adaptation, and Social Life in an English Prison*. New York: Oxford University Press, 532 pp.
- DAVIDSON, R. T., 1974: *Chicano Prisoners. The Key to San Quentin*. Prospect Heights: Waveland Press, 196 pp.
- DeMELLO, M., 1993: The Convict Body: Tattooing among Male American Prisoners. *Anthropology Today*, 9, 10-13.
- DIRGA, L. – HASMANOVÁ-MARHÁNKOVÁ J., 2014: Nejasné vztahy moci – vězení očima českých dozorců. *Czech Sociological Review*, 50, 1, 83-105.
- DRAKE, D. H., 2012: *Prisons, Punishment and the Pursuit of Security*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 232 pp.
- EHRLICH, I., 1974: Participation in Illegitimate Activities: An Economic Analysis. In: Becker, G. S. – Landes, W. M. (eds.): *Essays in the Economics of Crime and Punishment*. New York: National Bureau of Economic Research, 68-134.
- ESPOSITO, B. – WOOD, L., 1982: *Prison Slavery*. Silver Spring: Joel Lithographic, 227 pp.
- EZZY, D., 2002: *Qualitative Analysis*. London: Routledge, 190 pp.
- FOUCAULT, M., 1995: *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Random House, 333 pp.
- GLEASON, S. E., 1978: Hustling: The „Inside“ Economy of a Prison. *Federal Probation* 42, 2, 32-40.
- GOFFMAN, E., 1961: *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. New York: Doubleday Anchor, 386 pp.
- GUBRIUM, J. F., 1997: *Living and Dying at Murray Manor*. Charlottesville: University Press of Virginia, 221 pp.
- JONES, R. – SCHMID, T., 2000: *Doing Time: Prison Experience and Identity Among First-Time Inmates*. Stamford: Emerald Group Publishing Limited, 216 pp.
- KARP, D. R., 2010: Unlocking Men, Unmasking Masculinities: Doing Men's Work in Prison. *The Journal of Men's Studies* 18, 1, 63-83.
- KERSTEN, J., 1990: A Gender Specific Look at Patterns of Violence in Juvenile Institutions: Or Are Girls Really „More Difficult to Handle“? *International Journal of the Sociology of Law* 18, 4, 473-493.
- LOMBARDO, L. X., 1981: *Guards Imprisoned – Correctional Officers at Work*. New York: Elsevier Science Ltd, 224 pp.
- NEDBÁLKOVÁ, K., 2006a: Etnografický výzkum ve vězení. In *Současné metodologické přístupy a strategie pedagogického výzkumu*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 1-19.

- NEDBÁLKOVÁ, K., 2006b: Spoutaná Rozkoš: (re) produkce genderu a sexuality v ženské věznici. Praha: Sociologické nakladatelství, 189 pp.
- PHILLIPS, C., 2012: 'It ain't nothing Like America with the Bloods and the Crips': Gang narratives Inside Two English Prisons. *Punishment & Society*, 14, 1, 51-68.
- PRICE, J. A., 1973: Private Enterprise in a Prison: The Free Market Economy of La Mesa Penitenciaría. *Crime and Delinquency* 19, 2, 218-227.
- ROGERS, K., 2013: Psychology in Prison. In: David Canter (eds.): *Criminal Psychology*. New York: Routledge, 223-245.
- RYCHLÍK, M., 2005: Tetování, skarifikace a jiné zdobení těla. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 352 pp.
- SABO, D. F. – KUPERS, T.A. – LONDON, W., 2001: *Prison Masculinities*. Philadelphia: Temple University Press, 296 pp.
- SCHWARTZ, H. – SCHWARTZ, M. C., 1989: *Prison Conditions in Czechoslovakia. A Helsinki Watch Report*. New York: Human Rights Watch, 153 pp.
- SILBERMAN, M., 1988: Dispute Mediation in the American Prisons: A New Approach to the Reduction of Violence. *Policy Studies Journal* 16, 3, 522-532.
- SMAUS, G., 2003: Die Mann-von-Mann-Vergewaltigung als Mittel zur Herstellung von Ordnungen. In: Lamnek, S. – Boatca, M. (eds.): *Geschlecht-Gewalt-Gesellschaft*. Opladen: Leske&Budrich, 100-122.
- STRUCKMAN-JOHNSON, C. – STRUCKMAN-JOHNSON, D. – RUCKER, L. – BUMBY, K. – DONALDSON, S., 1996: Sexual Coercion Reported by Men and Women in Prison. *The Journal of Sex Research* 33, 1, 67-76.
- SYKES, G. M., 1966: *Society of Captives: A Study of Maximum Security Prison*. New York: Random House, 200 pp.
- TUCKER, D., 1982: A Punk's Song: View from the Inside. In Scacco, A. M. Jr.(eds.): *Male Rape: A Casebook of Sexual Aggressions*. New York: AMS Press, 58-80.
- The Czech Prison Service. 2006. European prison rules. Recommendation (2006) 2 of the Committee of Ministers to the Member States of the Council of Europe on the European Prison Rules. Supplement of *České vězeňství (Czech Prison System) magazine* No. 1/2006 [online] [quotes 18.7.2015]: Available at: <http://vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/ke-stazeni-112/publikace>.

Vězeňská tetování: osudy vepsané pod kůží

*Víte, co znamená slza vytetovaná pod okem,
pavučina na předloktí nebo oční linky?
Každý z těchto motivů má vlastní symboliku,
jedno však mají společné – prozrazují
na svého nositele, že byl ve vězení.*

Tetování se stalo módní záležitostí a lidé si svá těla zdobí mnohdy bez rozmyslu, a především z estetických důvodů. Nicméně tetování má znakový charakter, což znamená, že jím cosi více či méně konkrétního sdělujeme. Platí to i pro velmi specifickou formu tatuáže, pro vězeňské tetování.

Na pomyslném hierarchickém žebříčku se nachází úplně nejnižší, níže než výtvoři vytvářené pouličními tetovači, o profesionálních tetovacích studiích ani nemluvě.

Vězeňské tetování je spojené s omezenými technologickými možnostmi, omezení se týká i symbolů, které jsou tetovány, a míst na těle, kam se tetování provádí. Jejich kvalita bývá zpravidla nízká, i když nutno podotknout, že i vězeňské tetování se v průběhu času proměnilo a dnes je možno za mřížemi spatřit celou paletu motivů od těch nejbizarnějších až po skutečná umělecká díla, která lze od profesionálního tetování jen stěží odlišit.

Za vysokými zdmi a ostnatými dráty se pravidla většinového světa transformují v pravidla světa vězeňského, jež jsou postavená na zcela odlišných principech a hodnotách. Tetování je jedním ze způsobů, jak se odsouzený identifikuje s prostředím výkonu trestu. Tetování mu pomáhá „zapadnout“ i demonstrovat svoji pozici.

V období let 2013–2015 jsem prováděla vlastní etnografický výzkum tetování a dalších tělesných úprav odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody v několika českých věznicích převážně typu C (věznice s ostrahou). Hovořila jsem s odsouzenými, s vězeňskými tatéry, sledovala jsem život ve vnitřních prostorách věznic v rámci běžných denních aktivit. Odsouzení se lišili v řadě aspektů počínaje věkem, přes délku vykonávaného trestu, charakter spáchaného trestného činu, symboliku tetování, způsob jeho provedení až po pozici v rámci vězeňské hierarchie.

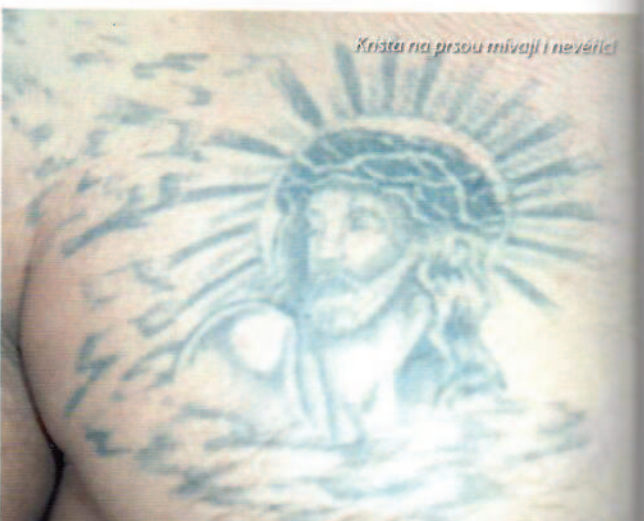
*Slza – symbol smutku
i dokonané vraždy*

*Ve vězení jsou stále oblíbené
nacistické motivy*

*Když ženská tvář, pak nebývá
na těle jen jediná*

Křesťan na prsou mívají i nevěřící

Za každý život slzu

Většina odsouzených získala své první tetování krátce po vstupu do vězení (v horizontu několika málo měsíců) v průběhu svého prvního výkonu trestu odnětí svobody. (Většina odsouzených, s nimiž jsem vedla rozhovory, byla ve výkonu trestu opakovaně.) Odsouzený po vstupu do vězení cítí potřebu identifikovat se s novým sociálním prostředím, tak říkajíc zapadnout. „Když jsem byl v prvním výkonu, tetování měl každý a já ho chtěl taky. Bylo mi dokonce jedno, jaké to tetování bude, jen jsem ho prostě chtěl mít,“ říká odsouzený pan Martin. I on měl potřebu přijmout roli odsouzeného nejen duševně, ale i tělesně skrze tetování.

Nejzajímavějšími a nejsymboličtějšími bývají vězeňská tetování umístěná na obličeji či krku. Zvolí-li si odsouzený tato místa, pak zpravidla uvažuje nad samotným sdělením tetování, neboť ho bude mít jeho okolí neustále na očích. Opakujícím se motivem je tetování slzy umístěné pod vnějším koutkem oka. Jedná se o symbol spolehlivě identifikující vězně.

Někteří vězni si nechávají tetovat slzu za každou osobu, kterou připravili o život. Slzy tak často odkazují k násilné kriminální minulosti. Nevyplněná slza však může být také symbolickým vyjádřením utrpení vězně či smutku z úmrtí blízkého příbuzného či přítele. „Samozřejmě jsem věděl, proč si ji nechávám tetovat, chtěl jsem, aby to tady ti věděli, aby měli respekt,“ říká odsouzený Daniel, který má pod svým okem vytetovanou vyplněnou slzu jako připomínku dokonané vraždy. V tomto smyslu působí tetování jako symbol moci a zastrašení druhého, deklarace agresivní povahy a konkrétního trestného činu.

Setkala jsem se však i s odsouzeným, který si nechal slzu vytetovat, aniž by naplňovala podstatu této symboliky. Nechal si ji prý vytetovat bez rozmyslu v opilosti, v době, kdy byl na svobodě. Později byl ve vězení často dotazován, co ta slza znamená. Ve chvíli, kdy přiznal, že si tetování nechal udělat „jen tak“, bez přemýšlení, stal se terčem posměchu a nepochopení.

Slza je jedním z nejužívanějších symbolů pro vězeňské tetování rozšířeným po celém světě. Někde je ale užívána také jako symbol pro mnohaletý trest odnětí svobody a tyto proměny významů začínají pronikat i k nám.

Gay versus predátor

Vedle slz se na obličejích vězňů objevují oční linky, a to buď tažené přes obě oční víčka (tzv. kočičí oči), či nedotažené. Kočičí oči často odkazují k homosexualitě odsouzených, oční linky nedotažené bývaly (především ve valdické věznicí) spojeny s jistou prestiží odsouzeného a jeho výsostnou pozicí v rámci vězeňské hierarchie.

AUTORKA

Alena Lochmannová

Autorka je interní doktorandkou na katedře antropologie FF ZU v Plzni. Ve svém výzkumu se zabývá reprezentací tělesných mutací vězňů ve výkonu trestu odnětí svobody a ekonomickými vztahy v totální instituci.

Odsouzení, kteří si dnes nechávají oční linky tetovat, chtějí nejčastěji deklarovat právě vlastní významnost a pozici moci, nicméně tento význam byl do jisté míry již oslaben. To, že některý z odsouzených má na svém obličejí toto tetování, ještě nutně neznamená, že reálnou mocí skutečně disponuje.

Často lze na tělech odsouzených nalézt tetování s nenávisťným podtextem. Například neonacistická tetování, u nichž řada symbolů byla beze změn převzata z původního režimu, ale výjimkou nejsou ani novotvary s nacistickými motivy. Setkat se tak můžeme se znakem SS, hákovým křížem, nacistickým železným křížem, malbami nacistických vojáků nebo úslovím „Es kommt der Tag“, které používali nacističtí členové Sudetoněmecké strany ve 30. letech minulého století jako výzvu k připojení Sudet k německé říši.

Typickým vězeňským tetováním, které hlásá nenávisť vůči autoritám, jsou písmena A.C.A.B., jež můžeme bez výjimky nalézt v každé věznici na světě. Represivní si-

lou, vůči níž je nenávisťný protest namířen, je policie. Písmena totiž znamenají „All Cops Are Bastards“, tedy volně přeloženo „Všichni policajti jsou hajzlové“.

Na významnosti nabývají tetování, která si odsouzení umísťují na levou stranu hrudníku, jak sami říkají „na srdce“. Často se jedná o motivy rodiny, dětí, sourozenců či matek. Vůbec tetování dětí, ať už se jedná o jejich více, či méně umně provedené podobizny, napsaná jména či data narození, jsou jedním z nejčastějších motivů, s nimiž se ve vězení můžeme setkat.

Odsouzení často symbolicky odkazují ke svým dětem, nikoli však k jejich matkám. Manželky a partnerky tvoří specifickou kategorii. Má-li odsouzený vytetované jméno či podobiznu ženy, zpravidla nemá na svém těle pouze jednu jedinou. Odsouzený pan Michal to vysvětluje následovně: „S těmi ženami je to tady jiné. Děti, ty vám zůstanou napořád, ale žena na vás nečeká. I když si někteří tady myslí, že jo, tak kdo by jí to měl za zlý, když je sama venku. Chvilí to jde, ale nakonec to stejně skončí.“

Lapen v síti

Dalším tetováním, které získalo postupem času punc vězeňského symbolu, jsou pavučiny. Pavučiny umístěné na pravém lokti v zahraničních věznicích často značí, že jejich nositel je rasisticky smýšlející osobou. V Česku však fungují spíše jako demonstrace pobytu ve vězeňském prostředí. Pavučina asociuje pavouka chytajícího kořist – kořist je chycena do sítě, odsouzený je uvězněn za mřížemi. Ani umístění pavučiny na lokti není zcela náhodné. Symbolizuje skutečnost, že vězni tráví značné množství času s lokty na stole. Často se lze ale setkat i s pavučinami vytetovanými na krku odsouzeného.

Možná překvapivé je, do jaké míry jsou ve vězení oblíbeny náboženské symboly. Setkáte se zde s vyobrazením Ježíše, Panny Marie, rukou sepatých k modlitbě i s růžencem. Jejich nositeli jsou nejen věřící, kteří si cestu k víře našli již v období před vstupem do světa za mřížemi, ale i ti, kteří ji našli až ve vězení. Anebo ji nenašli vůbec a tetování je pro ně pouze estetickým vyladěním vlastního těla. Na prsou vrahů tak nacházíte Ježíše s trnovou korunou, na těle zlodějů madony či k modlitbě sepaté ruce. Patos v tomto nehledejte, neboť vězení je svět sám o sobě a z pohledu řady věřících vězňů na minulosti nezáleží.

Škála vězeňských tetování je mnohem rozmanitější. Tetování a tatéry najdeme v každé věznici. Vždycky k tomuto specifickému prostředí patřilo, a přes všechny snahy tento fenomén autoritativně potlačit, se ho nejspíš ani v budoucnu nepodaří vykořenit. Je to symbol, prvek neverbální komunikace, který pro svého nositele představuje vzpomínku, demonstraci vlastního přesvědčení či moci. V posledních letech ale proniká i do vězeňského prostředí silný motiv estetického zdobení vlastního těla – dnes je u mnohých odsouzených tím převažujícím. Ze stejného důvodu vězňové své tělo posilují – z našeho pohledu se může zdát, že nemají své fyzicky kde předvádět, a když, tak jen ve velmi omezeném prostoru. Jenže ve skutečnosti je prezentace sebe sama v rámci skupiny odsouzených v prostředí totální instituce mnohem významnější než prezentace vůči vnějšímu světu.

Zakázané, ale...

Tetovat se ve vězeňském prostředí bylo vždy zakázáno, a to především kvůli nevyhovujícím hygienickým podmínkám, v rámci kterých hrozila infekce. Dnes je největším strašákem především přenos viru HIV či žloutenky typu C.

Tetující tak byli nuceni improvizovat a museli si své tetovací náčiní obstarávat z dostupných zdrojů, tetovat tak, aby nebyli při své činnosti přistiženi, a poté náčiní důmyslně schovávat. V československých káznících se začalo tetovat po roce 1930 a v českých věznicích se tetuje dodnes. Je-li možné obecně o tetování prohlásit, že činí lidské tělo kulturně viditelným, pak o vězeňském tetování to platí dvojnásob, především pak co se týče tetování obličejí, krku a rukou. Jedná se o prvek, prostřednictvím kterého dávají odsouzení ostatním vězňům a vnějšímu světu na vědomí svoji sociální pozici, své přesvědčení, své vzepření se formálně ustaveným normám totální instituce. I přesto, že je tetování ve vězení zakázaným ovocem, eliminovat jej prakticky není možné.

Vězeňské tetování mělo a dodnes má do jisté míry svoji logiku a pravidla, i když symbolika se postupně rozvolňuje. Od dob prvních tetování mnozí vězeňští tatéři své řemeslo doslova vycizelovali.

VĚZEŇSKÝ TRH – HYBRIDNÍ BARTER A KOMODITNÍ PENÍZE V PROSTŘEDÍ ČESKÝCH VĚZNIC*

Alena Lochmannová**

Abstract: *This text focuses on the specifics of the prison market in terms of its organization, specific rules, and types of implemented exchanges. The data presented in this paper are based on original ethnographic research conducted in Czech prisons. Data were obtained through interviews with convicts. These interviews were supplemented by personal observations made on site at prisons. The findings reveal the basic principles of prison exchange as a form of illegal exchange carried out without the knowledge and presence of guards or other prison workers.*

Key words: *prison, inmates, exchange, bartering, reciprocity, redistribution, convict, imprisonment, price, value, goods and services.*

---

*Tato studie vznikla za finanční podpory Západočeské univerzity v Plzni v rámci projektu „Vybrané aspekty vězeňského života v prostředí českých věznic“ (grant č. SGS-2015-050).

**Ing. Alena Lochmannová, Katedra antropologie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, oudovaa@ktb.zcu.cz.

1. ÚVOD

Vězeňské prostředí je prostředím veskrze specifickým. I přes jeho specifčnost také zde fungují běžné principy směny, nabídka a poptávka zde standardně interaguje, i když tato interakce je do značné míry modifikována právě onou specifčností prostředí. Totální charakter vězeňské instituce dělá ze směny jakýsi hybrid, který probíhá ve dvou rovinách, v rovině oficiální, kdy vězni realizují své nákupy ve vězeňské kantýně a v mezích autoritativně určených pravidel, která jsou pro ně závazná, a v rovině neoficiální, kdy odsouzení realizují směnu mezi sebou. Proto si pro potřeby tohoto textu dovoluji pojednávat o tzv. hybridní směně.

Vězeňský trh je trhem bez kontroly, trhem s minimem pravidel, přičemž tato pravidla nejsou vynutitelná ze strany autorit, neboť směna jako taková často probíhá skryta před zraky dohlížejících autorit. Nedokonalá konkurence vězeňského trhu je podtržena nestálostí vězeňské směny, její flexibilitou. Ve vězeňském prostředí současně dochází k posunu směnných a užitných hodnot u konkrétních statků v komparaci s majoritním světem a paradox hodnoty se zde objevuje v závislosti na mezním užítku plynoucím ze statku či služby.

Tato studie je úvodní sondou do základních principů a pravidel vězeňské ekonomiky, přičemž jejím cílem je představit vězeňskou směnu jako základní aspekt ekonomického života odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody, a to ve všech jejích typech a proměnách. Data a výstupy prezentované v této studii vycházejí z realizovaného etnografického výzkumu populace odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody v prostředí České republiky, přičemž primárním zkoumaným aspektem se v rámci tohoto výzkumu staly právě ekonomické vztahy a vazby v rámci totální instituce, konkrétně tedy vězení, a to nejen z hlediska interních vazeb a ekonomických vztahů uvnitř věznice, ale také z hlediska vazeb externích, tedy takových, které jsou realizovány ve vztahu k vnějšímu světu.

2. EKONOMICKÉ VZTAHY V TOTÁLNÍ INSTITUCI

Totální instituce je pojem vymezený E. Goffmanem, který vnímal totální instituci jako všeobestírající koncept, v němž jsou veškeré aspekty života soustředěny na jedno místo a jsou kontrolovány ze strany jedné autority, v němž každá aktivita v průběhu dne je realizována nejen jedincem samotným, ale řadou dalších, přičemž tyto aktivity se řídí podle určitého řádu, tudíž je od všech jedinců v totální instituci vyžadován stejný přístup a stejné chování. Jakékoli odchýlení od standardu je pak vnímáno jako narušení řádu a velmi často je také podle toho potrestáno. Ke všem jedincům v totální instituci je přístupováno stejně, respektive všichni jedinci jsou podrobeni stejným podmínkám a pravidlům, které směřují k dodržování řádu, pořádku a bezpečnosti uvnitř instituce (Goffman 1961).

Totální instituce jsou jedním z typů formálních organizací, které představují jakýsi sociální hybrid, svět ve světě širších vztahů a souvislostí, který je zmítán vlastními specifickými vztahy a regulován řadou pravidel, která jsou více či méně striktně vynucována ve smyslu jejich dodržování. V běžném životě má jedinec svobodnou volbu, tato volba se zcela pochopitelně vztahuje na nákup statků a služeb a na ekonomickou směnu obecně. Běžný jedinec sledující hlavní ekonomický cíl je-

dince, kterým je maximalizace užitku, se rozhoduje o nákupu statků a služeb zcela individuálně v závislosti na aktuálních potřebách, přičemž je limitován pouze svým disponibilním důchodem, pochopitelně odhlédneme-li od služeb kolektivních, které jsou zcela či částečně financovány z veřejných rozpočtů a platí u nich tzv. nerivalitní spotřeba neboli nevylučitelnost ze spotřeby. V totální instituci, jejímž reprezentantem je například vězení, je v tomto ovšem jedinec omezen. Zachován je princip racionální volby, co více, model racionální volby, kdy se jedinec, tedy odsouzený ve výkonu trestu odnětí svobody, pokouší maximalizovat svůj užitek, je v kriminálním prostředí umocněn ještě více, nicméně o limitaci ze strany disponibilního důchodu není možno v prostředí totální instituce hovořit (Skarbek 2014). Disponibilní důchod je velmi často nahrazován primárně komoditními penězi a hodnotnými statky, které substituuji jeho funkci. Ekonomické vztahy jsou tak do značné míry modifikovány prostředím totální instituce.

Tato modifikace ekonomických vztahů je dána právě totálním charakterem totální instituce, který spočívá v určité bariéře limitující či znemožňující sociální kontakt jedince s vnějším světem. Ve fyzické podobě je tato bariéra dána vysokými zdmi, ostnatými dráty, zamčenými dveřmi. V běžném životě může jedinec v rámci zákonných a morálních norem činit vše, co mu není zakázáno, může se svobodně rozhodovat, věnovat se svým koníčkům, spát, když je unavený. V totální instituci jsou i zcela běžné věci, jako je spánek, příjem jídla, denní hygiena a pohyb na čerstvém vzduchu realizovány na základě předem stanoveného harmonogramu a v souladu s platným řádem instituce. Zatímco v běžném životě je přirozenou součástí každodenního života mobilita jedince, v totální instituci jsou všechny tyto běžné činnosti realizovány na jednom místě, v právě jedné instituci. Činnosti jsou pečlivě naplánovány, je dána jejich struktura a souslednost a hlavním cílem jejich realizace je naplňování cílů existence instituce. Je tedy odhlíženo od primárního zájmu jedince žijícího a pohybujícího se v totální instituci a zájem formální autority je jeho zájmu nadřazen. Z tohoto pohledu označil Goffman totální instituci jako sociální hybrid, tedy z části sídelní komunitu a z části formální organizaci (Goffman 1961).

Studiem totální instituce a jejího fungování včetně specifických vztahů uvnitř ní se zabývala řada dalších teoretiků od Clemmera (1958), který identifikoval několik statusových skupin, které vytvářejí sociální stratifikaci vězeňského prostředí, které my bychom dnes mohli označit pojmy „král, šašek a konina“, přičemž on použil pojmů jako elita, běžní vězni a outsideři, přes Foucaulta (1995) až například po Kellera (2010). Jak již bylo uvedeno, vedle dalších je významným reprezentantem totální instituce vězení.

3. VĚZENÍ JAKO MIKROEKONOMICKÝ HYBRID

Vězení jakožto totální instituce má dlouhou a neslavnou historii, neboť vězeňských cel bylo k zadržování lidí obviněných ze spáchání přečinů využíváno již za dob babylonských a o vězení hovoří i biblické zdroje. Vedle těch, kteří čekali ve vězeňských celách na vynesení rozsudku, sloužily tyto cely také těm, kteří se dostali do dluhů. V rámci historických pramenů je možno se setkat s pojmy, jako jsou „domy zadržení“ nebo „domy řetězů“. Od těch nejranějších civilizací až po osmnácté sto-

letí byla hlavním účelem věznic izolace provinilců od zbytkové společnosti, v této době o nápravě jakožto smyslu uvěznění nemohla být řeč. Jako nápravný prostředek se trest odnětí svobody začal používat teprve až v sedmáctém století a právě tehdy přestává být jakousi mezistanicí k trestu nejvyššímu, tedy trestu smrti (Farrington 2007).

Vězeňská ekonomika v kontextu tohoto textu není vnímána jako ekonomika konkrétního vězení, ale jako ekonomické vztahy a vazby utvářené na pozadí totální instituce a na pozadí limitované směny v tomto prostředí. Vězeňská ekonomika a vzájemná směna, stejně jako další ekonomické vazby ve vězení, se řídí nepsanými pravidly, přičemž probíhají zpravidla v utajení, skryty před zraky dozorců a ostatních autorit (Nedbálková 2006). Nicméně i ve vězeňském prostředí fungují jednoduché principy nabídky a poptávky, substitučních a komplementárních efektů, které fungují v běžné ekonomice. Protože tyto principy jsou do značné míry modifikovány totálním charakterem vězeňské instituce, lze hovořit o tzv. mikroekonomickém hybridu. Mikroekonomickém proto, že účastníky směny jsou jednotlivci či skupiny jedinců, hybridu proto, že ač zde fungují základní tržní principy a vězeňský trh ve smyslu střetu nabídky a poptávky je reálným prvkem ekonomického života ve vězení, je nutné pohlížet na tento trh jako na trh bez kontroly, trh s minimem pravidel, jejichž dodržování není možné vynucovat a jejichž nedodržování není možné sankcionovat, a jako na trh nedokonale konkurenční, kdy je nezřídka možné se v rámci omezeného vězeňského pole setkat s monopsonem jediného kupujícího, ale také přirozeným monopolem jediného nabízejícího. Vše ovšem v natolik modifikované podobě, že běžné ekonomické vztahy a vazby jsou přizpůsobeny tomuto hybridnímu systému.

Čím je vězení natolik specifické? Ve vězení může odsouzený ve výkonu trestu odnětí svobody vlastnit pouze omezené množství často jedinečných a neopakovatelných předmětů. Tak je tomu pochopitelně i v ostatních typech totálních institucí. Většina statků, které odsouzení vlastní, je všem k dispozici, přístupná, tyto statky jsou si vzájemně podobné a lze je považovat za statky univerzální. Nicméně statky, které zpravidla mívají minimální užitnou i směnnou hodnotu v běžném světě, statky, které považuje běžná populace a průměrný konzument za zcela obyčejné, se ve vězeňském prostředí stávají statky vzácnými. Věci i služby, které se běžnému konzumentovi jeví jako bezcenné, se díky specifčnosti a uzavřenosti typickým pro vězeňskou celou a vězení obecně stávají potenciálním zbožím vězeňské ekonomiky. Vězení jako takové poskytuje odsouzeným pouze základní zboží a služby, jako je jídlo, oblečení a hygiena, psychologická a lékařská péče či poradenský servis. Tyto statky a služby jsou garantovány státem (Nedbálková 2006). Jak uvádí zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů: „*Odsouzenému, který není zařazen do práce, neodmítl bez závažného důvodu práci a neměl v období jednoho kalendářního měsíce jiný příjem nebo jiné finanční prostředky ve výši alespoň 100 Kč, poskytuje věznice jedenkrát za měsíc balíček, který obsahuje základní věci osobní potřeby.*“

Jak již bylo zmíněno, u všeho, co je garantováno státem, existuje tzv. nerivalitní spotřeba neboli nevylučitelnost ze spotřeby. Nevylučitelnost ze spotřeby znamená, že žádný jedinec nemůže být vyloučen z možnosti využít či konzumovat danou službu či statek, a to bezplatně či s částečnou úhradou ve smyslu tzv.

uživatelského poplatku. Díky skutečnosti, že ale mají k těmto službám a komoditám přístup všichni, snižuje se zpravidla jejich kvalita a nabízené, potažmo dostupné množství je kapacitně nedostačující. Tento nedostatek je možno saturovat ze strany odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody nákupem ve vězeňské kantýně. Nákupy jsou realizovány v souladu s vnitřním řádem věznice a nutno podotknout, že právě i nákup jako takový má hybridní podobu, neboť nedochází ke směně statku za peníze ve fyzické podobě, ale je užíváno kreditu, který má odsouzený uložený na kontě, které si v kantýně otevírá. Toto konto je zřizováno proto, aby se předešlo případným ztrátám, je na něj v případě pracovního nasazení odsouzeného ukládána mzda nebo částky, které odsouzenému přicházejí z vnějšího světa, například od rodiny či osob jemu blízkých. Také výběr zboží v kantýně je limitovaný a do značné míry reflektuje filozofii trestu, resocializace a nápravy jako takové, nicméně tento výběr do značné míry reflektuje i poptávku kupujících, tedy odsouzených. Nejprodávanějším zbožím ve vězeňské kantýně jsou káva, tabák a cigarety (Nedbálková 2006).

Zvýšená poptávka po těchto komoditách se zcela v souladu s tržními principy odráží v jejich vyšší ceně. I ve vězeňském prostředí platí prostý zákon klesající poptávky, kdy se snižující se cenou jsou kupující ochotni nakupovat větší množství a naopak. Ve vězeňském prostředí se k této ochotě ovšem přidává ještě aspekt důchodového efektu, tedy že velmi často jsou odsouzení limitováni právě svým disponibilním důchodem ve formě již zmíněného kreditu. Zákon rostoucí nabídky naopak odráží logiku vězeňského prodeje tabáku, kávy a cigaret, kdy s rostoucí cenou roste i nabízené množství statků a s rostoucím zájmem kupujících roste i cena ve smyslu směnné hodnoty u těchto statků. Tento prostý princip fungování trhu označil skotský filosof, ekonom a představitel klasické ekonomie Adam Smith jako tzv. neviditelnou ruku trhu. Smith tvrdil, že každý jedinec maximalizuje své výnosy (potažmo užitek), ale současně s tím maximalizuje také celkové výnosy společnosti jakožto celku. Svě tvrzení opíral o skutečnost, že tyto celkové výnosy se rovnají součtu všech individuálních výnosů (Johannisová 2014). Toto lze zcela jednoduše transformovat i na vězeňský trh. Odsouzený se při realizaci nákupů nesnaží podporovat zájem ostatních odsouzených, myslí primárně na uspokojení svých potřeb. Nicméně právě tím, že realizuje svůj nákup, vytváří zájem, který definuje kontinuální dodávku komodity do kantýny, vytváří zájem, který udržuje kantýnu v chodu a redefinuje podstatu vězeňské směny jako takové.

Ve vězení tak probíhají dva typy směny, které bychom mohli označit jako směnu čistou a směnu šedou. Čistá směna je směnou povolenou ze strany autority, kdy součástí vězeňských prostor je také kantýna, kam mohou odsouzení chodit realizovat své nákupy, jak již bylo uvedeno výše. Vedle vězeňské kantýny lze v rámci čisté směny získat přístup k statkům uspokojujícím potřeby odsouzeného prostřednictvím zaslání balíčku od rodiny či přátel. V souladu s ustanovením zákona č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody má odsouzený právo jednou za půl roku přijmout balíček obsahující potraviny a věci osobní potřeby do hmotnosti 5 kg. Tyto balíčky podléhají kontrole zaměstnanců Vězeňské služby, kteří kontrolují, zda obsah balíčku neodporuje účelu výkonu trestu a nezahrnuje statky, které nemá odsouzený dovoleno držet u sebe. Vedle toho existuje také směna za hranicemi vězeňských pravidel a často i pravidel morálních, kdy odsouzení obchodují

mezi sebou, která je součástí tzv. „druhého života odsouzených“, přičemž tento jev je obecně považován za významnou překážku v resocializaci odsouzeného jedince. Tomuto typu směny bude věnována pozornost v rámci následujících kapitol.

4. PRINCIPY VĚZEŇSKÉ SMĚNY

Vězeňská směna a obecně vězeňská ekonomika ve své nejširší podobě je z hlediska přístupu a chování aktérů postavena na principu racionální volby. Tento princip byl zkoumán převážně ze strany společenskovedních oborů a disciplín jako je ekonomie, politologie či právo (Morrow 1994; Posner 1998; Sunstein 1999).

Položme si nyní otázku: Co je to vlastně racionální jednání a jak jej chápat v té nejobecnější rovině? Ve své podstatě je možno položit rovnítko mezi pojmy „racionální jednání“ a „logické jednání“ dle Pareta, neboť v obou případech dochází ke včasnému promýšlení adekvátních prostředků nutných k dosažení konkrétního cíle. Pareto v tomto kontextu zdůrazňuje především propojení prostředků a cílů, přičemž dané prostředky vedou k cíli nejen subjektivně, ale také zcela objektivně (Keller 2004).

Počátky teorie racionální volby sahají historicky do děl politických filozofů Thomase Hobbesa a Davida Huma, její moderní základy pak byly položeny v polovině padesátých let minulého století americkým ekonomem Anthonym Downsem. Downs si například ověřoval platnost této teorie na analýze voleb a chování tehdejších politických stran. Později byla teorie racionální volby rozdělena do dvou subsfér, a to na teorii společenské volby a teorii veřejné volby. Zatímco teorie společenské volby se zabývá preferencemi a hodnotami jednotlivců a využití těchto hodnot v rámci kolektivního rozhodování, teorie veřejné volby je zaměřena na vztah státu a společnosti (Kubáček 2012). Ani jedna z těchto teorií není v čisté podobě aplikovatelná na vězeňské prostředí. Jednání odsouzených se řídí individualizovanou formou teorie společenské volby, kdy namísto společenské volby je možno hovořit o volbě subkulturní. Vztah vězeňské autority a odsouzených je pak budován na principech veřejné volby, která by si ve vězeňském prostředí spíše zasloužila označení volba totální instituce.

Zločin jako takový a vězení jakožto prostředí jsou velmi těžká prostředí pro uplatnění teorie racionální volby. Mnohdy je jednání v případě zločinu iracionální a suboptimální, což je v přímém kontrastu s tržním chováním, které vždy směřuje k nějakému cíli, v případě jedince k cíli uspokojení potřeb a maximalizace užítku. Na trhu platí institucionalizované normy, v souladu s nimiž jsou přijímána rozhodnutí. Vězeňský trh ve své šedé podobě má natolik flexibilní pravidla, že je mnohdy těžké vůbec o nějakých pravidlech hovořit.

Becker (1968) uvažuje v souvislosti s racionální volbou ve vztahu ke kriminálnímu prostředí o rozšířeném modelu užítku v kriminálním prostředí. Beckerův model v podstatě naznačuje, že ochota jednotlivců participovat na kriminální aktivitě, trestné činnosti či nelegální činnosti se zvyšuje, jestliže jedinec očekává, že užitek ze spáchání dané činnosti bude vyšší než užitek, jehož se mu dostane v případě, že se do dané činnosti nezapojí. Na tomto případě je možno vysvětlit většinu realizovaných vězeňských směn. Odsouzení tak vždy zvažují míru užítku, kterou jim jejich ekonomická aktivita přinese, často zohledňují míru rizika a to srovná-

vají s potenciálním užitekem plynoucím ze zdržení se dané aktivity. Funkce užitku je zde tak dána dvěma aditivními složkami, tedy užitek z výstupu trestné činnosti, který můžeme lidově pojmenovat jako „kořist“ či vězeňský výnos, na který se váže také objektivní pravděpodobnost uchovat si tento užitek pro vlastní či sdílenou spotřebu, a dále pak užitek výstupu mínus trest, který se váže na možnost přistižení jedince při překračování autoritativně daných vězeňských pravidel. Na pomyslných vahách tak odsouzení vždy vyvažují to, co mohou získat, s tím, co mohou ztratit ve smyslu např. ztráty možnosti podmínečného propuštění, získání výhod atd. (Becker 1968).

Teorii racionální volby je možno ve vězeňském prostředí zjednodušit na princip využití příležitosti a kalkulace možné „výhry“ a rizika. Vždy ovšem také záleží na individuální percepci rizika a jejím vlivu na rozhodování odsouzeného (Tallman a Gray 1990).

Racionální rozhodování odsouzených je možné také demonstrovat s využitím teorie her. Teorie her je sice matematickou disciplínou, nicméně při explanaci racionálního jednání odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody ve smyslu realizace vězeňské směny nám poslouží více než dobře. Představme si situaci, že n hráčů hraje hru H . Jakým způsobem má hrát konkrétní hráč x , chce-li, aby výsledek, kterého dosáhne, byl pro něj nejvýhodnější? Výsledek hry musí být pro hráče tím nejvýhodnějším, použijme pro něj tedy pojmu „výhra“ (ve vězeňském prostředí může být touto výhrou jakýkoli statek, služba, ale například i získání výsostného postavení či prosazení vlastní vůle na úkor druhých). V hodnotě výhry a v záměru dosáhnout této výhry se skrývá ona zmiňovaná racionalita jednání odsouzeného/hráče. Jelikož každý z hráčů/odsouzených usiluje o tentýž cíl, tedy výhru, dochází často v průběhu her ke konfliktním situacím (což je pro vězeňské prostředí zcela běžnou každodenní praxí). Jaké jsou tedy primární předpoklady teorie her? Jsou jimi individualismus, vzájemná závislost aktérů a především racionalita (Romp 1997). Není však vhodné zaměřovat individualismus v tomto nastíněném kontextu s izolacionismem, což je ovšem zřejmé v odkazu na vzájemnou závislost aktérů, neboť jednání jednoho aktéra ovlivňuje jednání ostatních. Dokonce i tehdy, když je pracováno s potenciální dohodou aktérů, každý hráč je považován za individuální jednotku stále sledující primárně svůj vlastní zájem. U kooperativních situací tak nedochází ke vzniku koalicí na základě altruistických motivů jednání, ale vždy s cílem maximalizovat užitek/zisk, potažmo minimalizovat ztrátu. Racionální aktér je racionální právě proto, že jedná ve svém vlastním zájmu. Jedná se tedy o jedince, který je schopen posoudit důsledky své volby a jednat na základě tohoto posouzení. Takto popsání racionalita v sobě obsahuje souhru prostředků a cílů, čímž se ovšem opět vracíme k Paretovu pojetí logického jednání (Keller 2004).

V následující části textu jsou představeny konkrétní výstupy z realizovaného etnografického výzkumu v prostředí českých věznic. Na vystavěných teoretických základech textu je tak demonstrována konkrétní podoba a principy vězeňské směny, její pravidla i aspekty na ni působící.

5. METODOLOGIE

Data a výstupy prezentované v této studii vycházejí z realizovaného etnografického výzkumu populace odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody v prostředí České republiky. Primárním zkoumaným aspektem se v rámci tohoto výzkumu staly ekonomické vztahy a vazby v rámci totální instituce, konkrétně tedy vězení, a to nejen z hlediska interních vazeb a ekonomických vztahů uvnitř věznice, ale také z hlediska vazeb externích, tedy takových, které jsou realizovány ve vztahu k vnějšímu světu.

V rámci realizovaného výzkumu bylo využíváno přístupu konstantní komparace s důrazem na oscilace na úrovni minimálních a maximálních rozdílů mezi jednotlivými odsouzenými jak na úrovni jedné věznice, tak mezi jednotlivými věznicemi, v nichž byl výzkum realizován. Dále bylo využíváno teoretického vzorkování ve smyslu procesu souběžného sběru dat s využitím techniky sněhové koule, jejich analýzy a následné interpretace v návaznosti na skutečnosti zjištěné předchozím výzkumným šetřením. Technika sněhové koule zajistila v rámci vězeňského prostředí dostatečný objem informátorů z řad odsouzených. První informátoři byli získáváni skrze speciálního pedagoga konkrétní věznice, který buď sám odsouzené vybral a oslovil je, nebo v řadě případů nejprve vězně oslovil a nechal je, aby se přihlásili na základě dobrovolnosti. Po vlně prvních rozhovorů byli zvoleni další informátoři na základě doporučení samotných vězňů. Jejich vhodnost byla vždy nejprve prodiskutována v návaznosti na zajištění maximální bezpečnosti se speciálním pedagogem, který následně zvolené vězně oslovil. Tento způsob se ukázal jako efektivnější, neboť předtím, než samotný speciální pedagog vybrané vězně oslovil, získal vězeň samotný informaci od prvotního informátora o tom, že byl doporučen pro další kolo rozhovorů. Současně získal také informace o tom, jaký byl účel rozhovoru, jaký byl jeho obsah a průběh. Toto zpravidla další vlny informátorů ubezpečilo o bezpečnosti realizace rozhovorů, neboť v první vlně rozhovorů bylo možno se setkat často se značnou nejistotou a nedůvěrou odsouzených, kteří byli méně otevření než informátoři ve vlnách dalších, kteří se v rámci rozhovoru pohybovali v pro ně již bezpečném a ověřeném prostředí.

Metodou sběru dat byly polostrukturované rozhovory a pozorování ve vnitřních prostorách věznic. Metodologie kvalitativního výzkumu byla zvolena zejména z důvodu získání detailnějšího a hlubšího vhledu do fungování vězeňské směny a získání dostatku validních dat pro pochopení principů této směny, a to primárně z perspektiv samotných aktérů, kteří se ve vězeňském prostředí každodenně pohybují, tedy odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody. Kvalitativní metody vězeňského výzkumu jsou výzkumníky využívány již od dob Clemmera (1958), Sykese (1966), Lombarda (1981), až po současné studie Drake (2012), Becci (2012), Dirgy a Hasmanové Marhánkové (2014) či Skarbeka (2014). Pokládání otázky sledovaly hlavní linii ekonomické směny, nicméně často byly voleny v závislosti na kontextu a vývoji konverzace. Otázky na vězně byly často individualizované v návaznosti na hloubku konverzace, ochotu vězně komunikovat a s cílem důkladného prozkoumání tématu. Celkem bylo v letech 2013 až 2015 realizováno 70 rozhovorů s odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody a 150 hodin pozorování ve vnitřních prostorách věznic doplněné o rozhovory se zaměstnanci věznice. Po-

zorování bylo realizováno v rámci běžného vězeňského života, kdy se odsouzení pohybovali v pro ně přirozeném prostředí, účastnili se aktivit v rámci programů zacházení, trávili svůj volný čas dle vlastního uvážení ať už v rámci vycházek, tak v rámci sportovních aktivit v posilovně nebo pasivního trávení volného času v kulturní místnosti. Svůj výzkum jsem provedla ve třech věznicích typu C a jedné věznici typu B.¹ Důvodem, proč byla do spektra věznic, kde byl výzkum realizován, zařazena jedna věznice typu B, byl předpoklad, že principy vězeňské směny budou sice velmi podobné, ale míra žádanosti komodit se může do jisté míry odlišovat, což se posléze ukázalo jako předpoklad oprávněný a správný, neboť i struktura odsouzených ve věznicích typu C a ve věznici typu B byla odlišná. Věznice typu C byly vybrány z důvodu největšího podílu všech odsouzených v České republice právě ve věznicích typu C.² Výzkum byl realizován pouze v mužských věznicích, z etických důvodů nebyl výzkum realizován mezi odsouzenými–ženami, a to především s ohledem na možnou potenciální identifikaci instituce, v rámci které by bylo šetření realizováno a tudíž potenciální identifikaci informátorek. Participanti, kteří se výzkumu účastnili, se odlišovali jak z hlediska věku, tak z hlediska doby, kterou ve vězeňském prostředí strávili. Nejmladšímu respondentovi bylo 20 let, nejstaršímu bylo 67 let. Délka rozhovorů s nimi realizovaných byla individuální, v průměru se pohybovala kolem 60–75 minut, nicméně výjimkou nebyly ani rozhovory nepoměrně kratší a naopak výrazně delší. Tento aspekt vždy závisel na ochotě odsouzeného spolupracovat a na významnosti sdělovaných informací. Rozhovory byly realizovány nejčastěji v kanceláři speciálního pedagoga nebo vychovatele, a to bez přítomnosti dalších osob. Rozhovoru se tak účastnil vždy jen výzkumník a odsouzený. Toto prostředí bylo zvoleno z důvodu omezení potenciálních rušivých vlivů, které by potenciálně mohly plynout z přítomnosti další osoby. Nutno však zdůraznit, že při realizaci rozhovorů byla vždy zajištěna nejvyšší možná míra bezpečí, kdy byl důraz kladen na omezení potenciálního rizika při realizaci rozhovoru v takto specifických podmínkách.

Předtím, než byl rozhovor realizován, byl odsouzenému předložen z etických důvodů informovaný souhlas, který odsouzený podepsal. Pochopitelně byla vždy a nadále je garantována anonymita věznic i samotných odsouzených. Proto nejsou věznice, v nichž byl výzkum realizován, v tomto textu jmenovány, a u vybraných výpovědí odsouzených jsou změněna křestní jména odsouzených. Značná část rozhovorů byla nahrávána na záznamové zařízení, konkrétně diktafon. V případě dvou věznic nebyl diktafon z bezpečnostních důvodů povolen, a tak byly pořizovány poznámky, které byly s cílem minimálního narušení plynulosti rozhovoru pořizovány jako pouze velmi stručné, až následně po skončení rozhovoru byly před započatím rozhovoru dalšího detailněji rozepsány.

K pochopení šíře a značného rozsahu vězeňské směny včetně jejích principů přispělo i již zmíněné pozorování ve vnitřních prostorách věznic doplněné o rozhovory s vězeňským personálem. Při něm jsem měla možnost se zúčastnit volnočasových aktivit odsouzených, jejich školní výuky, psychologických a terapeutických sezení,

¹V rámci českého vězeňského systému jsou rozlišovány 4 základní typy věznic: A – s dohledem, B – s dozorem, C – s ostrahou, D – se zvýšenou ostrahou.

²Ke dni 18. 9. 2015 bylo ve věznicích typu C zadržováno 9580 z celkového počtu 18 449 odsouzených, což činí přibližně 52 % všech odsouzených (Vězeňská služba České republiky: <http://vs-cr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/rychla-fakta>, 1. 10. 2015).

výdeje stravy a výkonu pracovní činnosti na specializovaném pracovišti. Primární vstup mé osoby do ryze mužského prostředí byl zprvu odsouzenými zaznamenán, nicméně při opakované návštěvě se již odsouzení chovali ve svém přirozeném prostředí, jako bych na místě ani nebyla, již jsem pro ně nebyla narušitelem a nový aspektem. Proto jsem zvolila přístup, kdy jsem raději opakovaně navštěvovala totožné aktivity s totožnými vězni, než abych se snažila navštívit maximální množství aktivit, kterých se účastnily různé skupiny odsouzených. V průběhu svého pozorování jsem si vedla terénní deník. Nahrávky rozhovorů byly následně přepisovány a analyzovány na základě principů tematické analýzy (Ezzy 2002).

6. PRINCIPY A TYPY VĚZEŇSKÉ SMĚNY

Principy vězeňské směny odrážejí klasické principy trhu, v rámci něhož dochází ke střetu nabídky s poptávkou. Stejně jako jedinci a domácnosti na trhu, tak i odsouzení jednají v rámci svého omezeného trhu racionálně (Becker 1968; Morrow 1994; Posner 1998; Sunstein 1999). Racionálně reagují odsouzení na změnu směnné hodnoty a užitku. Jestliže se určitá komodita či aktivita stane nákladnější, odsouzení mají tendenci poptávat její nižší množství. Naopak jestliže se určitá aktivita či komodita stane méně nákladnou, pak mají odsouzení tendenci poptávat větší množství. Racionální model tedy platí pro vězeňské prostředí a odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody tak, jako pro každého jedince v rámci standardního trhu (Skarbek 2014).

Na úrovni vězení je možno nalézt tři typy směny, které je možno vymezit optikou klasického pojetí, které představil Karl Paul Polanyi (1944). Ten rozdělil systémy distribuce na tři základní typy označované jako tržní výměna, reciprocita a redistribuce. Polanyi byl současně přesvědčen o tom, že každý z těchto typů je třeba studovat v odlišné perspektivě s využitím různé třídy analytických pojmů a kategorií (Polanyi 1944). Pro vězeňské prostředí je však třeba modifikovat první kategorii, neboť se nejedná o trh v jeho čisté podobě, tak jak jej pojímal Polanyi, ale jedná se o trh vězeňský. Proto by si tato kategorizace pro potřeby vězeňského prostředí zasloužila úpravu a namísto tržní výměny by bylo vhodnější pracovat z metodologického i praktického hlediska s pojmem prostá směna. V následujícím textu bude věnována pozornost všem těmto typům vězeňské směny.

Prostá směna neboli barter představuje ve vězeňském prostředí výměnu statku za statek, statku za službu či služby za službu. Vstoupit do této směny je možné pouze tehdy, má-li odsouzený co nabídnout, tj. disponuje-li určitým statkem, případně je-li schopen zprostředkovat či realizovat určitou službu. Popis běžného vězeňského barteru je patrný z výpovědi pana Kamila.

Pan Kamil (odsouzený): „Všechno se dá dneska pořídít za tabák. Když máte tabák, tak s ním zaplatíte za to, co potřebujete. Chci kárku, dám pět tabáků. Chci kafe a zrovna nemám, tak za kafe dám druhýmu tabák. Na tom není nic proti pravidlům, děláme to tak všichni, nemáš, a tak si obstaráš. Někdo nemá majetky a sockuje tabák, jsou tu i takový, který nemá vůbec nic a tak dělá druhýmu holku za trošku tabáku.“

U prostého barteru je důležitá dvojitá shoda potřeb. Statek v množství, které jedna strana nabízí, musí být v množství a hodnotě takové, aby byla směna výhodná i pro druhého odsouzeného, který disponuje statkem, který první odsouzený žádá. Tabák a káva jsou ve vězeňském prostředí těmi nejcennějšími komoditami, ač se jedná o komodity denní spotřeby, nikoli o komodity luxusní. Proto je možné je v konotacích barteru považovat za určitou podobu komoditních peněz, tedy statků, které jsou nejčastěji požadovány ke směně a které jsou všeobecně považovány jako statky cenné a žádané. Káva, cigarety a tabák tak zastupují ve vězeňském prostředí peníze a stávají se nástroji neformálních vězeňských obchodních vztahů, tzv. šedé směny.³

Ve vězeňském prostředí jsou vedle kávy, cigaret a tabáku ceněny také poštovní známky, čaj, mobilní telefony a drogy či prášky. Nejčastěji poskytovanými službami za úplaty jsou tetování, mutilace tělesných orgánů a služby sexuálního charakteru. Zajímavá je otázka hodnoty komodit ve smyslu zboží ve vězeňském prostředí. Tržní hodnota zboží je zde totiž do značné míry relativizována a tabák a další statky tak mají doslova hodnotu zlata, neboť kouření představuje jednu z mála svobod, jedno z mála rozhodnutí z vlastní vůle, které bylo odsouzeným ponecháno. Jelikož kouření je v prostředí věznic umožněno pouze ve k tomu vymezených prostorech, stávají se tyto prostory často významným místem sociální interakce (Nedbálková 2006).

Reprezentantem luxusního zboží, které není již tak jednoduché si opatřit, jako je tomu v případě tabáku, jsou například mobilní telefony. O jejich hodnotě hovoří pan Pavel.

Pan Pavel (odsouzený): „*Mobil, který stojí normálně pětistovku, vás tady vyjde třeba na pět tisíc klidně. Rodina pošle peníze na účet rodiny nebo přítelkyně toho, od koho mobil berete a když jsou peníze připsané, dostanete mobil. Ale mít mobil, to není vždycky výhoda. Pak se to rozkřikne a každý za vámi chodí a chce nechat zavolat. Chvilí je to fajn, protože z toho máte tabáky, zadarmo tady nikoho nic nenecháte a nikomu nic nedáte, ale pak, když přijde někdo, komu zavolat nedáte, tak se může lehce stát, že vás natře a máte z toho problémy. Kdepak, lepší je mobil nemít a mít klid.*“

Za luxusní statky jsou ovšem považovány taky prášky. Těch se často skutečně nemocní odsouzení vzdávají pod vidinou tabáku či kávy. O tom hovoří dále pan Martin.

Pan Martin (odsouzený): „*Viděl jsem tu jednoho, co se každou chvíli mlátil na jídelně, neuzal si prášky, radši je prodal. Oni si to strčí pod jazyk nebo k patru a i když to dozorce nebo sestra kontroluje, tak nic*

³V teoretické části tohoto textu byla směna rozčleněna na směnu čistou, kterou reprezentoval nákup v kantýně, a směnu šedou, kterou reprezentují neformální obchodní vězeňské vztahy. Směna čistá může tak být pojímána jako směna oficiální, formální a autoritativně uznávaná. Směna šedá jako směna neformální, pohybující se na hranici morálních a formálně daných pravidel a norem. V případě držení statků, jako jsou mobilní telefony či drogy, by bylo dokonce možné hovořit o směně „černé“, neboť tato směna se již pohybuje za hranicí zákona (viz řada ustanovení § 28 ZVTOS).

nepozná. Oni to pak prodaj nebo vyměňej za tabák, a pak se tady mlátí a mají záchvaty.“

Zdrojem zboží jsou nejčastěji pracoviště nebo vnější svět, tedy přátelé, partneři či rodina, s nimiž odsouzení udržují kontakt formou dopisů a osobních návštěv, jejichž rozsah a četnost upravuje vnitřní řád věznice. V určitých případech je zdrojem těchto komodit i vězeňský personál, kdy v tomto kontextu lze hovořit o ilegální vězeňské ekonomice. O případu, kdy byl dozorce odejit ze služby, respektive oficiálně ukončil pracovní poměr na vlastní žádost, hovoří dozorce pan Daniel.

Pan Daniel (dozorce): *„Přiznal se, že tahal chlast. Chtěli ho udělat na telefon, ale vyhodili ho za to, že tahal chlast. Zjistilo se to na základě interního vyšetřování, tenkrát nám brali otisky prstů, pak bylo dlouhé vyšetřování a na to konto ho vyhodili. Ono když je vyšetřování personálu, tak si nikdo žádné servítky nebere, ať je v tom člověk vinně nebo nevině. Pak jsou ale věznice, kde se to zas až tak neřeší.“*

Odsouzení jsou si často vědomi dvojího benefitu získání komodity skrze zaměstnance věznice. O tom hovoří pak Karel.

Pan Karel (odsouzený): *„Ne že by to bylo častý, to ne. Ale občas se to stane. Ten policajt je pak ale už hotovej, přinese jednou a tahá pořád. Oni taky tady nemaj moc, tak si asi chtějí přivydělat, ale jakmile donese poprvé, rozhodně to tím neskončí. Asi jim to může chvíli vyhovovat, zajímavý je to až pak, když chtějí couvnout. To většinou už nejde. Pár jsem jich takový zažil, ale všichni už jsou z vězení pryč.“*

Z výše popsaného lze u směřovaných komodit obecně rozlišit dvě hodnoty, a to směnnou a užitnou. Směnná hodnota komodity představuje její cenu, která ovšem ve vězeňském prostředí není vyjádřena penězi v běžném slova smyslu, ale komoditními penězi, případně poměrem či množstvím určitého žádaného statku. Vedle ní ovšem vystupuje také užitná hodnota statku. Užitná hodnota statku představuje jeho schopnost uspokojit potřeby vězně. Jedná se o souhrn očekávání prospěchu, který pro vězně ze směny vyplyne. Tento prospěch je značně proměnlivý a v čase může kolísat, tudíž se proměňuje i užitná hodnota, a to spolu s hodnotou směnnou. Z definice užitné hodnoty vyplývá, že pro každého jedince je tato hodnota odlišná v závislosti na jeho postavení na trhu, schopnosti investovat, preferencích, potřebách a aspiracích.

Zajímavé na vězeňské směně je to, jaké hodnoty zcela běžné a obyčejné statky v totální instituci nabývají. Jak již bylo uvedeno, některé mají doslova hodnotu zlata. V tomto kontextu bych si dovolila toto tvrzení z ekonomického hlediska modifikovat a uvedla bych, že mají doslova cenu diamantu. Adam Smith, který se zabýval také teorií mezního užítka, přišel historicky také s paradoxem vody a diamantu, který je někdy označován také jako tzv. paradox hodnoty. Tento paradox spočívá v otázce, proč tak životně důležitá věc, jakou je voda, má natolik nízkou cenu, zatímco pro život natolik nepodstatné věci, jako jsou diamanty, mají cenu extrémně vysokou. Vody je spotřebováváno ohromné množství, z její spotřeby máme značný užitek, její užitná hodnota je tedy vysoká, zatímco hodnota směnná je nízká. Čím je tedy dána její nízká směnná hodnota? Je to právě v tom, že vody

je spotřebováváno velké množství. Jelikož spotřebováváme velký počet jednotek vody, mezní užitek, tedy užitek z každé dodatečné spotřebované jednotky, klesá, je nízký, a proto jsme ochotni zaplatit také nízkou cenu. Vedle toho diamantů je spotřebováváno jen několik málo jednotek, jejich mezní užitek je tudíž vysoký, a proto je vysoká cena (Jurečka 2010). Jelikož ve vězeňském prostředí je žádaných komodit ve smyslu kávy či tabáku málo, jejich mezní užitek je také značný a tomu odpovídá cena. Co více, ještě méně jednotek je spotřebováváno v případě mobilních telefonů a logika i zde zůstává stejná. Jelikož mezní užitek ve vazbě na množství je zde vysoký, také cena je vysoká. V tom se liší vězeňské prostředí od běžného prostředí, neboť ve světě mimo vězeňské zdi je komodit, jako jsou mobilní telefony dostatek v řadě typových variant a tudíž nabízející musí cenu logicky přizpůsobovat poptávce. Toto za vězeňskými zdi neplatí.

Druhým typem vězeňské směny je reciprocita. Reciproční směna je postavena na principu předání statku druhému v očekávání, že dostaneme tutěž či jinou věc, a to ať již okamžitě nebo v horizontu budoucím. Do směny tak vstupuje oproti prosté směně osobní rovina, kdy směna jako taková reflektuje nejen ekonomickou hodnotu, ale také symbolický význam (Polanyi 1944).

Princip reciprocity by se ve vězeňské směně dal aplikovat na vztah chábřujících odsouzených. Pojem chábr nebo také kolchozník označuje vězně, s nímž se druhý vězeň dělí o vše rovným dílem. Pojem se používá také jako sloveso, tedy chábrovat, což je synonymický výraz k oné realizaci dělby komodit. O chábřovi ve vězeňském prostředí hovoří pan Ondřej.

Pan Ondřej (odsouzený): „*Kamarády ve vězení nemáte. To jsou... to ani nemůžu říct, že známí. Ale kamarádi to nejsou. Chábr, to je člověk, se kterým se dělím napůl. Většinou jste spolu na cimře. Nemáte víc chábřů, máte jednoho. Funguje to tak, že když mi přijde balík, tak se s ním podělím o tabák, když má on, dělí se zase se mnou. Většinou je to člověk, se kterým máte něco společného, společný zájmy, na kterého se můžete spolehnout.*“

Třetí typ vězeňské směny pak reprezentuje redistribuce. Redistribuce je takový druh směny, v rámci které přechází zboží od jeho výrobců či dodavatelů k určité centrální osobě, odkud je znovu rozděleno do celé společnosti (ve vězeňské optice pak do celé vězeňské komunity) (Polanyi 1944). Velmi důmyslný systém redistribuce ve vězeňském spektru mají vypracovaný vězeňské gangy, což je ovšem spíše zahraniční praxe. V prostředí českého vězeňství mají důmyslný systém redistribuce vypracovaný ruskojazyční. To je možná dáno také tím, že Česká republika je pro ruskojazyčný organizovaný zločin dlouhodobě zájmovým teritoriem. První náznaky vstupu ruskojazyčné komunity na toto teritorium se projevily již v počátku devadesátých let minulého století. Pobyt ve vězení je pro členy ruských kriminálních skupin prakticky přirozenou součástí jejich života, a tak není divu, že existuje soubor pravidel, které upravují u ruskojazyčných toto období jejich života. Tento soubor pravidel a příkazů pro ruskojazyčné vězně se označuje jako pravidla („zapovedi arestanta“). Ty jednoduchou formou dávají odsouzenému návod na chování a jednání ve vězeňském prostředí. Smyslem pravidel je vytvořit co nejpríznivější podmínky pro vlastní organizaci pobytu ve vězení. Nad dodržováním

těchto pravidel v každé věznici, kde se vyskytuje ruskojazyčná komunita, dohlíží tzv. dohlížitel („smotrjaščij“). Dohlázele je možno považovat za nejvyšší autoritu ruskojazyčné komunity v dané věznici, je tedy logické, že o tuto pozici se svádí tvrdé boje. Dohlázele má v rukou soustředěnu moc soudní a výkonnou, přičemž jeho autorita se odvíjí od dohlázele příslušného teritoria, v našem konkrétním případě České republiky. Z ekonomického hlediska a hlediska směny ovšem není dohlázele natolik zajímavý, je třeba ovšem pochopit jeho roli a pozici, aby bylo možno pochopit roli a pozici svépomocné banky (obščak). Obščak je nástrojem pro prosazování vůle dohlázele, hlavním úkolem banky je rozdělovat finanční prostředky a komodity jako cigarety, tabák, káva a potraviny, pochopitelně v rámci ruskojazyčné komunity. Finanční prostředky, s nimiž banka disponuje, mohou být také použity na platby za tzv. „mimořádné služby“ vězeňskému personálu. Velmi významným zdrojem peněžních prostředků mohou být například pokuty, které jsou uloženy za nerespektování pravidel a příkazů pro vězně, o jejichž vymahatelnost se stará skupina bojovníků (bojevik) (Grossmann a Roztočil 2005).

O roli svépomocné banky hovoří pan Dmitrij.

Pan Dmitrij (odsouzený): „*Když přijdete nový do komunity, tak vám pomůžou. Obščak rozdělí cigarety, dostanete kávu, ale pak to zase musíte vrátit, není to dar, je to jakoby půjčka, kterou musíte vrátit, aby ji mohli dostat další, co přijdou po vás.*“⁴

Vězeňská směna jako taková je veskrze komplikovaná a velmi proměnlivá. Flexibilita je zde vyšší než v případě vnějšího světa, kdy na flexibilní směnné kurzy a stanovování směnné hodnoty má vliv řada faktorů od pozice poptávajícího ve vězeňském spektru přes formální moc tohoto poptávajícího až po standardy konkrétní věznice ve vztahu k možnosti výkonu pracovní činnosti ve věznici, tedy možnosti navýšení disponibilního důchodu vězně.

7. BOHATÍ CHUDÍ

Z výše uvedených skutečností může vyplývat, že majetek a vlastnictví majetku, případně vyšší disponibilní důchod, mohou jednoznačně představovat ve vězeňském prostředí výhodu, neboť predisponují výhodné postavení vězně ve smyslu vězeňské směny. Existují ovšem případy, kdy toto paradoxně neplatí. Tyto případy v tomto textu označuji jako „bohaté chudé“, tedy jako jedince, kteří mají přístup ke zdroji majetku, nicméně jsou vězeňskou komunitou o tuto svoji výhodu připraveni, a to často v závislosti na své fyzické slabosti. Typickým příkladem jsou jedinci, kteří pobírají důchod ve smyslu pravidelných vyplácených dávek. Majetek tak výhodu v postavení vězně představuje jen zčásti. Zpravidla ti, kteří vlastní majetek, se

⁴Přístup k ruské komunitě se pro mě jakožto výzkumníci ukázal více než problematický. Ruskojazyční nerespektují autority, nehovoří s nimi a chrání si svá tajemství. Pan Dmitrij, s nímž jsem rozhovor vedla, byl vyčleněn z ruskojazyčné komunity příslušné věznice, o čemž svědčila i skutečnost, že ve věznici pracoval, což příslušníci ruskojazyčné komunity nedělají. Jak sám uvedl, jedná se ze svého vlastního rozhodnutí. Muž již neměl svoji rodinu, ale jak sám uváděl: „*Kdybych mluvil a pracoval, moje žena už by nikdy nemohla tam venku v ruské komunitě mluvit.*“ I přes vyšší míru ochoty spolupracovat na rozdíl od ostatních členů ruskojazyčné komunity však bylo více než evidentní, že řadu věcí a aspektů života ruskojazyčné komunity ve vězení si nechává pro sebe.

stávají často objektem nežádoucího zájmu ostatních odsouzených a jen málokdo umí ve věznici s majetkem zacházet tak, aby jej využil. O využívání postavení těch, kteří disponují majetkem, především pak těch fyzicky slabších, hovoří pan Jan.

Pan Jan (odsouzený): „*Dělá se to tak, že se pošlou na nákup, prostě těm ostatním nakoupí. A pak si tady přes chodbu nesou ty věci a než dojdou k sobě, tak jim zbytou sotva uši od tý tašky.*“

Nátlaku a fyzické síle se není možné vzepřít. Často je situace odhalena ale ze stran dozorců nebo speciálních pedagogů. O tomto hovoří speciální pedagog pan Adam.

Pan Adam (speciální pedagog): „*Pozná to často kantýnská. Přejde k ní odsouzený, že chce kakao a ona tam má třeba dva druhy kakaa. Zeptá se ho, které chce a on je vykolejený, nevím, protože dostal pokyn, že má koupit kakao. Takový člověk je rázem mimo svoji standardní roli, znervózní. Obecně je dobré hlídat ty, kteří pobírají důchod, především jsou-li slabší, stávají se častým terčem zájmu ostatních vězňů, přičemž tento zájem zpravidla není z hlediska výkonu trestu žádoucí.*“

8. ZÁVĚR

Vězení jakožto totální instituce je specifickým prostředím s přesně danými pravidly, které představuje sociální hybrid, tedy podobu společnosti ve smyslu světa ve světě. I v tomto prostředí však fungují základní ekonomické principy a principy nabídky a poptávky, které formují fungování vězeňského trhu. Vězeňský trh má svá vlastní pravidla a je postaven na flexibilních směnných vztazích. Komodity, které jsou v běžném životě považovány za zboží denní spotřeby, za zboží běžné, jsou ve vězeňském prostředí často považovány za zboží luxusní, žádoucí a jeho směnná hodnota je paradoxně v kontextu teorie mezních užiteků vysoká. Odsouzení jednají na základě principu racionální volby, přičemž hlavním cílem směny je maximalizace vlastního užitku.

Ve vězeňském prostředí je možno rozlišit tři základní typy směn, směnu prostou ve smyslu barteru, redistribuci a recipocitu. Prostá směna představuje výměnu statku za statek, statku za službu či poskytnutí služby za protislужbu. Je ovlivněna řadou aspektů od pozice odsouzeného v rámci vězeňského spektra až po nutnost dvojí shody potřeb. V kontextu barteru lze ve vězeňském prostředí hovořit o využívání komoditních peněz, které reprezentují tabák či káva. Reciproční směna zahrnuje také osobní rovinu směny, kdy reprezentantem tohoto vztahu je chábrování, tedy sdílení komodit dvěma vězni. Redistribuce je široce rozvinuta především v ruské komunitě, která se ve vězeňském prostředí vyskytuje a která je do značné míry organizovaná a řídí se přesně danými pravidly.

Ne vždy je ovšem ve vězeňském prostředí vlastnictví majetků výhodou. Zpravidla ten, který vlastní majetek, přitahuje pozornost, která ovšem nebývá ve vězeňském prostředí vždy žádoucí. Záleží vždy na konkrétních aspiracích, schopnostech a predispozicích jedince, jak se s touto pozorností vyrovná.

POUŽITÉ ZDROJE

LITERATURA

- BECCI, Irene (2012): *Imprisoned Religion: Transformation of Religion during and after Imprisonment in Eastern Germany*. Surrey: Ashgate Publishing Limited.
- BECKER, Gary S. (1968): Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy*, roč. 76, č. 2, s. 169–217.
- CLEMMER, Donald (1958): *The prison community*. New York: Holt, Rinehart and Wilson.
- DIRGA, Lukáš a HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava (2014): Nejasné vztahy moci – vězení očima českých dozorců. *Sociologický časopis*, roč. 50, č. 1, s. 83–105.
- DRAKE, Deborah H. (2012): *Prisons, Punishment and the Pursuit of Security*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- EZZY, Douglas (2002): *Qualitative analysis*. London: Routledge.
- FARRINGTON, Karen (2007): *Maximum Security: Inside Stories from the World's Toughest Prisons*. London: Arcturus Publishing Limited.
- FOUCAULT, Michel (1995): *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Random House.
- GROSSMANN, Miroslav a ROZTOČIL, Vojtěch (2005): *Ruskojazyční*. Praha: Vězeňská služba ČR.
- GOFFMAN, Erving (1961): *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Garden City: Doubleday & Co.
- JUREČKA, Václav (2010): *Mikroekonomie*. Praha: Grada Publishing.
- JOHANISOVÁ, Nada (2014): *Ekologická ekonomie: vybrané kapitoly*. Brno: Masarykova univerzita.
- KELLER, Jan (2004): *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- KELLER, Jan (2010): *Sociologie byrokracie a organizace*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- KUBÁČEK, Jan (2012): *Slovník politického managementu a volebního marketingu*. Praha: Grada Publishing.
- LOMBARDO, Lucien X. (1981): *Guards Imprisoned – Correctional Officers at Work*. New York: Elsevier Science Ltd.
- MORROW, James D. (1994): *Game Theory for Political Scientists*. Princeton, NJ: Princeton University.
- NEDBÁLKOVÁ, Kateřina (2006): *Spoutaná rozkoš*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- POLANYI, Karl (1944): *The Great Transformation: the political and economic origins of our time*. Boston: Beacon Press.
- ROMP, Graham (1997): *Game Theory: Introduction and Applications*. London: Oxford University Press.
- SKARBEK, David (2014): *The Social Order of the Underworld*. New York: Oxford University Press.
- SUNSTEIN, Cass R. (1999): Behavioral Law and Economics: A Progress Report. *American Law and Economics Review*, roč. 1, č. 1, s. 115–157.
- SYKES, Gresham M. (1966): *Society of Captives: A Study of Maximum Security Prison*. New York: Random House.

TALLMAN, Irving a GRAY, Louis N. (1990): Choices, Decisions, and Problem-Solving. *Annual Review of Sociology*, roč. 16, č. 1, s. 405–433.

PRAMENY

Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Vězeňská služba České republiky: <http://vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/rychla-fakta>, 1. 10. 2015

SUMMARY

The prison environment is an entirely specific one. Despite its specificity and function, the normal principles of exchange, supply and demand interact normally, but the interaction is largely modified by its highly specific character and sometimes by an inappropriate environment. The overall character of a prison institution modifies the exchange into a hybrid interaction that takes place at two levels: the level of official exchange, where prisoners carry out their purchases at the prison canteen and according to authoritatively determined rules; and common, unofficial exchange, where convicts carry out exchanges amongst themselves.

Prison economy in this text is not perceived as the economy of a particular prison, but as the economic relations and ties that are shaped inside total institutions and against the background of limited exchange in this environment. Prison economy and mutual exchange, as well as other economic relations in prison, are all governed by unwritten rules and usually take place in secrecy, hidden from the eyes of guards and other authorities. However, even in prison, simple principles of supply and demand function, as does substitution and other various complementary effects that operate in a normal economy. Because these principles are largely modified by the total character of the prison institution, we can consider it to be a microeconomic hybrid.

The prison market has its own rules and is built on flexible exchange relations. Commodities that in everyday life are regarded as ordinary goods are considered luxury goods in prison. These are desirable goods and their exchange value is, paradoxically, very high in the context of the theory of marginal benefits. Convicts act on the principle of rational choice; the main aim of the exchange is to maximize their own benefit.

Data presented in this study are based on ethnographic research carried out within a population of convicts in the Czech Republic. Economic relations and connection within a total institution was the primary aspect examined in this research, not only in terms of internal relations and economic relations inside the prison, but also in terms of the connection with external relations, e.g. those that are carried out in relation to the outside world. Interviews and observations made inside the prisons formed the basis for the methods of data collection. From 2013 to 2015, the researcher carried out a total of 70 interviews with convicts in prison and 150 hours of observation indoors prisons, supplemented by interviews with employees. Observations made during the normal course of life in prison, while prisoners carried out their day in their own natural environment and took part in the activities of treatment programs or leisure time, during which they could either be outside carrying out e.g. sports activities in the gym, or taking part in passive leisure in the cultural room. Research was conducted in three type C prisons and one type B prison.

In prison, three types of exchange can be identified: simple exchange, redistribution, and reciprocity. Simple exchange or bartering in prison is the exchange of goods for other

goods, goods for service, or service for service. Being a part of this exchange is possible only if the convict has something to offer, e.g. when he possesses certain goods or if he is able to arrange and carry out a particular service. Thus, the “double coincidence of wants” is required. Goods in the amount that one party offers must be in the same quantity and value to make the exchange also advantageous for the other convict, who has the goods the first convict is asking for. In the prison setting, tobacco and coffee are the highest of commodities, although normally they are commodities of daily consumption and not luxury commodities. Mobile phones, however, are an example of luxury goods that are not as easy to obtain as e.g. tobacco.

The second type of prisoner exchange is reciprocity. The principle of reciprocity can be demonstrated by the close friendship between convicts called “chábrování” in Czech. The term “chabr” refers to the convict with whom the other inmate shares everything equally.

The third type of prison exchange is redistribution. Redistribution is a kind of exchange in which goods go from the manufacturers or suppliers to a central entity and then re-distributed to the entire population. In the environment of the Czech prison system, Russian-speaking groups have a sophisticated system of redistribution.

Property and ownership of property, or a higher disposable income, clearly represent an advantage in a prison environment, as they predispose an advantageous position in terms of prison exchange. However, there are cases where this paradoxically does not apply. As a rule, those who own property often become the object of unwanted interest of other inmates.